

NÁRDOS LÁSZLÓ

A DZSIDÁS KAPITÁNY

BÁRDOS LÁSZLÓ

A DZSIDÁS KAPITÁNY

TÖRTÉNELMI REGÉNY

MADÁCH KÖNYVKIADÓ BRATISLAVA, 1974

MIKLOSOVITS LÁSZLÓ *rajzaival*

HARMADIK KIADÁS

© BÁRDOS LÁSZLÓ JOGUTÓDJA, 1954 ISBN 963 11 0051 0

I.

A CÁR FUTÁRA

Borús áprilisi napon négyfogatú hintó vágatott az ol-mützi vár felé. A lovakra, a kocsi oldalára rászáradt a galíciai puszták, gödrös országutak piszkossárga sara. A magas bakon pöffeszkedve hajtotta a kocsis az orosz cár paripáit. Mint a fergeteg, nyargalt a négy pej, patkóik csattogását élesen verték vissza az érseki város falai. Itt-ott kinyílt néhány ablak, a polgárok megálltak-a vágatató hintó láttára, utána néztek, és gyorsan adták egymásnak tovább:

– A cár futára!

Valóban, a feketére lakkozott batárt a Romanov-ház címere díszítette.

A négy ló prüszkölve, fújtatva torpant meg a vár kapuja előtt. A jármű két oldalán lovagló tisztek leugrottak ziháló paripáikról. Az egyik a hintó ajtajához sietett, a másik a várkapu felé tartott, ahonnan már feltűnt az őrség közeledő parancsnoka.

– Főhadnagy úr, jelentse Berg bárót, őfelsége Miklós cár hadsegédét! – szólt rá tökéletes németiséggel az orosz egyenruhát viselő százados az őrség parancsnokára.

A hintóból gémberedett tagokkal magas rangú tábornok kászolódtak elő.

– tíewahr heraus! Fegyverbe! – kiáltotta el magát az osztrák főhadnagy.

A Bécsből Olmützbe átkommandírozott burgzsandárok néhány pillanat alatt felsorakoztak, s merev fejve-

5

téssel üdvözölték a cár hadsegédét. Ezekben a napokban, sőt inkább hetekben Olmütz volt az osztrák császári világ közepe. Metternich csúfos bukása után ide költözött az udvar, mert Bécsben forróvá vált számára a talaj. Nem lehetett tudni, hogy melyik pillanatban lázad fel ismét az utca. De volt ennek a csendes továbbállásnak, távozásnak egy másik, hasonlóképpen komoly oka is*^ Olmützben kedvezőbbek voltak a körülmények egy palotaforradalomra. A Habsburg-birodalom minden részéből ide sereglő főurak egyre kihívóbban követelték V» Ferdinánd távozását és a tizennyolc éves Ferenc József trónra ültetését. A kamarilla cselszövői nem bocsátották meg az öreg császárnak, hogy nem engedett a tünteti népre löni, amikor az barikádokat emelt Bécsben. ö» Olmützben, a csendes és kegyes bíborosi városban észrevétlenebbül is munkálkodhatott a rémült uralkodói család és szűk környezete a cár kegyeinek megnyerésé% mint a külföldi képviselőkkel megtömött Bécsben.

1849 tavaszára meggyorsultak a Szent-Pétervárai folyó tárgyalások. Még csak húsz éve múlt, hogy Paszke-vics herceg vérbe borította a varsói felkelést. A cár hajlandó volt készpénznek venni a Bécsből sugalmazott rémhírt: a magyar „lázaság” tüze készül átcsapni az orosz fennhatóság alatt álló lengyel területekre!

A cár követének Olmützben való megjelenése tehát csak a város régi lakóit lepte meg. Az udvar és tartozékai már nagyon vártak erre a találkozóra, és minden előkészületet megtettek rá.

A báró amúgy sem volt valami dalia, de elzsibbadt lába most alig akart engedelmeskedni, amint ellépkedett az őrség sorfala előtt. A kürtös megfújta a legmagasabb rangúaknak járó üdvözlést. A vár valamennyi belső lakosztályában megértették ebből, hogy végre megérkezett a cár nehezen várt futára. A vendégek áthaladtak a hosszú udvaron, majd a császár szobái felé tartva, ódon

6

falépcsőkön baktattak felfelé. Badeni gróf, Ferenc József hadsegéde negédes mosollyal köszöntötte a cár követét.

– Kedves Badeni, nem akarom az időt formaságokra pazarolni – mondta báró Berg^ – örülök, hogy ismét találkozunk. Hol hozhatom rendbe magam, hogy minél hamarabb megjelenhessek őfelsége előtt?

Míg a báró eltűnt az egyik ajtó mögött, a kíséretében levő orosz egyenruhás, németül beszélő

százados és Badeni gróf között élénk társalgás kezdődött. A századost gróf Zichy Ferencnek hívták. Azok közé a hitvány magyar arisztokraták közé tartozott, akik legbuzgóbban sürgették a cár beavatkozását, és hosszú feketelistát készítettek azokról, akik életüket, családjukat, vagyonukat tették kockáfa a magyar szabadságért. Halált követeltek Kossuthra, Petőfire és minden olyan hazafira, aki híve volt a jobbágyok felszabadításának, a nemesi kiváltságok eltörlésének és ellensége a Habsburg-dinasztiának.

A cári futár megérkezésének hírére a fiatal osztrák császárnak először édesanyja, az okos és ravasz Zsófia jutott eszébe. Zsófia főhercegnő tudta, hogy nincs idő további tétovázásra. Csak a cári segítség mentheti meg a Habsburg-ház ingadozó trónját.

– Franzl – magyarázta neki nemegyszer –, gondolj nagyapádra, Ferenc császárra! Képes volt egy korzikai jöttmenthez adni a lányát! A mi családunk számára ez volt az igazi gyalázat, és nem az, ha most elfogadjuk a cár segítő kezét.

Ferenc József erre gondolt akkor is, amikor Badeni gróf bekísérte hozzá Berg bárót, a cár követét. A főhercegasszony minden eshetőségre készen ott állt fia mögött.

Az ő szava döntött, önkülem nem lehetett semmit ten-fri. A császár hívására egyenként szállingóztak be a mi-

7

niszterek, tititos tanácsosok és a család néhány tekintélyes tagja. A cár futára minden köntörfalazás nélkül a tárgyra tért. Udvariasan, *úe* világosan kijelentette, hogy az olmitzi udvar félénk, bizonytalan magatartását nem tudják mire vélni Pétervárott.

Ferenc József tekintete az édesanyja pillantását kereste. Zsófia arcán azonban nem láthatott mást, *fiánfr* a végső elszántságot: meg kell történnie! Berg báró vigye magával a döntést: Ausztria uralkodója elfogadja a cár segítségét. Ferenc Józsefet anyja elhatározottsága azokra a beszélgetésekre emlékeztette, amelyek kettőjük között ezekben a napokban olyan sokszor megismétlődtek. Nem lehet megvárni, amíg a Habsburgok birodalmának többi nemzetisége is követi a magyar példát. Csődöt mond az egymásra uszítás politikája, hiszen csak a minap érkezett jelentés, hogy Kossuth a román forradalmi fiatalság vezetőivel folytat tárgyalásokat. Zsófia türel-jnetlenül, anélkül, hogy a fia még bármit is válaszolj volna, beszélni kezdett. Ügyes diplomataként szépítgette a valóságot:

– A helyzet számunkra korántsem reménytelen. Egyedül a hadszínterekről érkező jelentésekből, a hak lázmzó hadiszerecnsébből ezt nem lehet megítélni. Hadseregünk éléről egy erélyes főparancsnok hiányzik. A «s&» szár azonban máris kiszemelte a legarravalóbb tahón*©* kot.

– Ki lesz az? – futott végig a találgatás a terembgfc

– Azt hiszem, nem követek el indiszkréciót, ha mejf-nevezemr Welden helyét hamarosan Haynau báró tábor^ szernagy veszi át!

Haynau nevének említését halk moraj fogadta. A tá-» bornok nem katonai erényeinek köszönhetta hírnevét* gyors karrierjét. Az szerzett neki világhírt, de egyben megvetést is, hogy Bresciában megkorbácsoltatta az olasz asszonyokat.

8

A moraj hamar elült. A jelenlevők jól tudták: ahol Haynau fog parancsolni, ott senki sem számíthat kegyelemre.

Csak Berg báró engedte meg magának, hogy megjegyzést tegyen:

– Ha megengedi fenséged, tartozom annak a kijelentésével, hogy uram, a cár öfelségének atyai szíve a magyar nemzettel szemben a megbocsátás és az engedékenység álláspontjára helyezkedik, miután helyreállítottuk a rendet és a törvényesség uralmát.

Zsófia nem hagyta magát zavartatni.

– Ha tehát öfelsége a cár megsegíti új fővezérünket, akkor az egyéb kedvező körülmények azzal biztatnak bennünket, hogy hamarosan befejezzük a magyarországi hadjáratot. Számolnunk kell azzal az egyenetlenséggel, ami Kossuth és Görgey között észlelhető. Nemcsak K.ossxáh és Görgey nem értik meg egymást, a magyar tábornokok is torzsalkodnak. Így hát – fordult a főhercegasszony Berg báró felé – jelentheti excellenciád, hogy a jó ügghöz nyújtott segítséget a legtéljesebb siker reményében köszönettel fogadjuk.

A cári futár-arca felderült. Láttá, hogy itt már csak a részletkérdések elintézése van hátra. Zsófia optimizmusát maga is alá akarta támasztani.

– Közölhetem, hogy külügyminiszterünk, Nesselrode gróf tudatni fogja a nagyhatalmakkal felséges uram és cárom szándékát. Reméljük, az európai uralkodók kedvezően fogadják az orosz

hadsereg beavatkozását. Bizalmas értesüléseink szerint még Palmerston angol külügyminiszter is helyesli a magyar forradalom leverését.

– És mi történik Kossuth londoni követével? – szól közbe Schwarzenberg osztrák külügyminiszter, akihez még nem érkezett Londonból jelentés efelől.

Berg báró válasza kielégíthette a herceget:

– Palmerston nem hajlandó szóba állni Kossuth

9

megbízottjával. Természetesen – tette hozzá mosolyogva – az angol lordok sem akarják, hogy Európa bármely sarkában a forradalom győzzön. Ferenc József is megszólalt:

– Elvártuk tőlük ezt a magatartást.

Zsófia a fiához fordult, és ezzel egyben azt is jelezte, hogy a tanácskozás véget ért.

– Űgy tudom, felséged még ma össze akarja hívatni a minisztertanácsot, hogy írásba foglalják a1 választ.

Berg báró felállt, és mély meghajlással távozott. Elmentek azok is, akik nem voltak a kormány tagjai. A császár közölte az ottmaradottakkal, hogy a minisztertanács egy óra múlva kezdődik.

A két tanácskozás közötti szünetben egyedül Stadion gróf miniszterelnök nem hagyta el a termet. Izgatottan járkált fel és alá, magában beszélt és gesztikulált. Mindenki tudta róla Olmützben, hogy ő az egyetlen a hatalmon levő politikusok között, aki ellenzi az orosz hadsereg behívását. Csak a cári futár jelenléte tartotta edd% vissza attól, hogy véleményének kifejezést adjon. Stadion gróf jobban félt a cártól, mint a néptől; Ausztria megszegényítésének tartotta, hogy idegen hadsereg mentse meg a kétfejű sas birodalmát.

Amikor a császár megnyitotta a minisztertanács ülését, Schwarzenberg herceg külügyminiszter ismertette Ausztria tényleges helyzetét:

– Olasz tartományaink lázonganak. A lombardiai helyőrségeket meg kell erősíteni. Milánó, Brescia, Velence garnizon jaiból egyre sűrűbben szökődösnek haza & besorozott magyar katonák. Ugyanakkor számolnunk kell a poroszokkal, akik Ausztria összeomlására lesnek.

Itt egy perc szünetet tartott, hogy ezzel is éreztesse a történelmi pillanat drámaiságát.

– Kossuth rebellesei már hatalmukba kerítették csaknem egész Magyarországot. Buda elestére is számíta-

10

hünk kell. Ebben a helyzetben nincs időnk habozni, egyetlen mentségünk a cár.

Egy férfiból mély zokogás tört fel. TVI mindenki arra nézett: Stadion gróf sírt. Ujjaival lassú ütemben dobolni kezdett a posztóval bevont asztalon., Minden ütése úgy hangzott, mintha egy üstdob szólalt volna meg.

– Finis Austriae! – kiáltotta. Hangja úgy süvített át az asztal felett, mintha az egész birodalmat be akarná járni Lembergtől Zimonyig.,Badentől Velencéig, Klagenfurttól az erdélyi havasokig.

A minisztertanács rendje felbomlott. Elsőnek a császár ugrott fel helyéről, amikor újra felhangzott a rekedt kiáltás:

– Finis Austriae! Vége Ausztriának!

Stadion gróf letépte magas fátermőderét, a nyakát szorító gallért, és sírása kacagásba csapott át. Nyilvánvaló, hogy idegei összeroppantak. Néhányan a miniszterek közül hozzá léptek, először csendesíteni próbálták, majd kivezették. A megzavarodott ember minden ellenkezés nélkül túrte a gyámkodást. Így jutott az élőhalottak közé, az örültekházába.

A császár nyerte vissza először lélekjelenlétét. Hideg kék szemei részvétlenül nézték, amint Stadion gróf mögött becsukódott az ajtó. Visszaült a helyére, és tovább elnökölt. A miniszterek is visszatelepedtek, és minden vita nélkül hozták meg a döntést: az osztrák császári ház kéri a cárt, küldje el katonáit a magyar forradalom leverésére.

A másnapi díszebédet az egybegyűlt előkelőségek jó hangulatban költötték el. A történelmi levél már ott lapult báró Berg zsebében. A metszett velencei kristálypoharakban csillogott a bőven felhordott tokaji bor, a karlócai vörös, a meráni chianti. Az urak sűrűn ürítették poharaikat, éltették a cárt és a császárt. A lakoma tetőpontján gróf Badeni félrevonta Zichy Ferenc grótot.

11

– Mutatni szeretnék neked valamit, de egyelőre m** radjon kettőnk között: természetesen továbbbíthatod Szent-Pétervárra, hiszen azért mutatom.

Feltűnés nélkül mentek át a szomszéd szobába, ahol kettőjükön kívül senki más nem

tartózkodott. Badeni gondosan összehajtogatott írást húzott elő, amelyen két számadat szerepelt: az első a magyar forradalmi haderő pontos létszámát, a második pedig a Görgey tábornok parancsnokságához tartozó hadsereg emberállományát árulta el.

– Aki küldte – mondta a császári hadsegéd –, azért osztotta így meg, mert az egyikkel nem kell számolnunk. Kossuth maga mindössze százezer fővel rendelkezik. Nagy részének nincs fegyvere, és saját ruhájában harcol; parasztok, iparoslegények, minden kiképzés nélkül.

Zichy gróf felvonta szemöldökét, düh és gyűlölet ült ki arcvonalásaira.

– És ezekkel nem bírt el az egész császári hadsereg! Micsoda szégyen!

Ha cseppnyi magyar vér lett volna ebben a grófban, azt kellett volna mondania: micsoda dicsőség!

– Kitől való a jelentés? Megbízható adatok ezek? -firtatta Zichy.

Badeni sokat sejtetően mosolygott, újra összehajtotta az írást, és zsebébe süllyesztette.

– A generálisaink, sajnos, nemegyszer gyatrák és te* hetetlenek, de a kémszolgálatunkban megbízhatunk!

Báró Berg nem várta meg a hosszúra nyúló díszbéd végét. A négyfogatú hintó előállt, és vágatva vitte a végzetes írást Szent-Pétervárra...

12

II.

A WOZNIECZENSKI-EZRED TISZTJEI

A honiatycei kastély ablakai még késő éjszaka is világosak voltak: a kastély úrnője a környéken gyakorlatozó Woznieczenski-ulánuszred tisztjeit látta vendégül. Ebben az ezredben szolgált Rulikowski Kázmér is, a húszéves kapitány, özvegy édesanyja boldogan hívta meg kastélyába fia tisztársait. Rulikowski León, Kázmér édesapja sok ezer holdon gazdálkodott, de nem tartozott azok közé a nemesek közé, akik nem látnak túl birtokuk határain. A Nyugatról áramló haladó eszmék őt is meghódították. Mint a többi felvilágosodott lengyel hazafi, tisztában volt azzal, hogy nemzete csak akkor nyerheti vissza szabadságát, ha a földesúri osztály lemond kiváltságairól. Ha nem is vett részt tevékenyen a forradalmi mozgalmakban, minden forradalmár tudta róla, hogy León Rulikowskira minden körülmények között számíthatnak. Érzelmek nem maradtak rejtve a cári rendőrség előtt sem. A véres varsói események után Paszkevics Szibériába száműzte a lengyel forradalom hőseit. Nem sok hiányzott hozzá, hogy León Rulikowski maga is kis kézitáskával elinduljon az örök hó és jég birodalmába.

León Rulikowski halála után az özvegy jónak látta, ha fia elvégzi a varsói katonai iskolát. Ezt tanácsolták neki azok a lengyel urak is, akik hasonlóképpen akarták lemosni magukról a cár ellenesség gyanúját, nehogy birtokaikat az elkobzás veszélye fenyegetse.

Az 1849. évben Volhíniában hamarabb érkezett meg a

13

tavas, mint máskor. Még csak május elseje volt, de már a kastélyt övező parkban lombosodtak a fák, nyíltak az orgonabokrok.

Volt mivel locsolja torkát a színes vendégkoszorú! A tisztek a pompás vacsora után különböző szobákban széledtek el. Egyesek kártyázni mentek, mások a szomszédos kastélyokból és udvarházakból meghívott hölgyvendégeket szórakoztatták. A társalgás oroszul, lengyelül és a kor divatja szerint franciául folyt. A Woznieczenski-ezrednek csak a legénysége volt lengyel. A tisztek soraiban előkelő orosz főnemesek, balti német bárócsaládok ivadékai szolgáltak, és természetesen lengyelek is. Az orosz tisztek a friss pétervári pletykákkal traktálták a hölgyeket. A felhangzó kacagás és kuncogás arra vallott, hogy ezek a témák ugyancsak érdekelték a társaságot. A fiatal német bárók katonai kérdésekről vitakoztak. A díszesen öltözött földbirtokosok és a magas rangú tisztviselők arról beszélgettek, milyen hatással lenne a búza árára, ha Oroszországban is megkezdénék a nagyszabású vasútépítést, mint néhány európai országban. Az iddógáló, kártyázó, pletykázó, vitatkozó társaságban senki sem vette észre, hogy néhány tiszt kiszállingózott a szobákból, és lement a parkba, mintha csak az éles, friss tavaszi levegőre szomjazott volna meg.

A park évszázados platánjainak árnyai elnyelték a fiatal tisztek alakját. Az égen úszkáló kóbor felhők eltakarták a holdat, de Rulikowski Kázmér a sötétben is biztosan vezette barátait egy elhagyatott lugas felé. öten voltak összesen, s közülük hárman még nem is oly régen iskolatársak.

– Azt hiszem, közeledik a tettek ideje – szólalt meg elsőnek közülük Kurzynski százados, amint a lugasba értek. Valamennyien azonnal megértették, miről beszél. A-magyarországi eseményeket nem

volt tanácsos bárki előtt nyíltan szóba hozni. Csak három hete tért vissza

14

Berg báró Olmützből Szent-Pétervárra, és Panyutyin tábornok már parancsot kapott, hogy hadosztályával lépje át a magyar határt, és vonuljon előre a Vág völgyébe. Biztos hírem van róla, hogy a mi ezredünket is mozgósítják. Bennünket, lengyeleket is fel akarnak használni a magyar szabadságharc eltiprására.

– Soha! – kiáltott fel a négy fiatal tiszt.

– Soha! – ismételte meg ünnepélyesen Kurzynski százados.

Rulikowski Kázmér izgatottan vágott közbe:

– Most, ebben a percben határozzuk el, mit fogunk cselekedni. Én már gondoltam erre, és úgy döntöttem magamban, hogy átmegy tük Bemhez, ha csakugyan magyar földre vezényelnek bennünket.

Kurzynski suttogva szólt rá Rulikowskira:

– Halkabban, az istené tt! Amit mi itt beszélünk, azért hadbírótság jár.

15

De Kazimirt nem lehetett egykönnyen lecsillapítani. Ez a szőke hajú, fcák szemű fiatalember neTO is látszott ilyen heves természetűnek. Haja makrancQSan homlokára hullt, mint valami ábrándos költőnek. Holott nem az ábrándok embere volt. Nemcsak energikus állat örökölte az apjától, de azt is, hogjr szeretett gyorsan cselekedni,

Az egyik tiszt megkérdezte, tud-e valaki biztos hírt Bemről. Rulikowski rávágott:

– Annyit tudunk, hogy Erdélyben harcol. Legyünk csak egyszer magyar földön, megtaláljuk a hozzá vezető utat.

– Ne húzzuk az időt – vetette közbe Kurzjmski –, nem szeretném, ha észrevennék, hogy éppen mi öten hiányzunk a társaságból.

– Mielőtt visszatérnénk, tegyünk fogadalmat – követelte Rulikowski –, fogadjuk meg, hogy valamennyien *Mj&egy&nk a xaagysrs&hea*, és jogunkkal *visszük kato*-náinkat is. A lengyel légió ott harcol Magyarországon. Ott van Dembinski is, és mi már ígéretet tettünk egymásnak. Vagy akad talán közülünk valaki, aki megbánta ígéretét?

– Nem – felelték egyöntetűen.

Messziről lódobogás hallatszott. A hold éfcpen előbújt a fellegek mögüli, és látták, hogy Lubin, a% ezrediróda szolgálattevő őrmestere vágat a kastély bejáratához. Megzörgette a kaput.

– Nyissák ki!

Rulikowski barátai gyorsan besiettek a kastélyba, 5 pedig a rácsos kapuhoz indult.

– Mi történt, Lubin őrmester?

Az őrmester lepattant a lóról, vigyázzállásba vágta magát, és szalutált.

– Burev ezredes urat keresem– Sürgős p%-ancs érkezett Varsóból a kegyelmes marsalltól...

16

„Paszkevicstól! – villant át a gondolat Rulikowski agyán. – Itt van, amit vágtunk!”

Sietve indult befelé a kastélyba. Burev ezredest a hölgyek társaságában találta.

– Megbocsásson, ezredes úr, Xubin őrmester keresi, fontos parancsot hozott.

Az ezredes nyomban íéipattant karosszékéből, udvariasan meghajolt, mentegetőzött, amiért távozni kénytelen, ígéretet kellett tennie, hogy rögtön visszatér... Rulikowski az őrmesterhez kísérte, aki feszes vigyázz-ban átnyújtotta a hivatalos paksamétát. Az ezredes feltörte a pecsétet. A levélben a cár kiáltványa volt és Paszkevics parancsa: a kiáltványt azonnal közhírré kell tenni!

Mire az ezredes visszament a társasághoz, már mindenki rendkívüli izgalommal várta. Mit hozhatott ilyen sürgősen az éjszakai küldönc? Felbomlottak a kártyapartik, az urak letették poharaikat, a fiatal tisztek abbahagyták vidám adomáikat. Mindenki a belépő ezredesre nézett. Burev ezredes fontossága teljes tudatában lassan, ünnepélyesen nyitotta szét az írást.

– Hölgyeim és uraim! Nagy eseményt közlök. Ismét dicső alkalom nyílik arra, hogy legkegyelmesebb urunk, I Miklós, minden oroszok cárja új diadalra vezesse hősi hadseregét. Fel fogom önöknek olvasni azt a kiáltványt, taelvet ötels,ége W Saége& alattvalóihoz. intézett.

Bár odakünn már hajnalodott, a teremben még égtek a gyertyák. Két tiszt karos gyertyatartókkal sietett az ezredes mellé, hogy a nyomtatott betűkre világitson. A korábbi vidám zsvajt fojtott csend váltotta fel. Az ezredes, miután felolvasta a kiáltvány első szakaszait, amelyek ecsetelik az európai forradalmi zavarokat és azok leveretését, emeltebb hangon tért rá a cár befejező mondataira:

17

Az osztrák kormány, amely Olaszországban is küU& és belső ellenségeket volt elfoglalva, még nem győzhette le a lázadást Magyarországon és Erdélyben, sőt ez, növekedve a mi 1831-i lázadó lengyeleinkkel s minden más nemzetek szerencselovagjainak, szamuzötteinek és kóborlóinak csapatai által, a legfenyegetőbb kiterjedésben van...

Mikor Burev ezredes a lázadó lengyeleket és velük a szerencselovagokat említette, a jelenlevő lengyel urak a földre sütötték tekintetüket, a lengyel tisztek arcát pedig pír futotta el. Mindnyájan jól tudták, hogy a kiáltványnak ez a része elsősorban Bemre és Dembins-kire vonatkozik. De természetesen mindegyikük összeszorított fogakkal hallgatott. Nem is tehettek egyebet.

Az ezredest megrészegítette a szerep, magával ragadta az olvasás tüze, és eszébe sem jutott, hogy lengyel kastélyban, lengyel társaságban van.

E gyászos viszonyok között Ausztria császára hozzánk fordult, hogy segítségünket kérje közös ellenségeink ellen. És mi azt %em fogjuk tőle megtagadni. Segítségül Mván ily igaz ügy támogatására a seregek istenét, k% egyedül adhat győzelmet, hadainkat megindítottuk a lázadás elfojtására, akik a mi tartományaink nyugalmát is fenyegetni merészelik.

Az ezredes színészi lendülettel emelte fel hangját, úgy olvasta fel a kiáltvány utolsó mondatát: *tgy fogja betölteni Oroszország a maga szent hivatását!*

Egy pillanatig néma csend támadt, aztán a balti német bárók hangja csattant fel elsőnek: kirobbanó öröm-

18

mel üdvözölték^az új hadjáratot, örömhöz csatlakoztak a magas állású orosz hivatalnokok is. A fiatal orosz tisztek közül azonban nem egy megérezte a lengyelek hallgatása mögött rejtőző gondolatokat.

Megkezdődött az általános búcsúzkodás. A vendégek fogataikat sürgették, a nők -sietve terítették magukra könnyű prémkabátjukat, mert odakünn még hűvös volt a tavaszi reggel.

Végül mindössze ketten maradtak az elnémult termekben a kastély úrnőjén és fián kívül: Kurzynski kapitány és a húga. ők ^azelőtt is gyakorta élvezték a Ru-likowski-ház vendégszeretetét. A fiatal kapitány nemcsak tisztvársa, hanem egykori iskolatársa, barátja és távoli rokona is volt Kázmérnak. A tizenhét éves Ágnetát úgy tekintették, mint Rulikowski Kázmér jövendőbeli menyasszonyát... Ágnet a szép, finom arcocskája így hát nem hatott idegenül a honiatycei kastélyban. Szívesen és sokszor látta vendégül az özvegy, aki magányát megosztotta fia jövendőbelijével. Ilyenkor kiről beszélhetek volna másról, mint Kázmérról, a karcsú, elegáns dzsidástisztről, arról a derék, jó fiúról, aki olyan hamar serdült gyermekből férfivá.

Mikor az utolsó kocsi is elrobogott, az édesanyából és Agnetából egyszerre robbant ki az , elfojtott izgalom, nyugtalanul fordultak Kázmérhoz.

– A ti ezredetekkel mi lesz? – kérdezte Rulikowskiné, és Ágnet a, bátyjához simulva, aggódva tette hozzá:

– És veled, Vlada? És veled, Kazimir? Kurzynski igyekezett megnyugtatni őket:

– Nem vagyok benne biztos, hogy a mi ezredünket is mozgósítják-e. Hallottátok a cári kiáltványt, milyen kíméletlenül, milyen lenézően beszél rólunk, lengyelekről! Aligha lesz a cárnak annyi bizalma a lengyel ezredek iránt, hogy Bem és Dembinski közelébe vigyen bennünket.

19

^ Mindig csak háború, mindig csak vérontás! – fakadt ki az anya. – Ebből áll az egész életem, mióta az eszemet tudom. Csak rátok ne kerüljön sor! Csak rátok ne...

– Anyám, ne mondj ilyet. Lángban áll a fél világ, és mi tétlenül ülünk? Ha Magyarországra visznek bennünket, tudni fogjuk, hol a helyünk!

A két nő megértette, mit akart ezzel Kázmér mondani., Ágnet a szemében rémület villant fel, szempilláin kis, fénylő könnyecsek remegtek. Kázmér némán, gyöngéden átkarolta a reszkető gyermekeket.

– Feküdj le, kis húgom – csillapította Kurzynski, és intett Kázmérnak, hogy hallgasson el, ne folytassa, nem az asszonyokra tartozik ez a dolog. – Nem tudhatjuk* mit hoz a következő óra, feküdjünk le mi is. Az a fontos, hogy egyelőre nincs miért nyugtalankodni.

Ezzel a kegyes hazugsággal sikerült lecsillapítani az aggódó nőket./Elindultak a lépcsőn hálósobájuk felé.

De semmi kedvük sem volt a lefekvéshez. Kázmér szobájába mentek, becsukták a spalettát, és csak parányi rést hagytak rajta, amelyen átszűrődött az ébredő reggel világossága. Sokáig nem szóltak

egy szót sem. Végül Kázmér kezdett beszélni:

– Vlada, emlékszel Miszczylawski Szvetiszlávra, & történelemtanárunkra ?

– Belém látsz, én is éppen órá gondoltam. A titkos történelemórák jutottak eszembe, amikor a Comenius utcába siettünk, hogy meghallgassuk az öreg professzor előadását – válaszolta Vlada.

Egyszerre felélénkültek, ahogy rajzani kezdtek bennük a diákkori emlékek. Mindketten ugyanabba a varsói középiskolába jártak, abba^az osztályba, amelyben Miszczylawski Szvetiszláv adta elő a történelmet. A lengyel történelemről azonban még csak beszélnie sem volt szabad, nemhogy az igazat megmondania. Így vált a lengyel tanárok szokásává, hogy diákjaiknak titkos

20

leckeórákon tanították a történelmet. Ezekben az illegális iskolákban vésődött a fiatal nemzedék szívébe a lengyel haza múltjának, hajdani nagyságának-a tudata. A szétdarabolt Lengyelországon három uralkodó osztozkodott: az orosz cár, a porosz király és az osztrák császár. Varsóban Paszkevicz tábornagy ült a kormányzói székben, aki az utolsó lengyel forradalom leveréséért kapta büszke címét: Varsó hercege. Kémek, besúgók, provokátorok dandárja sem tudta elfojtani a hamu alatt izzó paraszat, a lengyel nép hazaszeretetét, vágyát a szabadságra.

– Emlékszel az utolsó óra tananyagára, Vlada?

– Akkor beszélt Bemről, hogyne emlékeznék!

– „Ma az iganzski diadal bajnokáról fogunk beszélgetni, akit Osztrolenka csillagának neveznek” – ugye, így kezdte Miszczylawski? Aztán megkérdezte: „Ki az? Ki tudná nekem megmondani?” Mindhárman egyszerre adtunk választ: Bem József tábornok. „Te talán – fordult hozzám – többet is tudnál róla mondani? Ha igen, kezdj hozzá, meghallgatunk.” Forogni kezdett velem a világ. Nagyon megilletődtem, pedig tudtam én eleget róla, hiszen nemegyszer hallottam apámtól is emlegetni. Apám rajongott érte, és ha valaki nem a kellő liangon beszélt Bemről, azt sohasem hívta meg többé magához. Akkor azonban zavarba jöttem, és csak annyit bírtam kinyögni, hogy Bem most Franciaországban van. Aztán megeredt a nyelvem, és Miszczylawski csillogó szemmel hallgatott. De nem volt türelme végigvárni a feleletemet, közbevágott, és ő maga színezte még ragyogóbbra ifjúságunk egén Osztrolenka fényes csillagát.

Kurzynski is jól emlékébe véste ezt a pillanatot, mert még most, évek múltán is szinte szóról szóra vissza tudta idézni Miszczylawski előadását.

– Amikor Bem menekülni kényszerült Lengyelországból, nem rakatta le a fegyvert egyetlen katonájával

21

sem. Maga köré gyűjtötte Sket, és egész légió követte Franciaország felé. A poroszok gyűlölték őt s katonáit, bezárták előttük házuk kapuit. Sok szenvedés és nélkülözés árán mégis elérték a francia földet.

– Amikor a leckeóra befejeződött, ti– elmentetek, csak engem tartott vissza – folytatta visszaemlékezéseit Ru-likowski kapitány. – így hát nem ismerheted ennek az Utolsó találkozásnak az egész történetét.

– Emlékszem, azt mondta neked, búcsúzz el tőlünk, mert lehet, hogy sokáig nem látsz viszont bennünket. Mi aztán eljöttünk – idézte vissza az öt év előtt történeteket Kurzynski kapitány. – Igen, így volt.

– Miután kettesben maradtunk, közölte velem, hogy levelet kapott édesanyámtól. „Jövöre – mondta – ön már nem lesz az én tanítványom. A varsói katonai iskolába iratkozik be!” Én csak bámultam rá. Azon is csodálkoztam, amit mondott, és azon is, hogy magázott. Észrevette megdöbbenésemet. Ojra tegezésre fordította a szót: „Ne okozz szomorúságot édesanyádnak. Nagyon helyes, hogy a mi fiaink is kitanulják a katonai tudományokat. Gondolj Bemre, ő is így kezdte. És még valamit. Te már nem vagy gyerek, tudnod kell, mi indította” anyádat erre a lépésre. Apád jó lengyel hazafi volt, igazi forradalmár. Nem tudtak semmit rábizonyítani, de sok árgus szem figyelő özvegyét, hogyan neveli a fiát...” Miszczylawski felállt, két öreg, eres kezét fejemre tette. Alig tudta palástolni meghatottságát. Nekem már potyogtak a könnyeim. „Ne sírj – szólt hozzám –, tudom, hogy nem a vagyonért teszed, nem azért leszel cári tiszt, hogy a vagyonodat mentsed. Négy év alatt megismertelek. Igazad van, ha arra gondolsz, hogy nem a vagyoiKSzámít. Bem is így gondolkozott.” Ezzel kezét szorított velem. Kezem ott pihent meleg tenyerében, éreztem a szorítását. Éreztem, hogy ez a nap avat férfivá.

A két barát még egy darabig beszélgetett, tanakodott,

22

mérlegelje a közeljövő eshetőségeit, aztán elnyomta őket a fáradtság. Lefeküdtek.

Már csak egy éjszakát töltöttek a honiatycei kastélyban. Másnap megérkezett a parancs, amely mozgósította a Woznieczeni-ülánuszredet is.

Egyelőre csak annyit tudtak, hogy az ezred £ határ közelében levő Duklára vonul. Maga a cár is oda tért«

23

ni.

„GOSZPODIN POMILUJ”

Dukla, ez a galíciai kisváros ott fekszik az Északi-Kárpátok lejtője alatt. A parancs szerint ide kellett vonulniuk azoknak a mozgósított ezredeknek, amelyeket a cár hadiállapotba helyezett. Végeláthatatlanul hömpölyögtek a hatalmas birodalom minden részéből a katonák a magyar határ felé. Tüzérek, huszárok, ulánusok színes mentéire tűzött a júniusi nap. A szálfanövésű, szakállas kozákok kigombolták zubbonyukat, és gyakran vették le fejükről a nehéz, prémes föveget, hogy megtörölleik izzadó homlokukat. Napokon keresztül tartott ez a felvonulás.

Csak Paszkevics nem sokallta ezt az emberáradatot, A varsói herceg azt vallotta, hogy mindig a nagy hadsereg, a túlerő biztosítja a gyors győzelmet. Márpedig a magyar hadjáratot rövid idő alatt akarták befejezni. Paszkevics tábornok óvatosságát növelte az is, hogy a Magyarországon harcoló lengyelek számát a cári udvar megtévesztésére alaposan felnagyították. Szent-Péter-vártól úgy tudták, hogy 60 ezer felfegyverzett lengyel készül a magyar győzelem után a cár birodalmába betörni, pedig a valóságban a lengyel légió nem tett ki többet ez időben háromezer embernél.

A Dukla felé nyargaló cserkeszek, kozákok, vértések között ott ügettek a Woznieczeni-ezred dzsídásai is, s köztük Rulikowski Kázmér, a fiatal kapitány.

Duklára érkezett már maga I. Miklós cár is a nagy-

24

hercegek kíséretében. Fényes udvari méltóságok, érsekek, püspökök, grófok és bojárok tódultak a nyomában. Tanúi akartak lenni annak a nagy pillanatnak, amikor megindulnak a szent Oroszország hadai a megszegyenyített osztrák hadsereg megmentésére. Néhány fanatikus tábornok már arról ábrándozott, hogy a cár nem dugja vissza hüvelyébe a kardot, míg katonái el nem érik Bizáncot, és ki nem tűzik az Aja Szófia tornyára ismét a kettős keresztet.

Még más is sarkallta az előkelőségeket az ünnepségen való megjelenésre. Tudták, hogy a titkosrendőrség jelentései feljegyzik mindazoknak a nevet, akik a parádén való részvételükkel a cár iránti hűségüket tanúsítják.

A Dukla piacterén rögtönzött oltárt a szent terítők, egykori nagy egyházfejedelmek palástjai, miseruhái és évszázados ikonok borították. A szentek aranyrámába foglalt képei között főhelyet foglalt el a csodatevőnek tartott Kazáni Szűz. Nem hiányzott a feldíszített oltárról Szent Cirill lobogója sem, amelyet a kijevi székesegyházból hoztak a nagy eseményre. A piacteret az Olga-huszárezred és két gyalogoszászlóalj vette körül, hogy a városka lakosai át ne léphessék a cár és a főméltóságok köré vont szigorú kordont.

A nap verőfényes reggelrel kezdődött. Nyolc órakor kürtszó jelezte, hogy a cár elindult szállásáról. Vezényszavak hangzottak, rázendítettek a zenekarok, és a betanított katonák háromszoros hurrát kiáltottak, amint Miklós cár megjelent huszártábornoki egyenruhában. Lóháton érkezett. Drágaköves szerszámokkal felcsótározott paripákon történelmi nevek hordozói követték: Trubeckoj herceg, Orlov gróf és a végtelen kiterjedésű, sok ezer jobbágyot számláló nagybirtokok többi ura. A főpapok, nyakukban nehéz aranykeresztel, selyemruháikon szélesen bíborló cingulussal, hintókon seregltek a parádéra. A főpapság hintói után magas rangú

25

tisztek lovagoltak gögösen és öntelten, mintha máris mellükön csillogtak volna azok a medáliák, amelyeket egy nép szabadságának leyerése árán akartak megszerezni.

A moszkvai metropolita tíz érsekkel és püspökkel együtt az oltár felé tartott, hogy rövid misét mondjon.

– Goszpodin pomiluj! – hangzott fel az ősi egyházi ének.

A metropolita felmutatta a szentséget. Mindenki letérdelt, és hányta magára a keresztet. Akik lóháton ültek, gyors vezényszavakra leptantak lovukról, és sűrű keresztvetés közben hajlongtak a föld felé. Az istentisztelet, a káprázatos fény, a misztikus pompa, a szárnyaló ének mind azt akarta

elhitetni, hogy szent ügyért fognak fegyvert.

A mise után indulók harsantak fel, peregtek a dobok, villogtak a hüvelyükből Jtirántott kardok: megkezdődött a díszszemle. A cár időnként csákójához emelte kezét, és ha egy-egy elvonuló egység különösen megnyerte tetszését, kegyesen elmosolyodott. Mikor a Woznie-czenski-ezred dzsidásai lovagoltak el előtte, odafordult Paszkevicshbz. Valamit kérdezett tőle. De hogy mit, azt senki más nem hallotta. Paszkevicsh fejbólintásából arra lehetett következtetni, hogy jó véleménnyel van a Woznieczenski-ezredről. A cár előtt ellovagló lengyel tisztek hódolatuk jeléül mélyen leeresztették kardjukat. Gondolataikban azonban még azok sem tudtak olvasni, akik minden mozdulatukat kémlelő szemekkel figyelték.

A Woznieczenski-dzsidások Csevdajev tábornok hadosztályához tartoztak. Csevdajev azt a feladatot kapta, hogy átkelve a Kárpátokon, a Tisza vonaláig nyomuljon előre. A hadosztály egymás után hagyta maga mögött a magyar városokat, Eperjest, Kassát, Tokajt.

A Woznieczenski-ezred egyik százada, amelyben Ruli-kowski Kázmér is szolgált, pár heti út után Gyöngyösre

26

érkezett. A cári hadsereg tapogatózva haladt előre, bár komoly ellenállásra sehol sem bukkant. A tisztek találgatták, mire jó ez a lassított menet, de megmagyarázni nem tudták. A környéken már mindenütt arattak, csépeltek, hordták be a termést. A nagy forróságban künn a földeken nem lehetett látni mást, csak asszonyt, gyermeket és öregeket. A Gyöngyös-patak csaknem kiszáradt, az alig bokáig érő vízben apró gyermekek pancsoltak. A szőlőhegyek felől éjszakánként kóbor kölyök-szellők loptak be a városkába némi hűsítő levegőt. Az utcákon nyüzsgött az orosz katonaság. Futárok nyargaltak a főhadiszállás és Gyöngyös között. Csevdajev és vezérkara a földesúri kastélyban ütötte fel szállását, míg a tiszteket a módosabb polgárok házaiba kvártélyozták be. A legénység az istállókban, gazdasági épületekben húzta meg magát, jó részük a puszta mezőn, sátrak alatt táborozott.

Napok teltek el, és nem történt semmi. Ez alatt az idő alatt az orosz és lengyel katonáknak volt idejük összebarátkozni a lakossággal. A magyarok csodálkozva tapasztalták, hogy a rettegett ellenség inkább az osztrákokra haragszik. Még a tisztek is lenézték, csepülték az osztrák ármádiát, nevettek gyávaságán. Csaknem minden háznak megvolt a maga bennfentes közkatona, aki esténként valamelyik távolról hangzó harmonika hangjai mellett eldandolgatott. A dalok szomorú szépsége a magyar szíveket is megejtette.

A Woznieczenski-ezred lengyel tisztjei nem tudtak túlságosan örülni a gyöngyösi idillikus szépségű estéknek. A polgári lakossággal való barátkozás nem elégtette ki tettvágyukat, és aggódva lestek azokat a híreket, amelyek a közeli Miskolc felől érkeztek, ahol néhány nappal előbb még Görgey hadserege táborozott. Azt, hogy a két hadsereg hamarosan megütközni készül, egyetlen jel sem árulta el. Görgey, a visszahúzódó ma-

27

gyár hadvezér csak utóvédeket hagyott hátra, és esze ágában sem volt, hogy komoly csatába bocsátkozzék Rüdiger orosz tábornokkal. Minden csapattiszt, aki katonai iskolát végzett, tisztában volt azzal, hogy a legjobb védekezés a támadás, az ellenség folytonos nyugtalanítása, és nem szabad megengedni, hogy döntő fölényben érezze magát. A Miskolc felől szállingózó hírek között nem egy olyan akadt, amely arra vallott, hogy Görgey körül valami titok lappang. Állítólag maga Csevdajev tábornok is visszairányította útban levő személyi pogy-gyászait Lembergbe azzal, hogy néhány hét múlva már úgyis odahaza lesz.

Rulikowski kapitány hol elhitte a híreket, hol kétségek gyötörték. Más az ő helyében talán örült volna, hogy hamarább térhet vissza édesanyjához és menyasz-szonyához, semmint gondolta. Ezért a boldogságért azonban olyan árat kellene fizetni, amit – gondolta a kapitány – lengyel hazafi nem adhat meg. Ennek a boldogságnak az ára Magyarország és Lengyelország szabadsága lenne. Túrelmetlenül sürgette barátait, hogy cselekedjenek, emlékeztette őket fogadalmukra. Így akarta elűzni a növekvő csüggedést vagy egykedvűséget.

– Bármi történjék – fordult egy reggel gyakorlat közben, künn a gyöngyösi határban, Kurzynski kapitányhoz –, nekünk nem szabad tovább várni. A magyar hadsereg mindössze néhány óra távolságra van tőlünk, Használjuk fel a legelső alkalmat, és megbízható einbe* reinkkel együtt szökjünk át hozzájuk.

– örültség! örültség, amit mondasz – szólt reá Kurzynski. – Egyikünk sem vonakodik attól, hogy teljesítse fogadalmát. De Jiem akarunk a biztos halálba rohanni. Mi ezt a háborút nem így képzeltük el.

Gondolj azokra a különös híresztelésekre, amelyek mögött nem tudjuk

28

megtalálni az igazságot. Hogy itt valami titok lappang, az nem kétséges.

– Ezek a hírek hazugságok! Saját kémeink terjesztik és azok a magyarok, akik a forradalom ellenségei.

Rulikowski indulatos válasza nem győzte meg Kur-zynskit. Nyugodtan felelte:

– Igazad van. Valóban én is találkoztam már egy hónap óta, mióta átkeltünk a Kárpátokon, olyan magyarokkal, akik ellenségei Kossuthnak, Bécshez húznak, és félnek saját népüktől. De gondolj arra: vajon elképzelhető-e, hogy Görgey, akiről annyit sugdolóznak, éppen az ilyen magyaroknak az oldalán áll?

Kurzynski egy gyűrött falragaszt vett elő a zsebéből.

– Olvasd el, Repkin hadnagytól kaptam. Egy kémünk hozta magával Szegedről.

Rulikowski kinyitotta a plakátot. A Szegedre menekült kormány nevében Kossuth Lajos a tiszteletére fáklásmenetet rendező néphez így szólt a szálloda erkélyéről :

Ha találnék valakit, aki a hazát nagyravágyásának áldozatává és évégett önmagát a nemzet urává tenné, diktatori hatalomra vergődni törekednék, a saját kezemmel gyilkolnám meg, hogy a hazát megmentsem!

Az egész beszédet tartalmazta a plakát, de ezek a sorok dült betűkkel voltak szedve rajta.

– Gondolod – fűzte hozzá Kurzynski kapitány –, hogy Kossuth a beszédnek ezt a részét pusztán retorikai fogásból mondta el, vagy pedig célzott valakire?

Rulikowski izgalma nem hagyott alább, sőt fokozódott. Látszott, amint halántékán lüktetnek az erek.

– Ha ez így van, még inkább szükség van arra, hogy odasiessünk.

A századtrombitás lefújta a gyakorlatot. A szolgálat-

29

vezető őrmesterek a tisztek felé ügettek. Rulikowski és Kurzynski között félbeszakadt a veszélyes beszélgetés.

Kázmér lehangoltan érkezett vissza szállására. Másakor örömmel szokta megveregetni hű tisztiszolgájának, Szaniszlónak a vállát, aki a Rulikowski-kastély öreg szakácsnőjének a fia volt. Kázmér és Szaniszló együtt nőttek fel. A közös gyermekkor számtalan, soha el nem mosódó emléket hagyott bennük. Szaniszló azonban otthon is, katonasorban is vigyázott arra, hogy át ne lépje azt a válaszfalat, amely őt, a parasztfiút, a kastély úr-fiától elválasztotta. Kázmér magatartása nem adott erre okot, de Szaniszlót így nevelte az anyja, így tanulta paptól, tanítótól egyaránt. Belegyökerezett az úrtisztelet. Végeredményben azonban mégsem mint úr és szolga álltak egymással szemben. Szaniszló ismerte Kázmér minden gyöngéjét, szokásait, kedvteléseit, ismerte kedvenc ételeit. S nemcsak azt tudta róla, hogy hány kocka cukorral issza a teát, hanem a lelkébe is látott. Most is vidáman vette át a kantárt a lováról leugró kapitánytól, és éppen el akarta mondani, hogy milyen kitűnő hazai ebédet készített, amikor Kázmér komor tekintetét látva, elment a kedve a fecsegéstől.

A dzsidás kapitányt egy módos szücsmester lakásába kvártélyozták. A szücsnek csak a felesége tartózkodott otthon, a mester továbbment a magyar hadsereggel. Nem a harci kedv vitte, hanem azok a kifizetetlen számlák, amelyekkel a hadvezetőség tartozásban maradt, és amelyeket be akart hajtani. Az ötven év körüli asszonyosság előbb megijedt az új lakóktól, aztán hamar felengedett. Úgy érezte, hogy rangja szerinti vendéget kapott a karcsú, magas dzsidástiszten, akire rá volt írva az úri származás. Kérdezte is váltig Szaniszlótól, hogy kicsoda a gazdája. Miután egymás szavát nem értették, kézzelábról magyarázgattak... A gyakorlatról hazaérkező kapitány szótlánul ment be a lakásba, és levetette magát

30

a törökös kerevetre. Szaniszló bekopogtatott. A villásreggelit hozta, csupa ízletes ennivalót, úgy elkészítve, ahogy a honiatycei kastélyban látta. A tálcán egy teli kancsó bor, aranyszínű tokaji aszú, a gazdag szücsné ajándéka. Hordószámra volt belőle a pincében. Kázmér hozzá sem nyúlt a jó falatokhoz. Csak akkor ugrott talpra, amikor rövid, határozott kopogtatás után Rüdiger hadnagy nyitotta rá az ajtót.

– Szolgálati ügyben jövök hozzád, Krulev ezredes küldött – bocsátotta előre a mindig jókedvű hadnagyocska. – Az ezredes úr azt üzeni, hogy délután jelentkezzél nála. Három lovasszázadunk bajba jutott, túlságosan előrehaladt, és most erősen szorongatják őket a magyar honvédek. Krulev

segítséget kért, és Paszkevicss herceg Sass tábornoknak parancsot adott, hogy két egész ezreddel siessen a három század felmentésére. Azt hiszem, valami küldetést kapsz, valószínűleg felderítésről van szó. Hála isten, hogy legalább már történik valami. Egykét nap még ebben a porfészekben, és megyünk tovább.

Rulikowski kedvét felcsigázta a hír.

– Végre! – sóhajtott fel. – Mondhatom, egy nyúl vadászat odahaza sokkal izgalmasabb, mint ez az egész hadjárat.

Rüdiger hadnagy már csak azért is szerette adni a beavatottat, mert az apja tábornok volt.

– Úgy látszik, fogalmad sincs róla, hogy itt, a hadsereg háta mögött, a vezérkarban milyen játék folyik.

– Játék? – kérdezte Rulikowski csodálkozva. – Játék? És kik azok, akiknek játszani van kedvük?

A hadnagy közel hajolt a kapitányhoz.

– Ha akarsz valami érdekeset tudni, gyere máris velem.

– És az ezredes?

– Lesz időd jelentkezni nála.

Szaniszló újra felnyergelte a kapitány hátsólovát.

31

– Hová megyünk? – kérdezte Rüdiger.

– Vodlarov századoshoz, a többi majd megtudod, haván kedved velem tartani.

Rulikowski válasz helyett nyeregbe ült, és Rüdigerrel együtt a szomszédos falucskába lovagolt Vodlarov kapitányhoz.

Vodlarov százados heves vérmérsékletű, nagy darab ember volt, aki szeretett nagyokat enni, nagyokat nevetni, s ilyenkor mind a harminckét egészséges foga kiragyogott a szájából. Már nem volt olyan fiatal, mint hasonló rangbeli tisztársai. Éppen a hadbaszállás napjaiban töltötte be a harmincadik évét. Az ő katonai karrierje nem haladhatott olyan nyílegyenes úton, mint a többieké. Továbbszolgáló altiszt fiaként került katonaiskolába. Az apja érdemeit becsülték meg benne, aki jól harcolt Varsóban, Örményországban, kurdok, tatárok: a felkelő nemzetiségek ellen. De Vodlarov százados jól érezte magát alacsonyabb rangban is, és természetesnek találta, hogy a nemesi származású ifjak rövid idő alatt két-három rangfokozattal is eléje kerültek. Neki is parancsoltak, de ő is parancsolhatott, és ez nagyon kielégítette. Esze ágában sem volt zúgolódni a társadalom ilyesfajta „bölcös” elrendezése ellen. Felettesei megbízható, jó katonának tartották. Gyakran kapott olyan megbízásokat, amelyeknek az indítékait nem kutatta* hanem vakon teljesítette őket.

Vodlarov százados, amióta megindult a hadjárat, sohasem keresett magának fényűző lakást. Bekukkantott egy parasztház tisztaszobájába, és intett a legényeknek: pakoljon le, maradnak. Így történt ez a Gyöngyös melletti kis falucskában is, ahol Cséplő István jó módjáról a* ágyról csaknem a mennyezetig tornyosodó párnák tanúskodtak. A ház deresedő gazdája már az első fél órában bevitt egy zöld flaskát, és az asztalra tette. Szilvórium volt benne, jó erős, 60 fokos. A flaska elég hamar

32

kiürült, és ilyenkor ajiázigazda mindig gondosan kicserélte. Ez a gondoskodás szavak nélkül is azt jelentette, hogy tudja, mi a rend, és tiszteli a felsőbbiséget, amit Vodlarov, szintén hangtalanul, tudomásul vett. Néha, ha elunta magát egyedül, beszólította a házigazdát, töltött neki, és koccintott vele. Cséplő gazda csak akkor árult el csodálkozást, amikor vendége egy szakajtó uborkát hozott be magának a kertből, és amúgy nyersen jól beszóta! és falatozni kezdte.

Rulikowski és Rüdiger nem nagyon fárasztották lovaikat, mégis alig telt bele fél óra, máris ott kocogtak Vodlarov utcájában. A ház előtt fedett hintó állott. A szoba nyitott ablakán keresztül csengő női kacaj hallatszott ki, amely összevegyült Vodlarov teli tüdőből jövő, harsány nevetésével. Az érkezők* fülét francia szavak ütötték meg: Vodlarov nehézkes kiejtéssel birkózott az idegen nyelvvel. Úgy látszott, még nem felejtette el egészen a katonaiskola francia nyelvóráit.

– Ki lehet a vendég? – kérdezte Kázmér csodálkozva.

Rüdiger jól tudta, éppen ezért cseppet sem volt meglepve. Miután az elősiető tisztiszolgának odadobták a gyeplőt, a fiatal hadnagy Rulikowskihoz fordult.

– Ne csodálkozz, mondtam előre, hogy valami érdekeset fogsz látni.

33

IV.

ASSZONY A TÁBORBAN

A szobában elegáns nő ült. A kor divatja szerint finom fátyol hullt le kalapjáról, amely árnyékot vetett arcvonásaira. A fiatal Rüdiger nyomban hozzá sietett, udvariasan kezét csókolt, és Kázmérra mutatott.

– Engedje meg, asszonyom, hogy bemutassam barátomat, Rulikowski dzsidás kapitányt.

Kázmér közelebb lépett, és mélyen az asszony arcába nézett. Volt min meglepődnie, amikor a hölgy nevét hallotta. Madame Duvernier kacéran hátradobta arcáról a fátylat. Duvernier-nével még nem találkozott személyesen, de annál többet hallott róla. Tiszti társaságokban úgy emlegették, mint Rüdiger tábornok kegyencnőjét. Ugyanakkor hivatalosan mint ügyes kémnőt tartották nyilván a hadosztály vezérkaránál.

– Ugyan, Rüdiger – affektált a hölgy –, ha még nem is találkoztunk Kazimirral, éppen eleget beszéltek nekem róla közös barátaink.

Rulikowski elpirult. A bizalmas megszólítás amnraT lőtt, hogy az asszony érdeklődik iránta, és most, hogy személyes ismeretségbe kerültek, ezt nyomban tudomás sara is akarja hozni. Ezt bizonyította Madame Duvernier fürkésző, meleg tekintete is, amellyel a fiatal dzsidás-tiszt szemébe nézett. Kázmért kedvelték az asszonyok, nem először érzett magán hasonló kutató tekintetet nők társaságában. Most azonban, még ha szíve szabad lett volna is, semmiféle asszonyi bámulat sem hatott volna

34

rá, nem ragadta volna meg, mert egész lényét sokkal mélyebb, súlyosabb érzelmek ejtették rabul.

– Mit keres itt, asszonyom, ahol olyan közel van az ellenség? – kérdezte Rulikowski.

Madame Duvernier kihívóan felkacagott, úgy válaszolt:

– Leszek hozzá még közelebb is.

Vodlarov szólt közbe, hogy magyarázatot adjon:

– A Madame ugyanis a magyar táborba készül. Rulikowski azt hitte, hogy Vodlarov tréfál. De a százados komolysága eloszlatta kétségeit.

– A Madame levelet visz Görgeynek, és én fogom Rüdigerrel együtt a magyar vonalakig elkísérni.

Madame Duvernier Kázmérra mosolygott.

– Remélem, velünk tart, már csak örömeiben is, mert tudom, hogy valaki magát nagyon várja. Sokkal hamarabb kerül haza Lengyelországba a menyasszonyához, mintsem sejténé. – Ezzel lepecsételt iratot húzott elS táskájából.

– A papa levele! – kiáltott fel hetyke büszkeséggel a kis Rüdiger hadnagy.

– Madame – fordult Rulikowski a társasághoz szokott Világfi hangján a francia dámához –, én őszinte csodálója vagyok az ön szépségének, de szeretnék magának valamit elárulni. Görgey tábornokról azt beszélik, hogy bár nem idősebb, mint Vodlarov – vele ellentétben nem rajong a nőkért!

Vodlarov jóízűt nevetett, de Madame Duvernier csaknem megsértődött a kétes bóktól.

– Kedves Kazimir – válaszolta kicsit hűvösebben –, ne értsük félre a dolgot. Nem a szemeimnek kell sikert aratniok, hanem annak, ami ebben a levélben van. Én csak küldönc vagyok.

A dzsidás kapitány még mindig nem értette azt a nyíltságot, amellyel a tisztek és a kémnő a kényes kül-

35

detésről fecsegnek. Duvernier-né leolvasta Rulikowski arcáról a ki nem mondott gondolatot.

– Ne gondolja, kapitány, hogy valami súlyos hadititok.birtokába jutott. Rüdiger tábornok úgy véli, annál jobb, mennél előbb híre fut, hogy a magyar fővezérrel barátkozunk. Ez elcsüggeszti az ellenséget, és erőt önt a mi fiainkba... De talán itt is van az indulás ideje -fordult a kísértőül kiszemelt tisztekhez.

Vodlarov megálljt kiáltott:

– Hohó! Azért egy kis frissítőről ne feledkezzünk meg! Ki tudja, mennyi időt vesz igénybe a feladata? Néhány óra is beletelhet, akármilyen jók a lovai, amíg visszatér a magyaroctól.

Intézkedésére két közlegény fürgén és ügyesen tálalta fel a kiadós, lakomának is beillő uzsonnát és a hozzá való finom gyöngyösi vörös bort* amelyből a bizalmas küldetésre induló asszony mindössze egy kis pohárnyit hajtott fel. Az urak mohó étvággyal láttak neki az uzsonnának, csak Rulikowski csipegetett, palástolni szerette volna, hogy nemigen megy le torkán a falat.

– Kákabélú vagy, kapitány – dörgött Rulikowskira a janicsárnak nevelt Vodlarov. Mit tudhatta

ő, hogy Kázmér lelkében most az érzelmeknek milyen viharát korbácsolta iel Duvernier asszony fecsegése?

36

V.

AZ ELEFÁNTCSONT NYELŰ ÉS AZ EZÜSTAGYŰ PISZTOLY

Miután Kázmért kivéve Vodlarov és vendégei jól belaktak, Duvernier asszony a hintóhoz sietett. A három tiszt pedig nyeregbe ült, hogy lóháton kísérje. Mikor ahhoz az útkereszteződéshez érkeztek, amelynél el kellett vál-niok, Madame Duvernier kiszállt a hintóból, hogy búcsút vegyen kísérőitől. A batár üléséről egy bársonytokot emelt le, amely kulcsra nyílt. A tokból finom mfvű, elefántcsont nyelvű pisztolyt vett elő. Úgy látszott, még mindig bántotta Rulikowski kétkedő megjegyzése.

– Látja ezt? – kérdezte Rulikowski tói; felmutatva a pisztolyt. – Ez a pisztoly Rüdiger tábornok ajándéka a magyar fővezérnek.

Rulikowski kezébe vette a remekművű fegyvert, mintha pusztán kíváncsiságból tenné, s közben arra gondolt, hogy ellenségek nem küldenek egymásnak ajándékot. A könnyű elefántcsont nyelvű pisztolyt visszacsúsztatta a tokba, és átnyújtotta Duvernier-nének, aki maga mellé helyezte a hintóülésre, és búcsút intett kísérőinek.

– Mikor látjuk újra? – kiáltott utána Rüdiger hadnagy. A hintó megállt. A tisztek odatrappoltak lovaikon, mit sem törődve vele, hogy már veszélyes területen haladnak. Az asszony nyakán opálköves aranyláncon gyémántokkal körülrakott kis órácska függött. Megnézte az időt.

– Most délelőtt tizenegy óra van. Délután négyre bír-

37

tosan visszajövök, örülnék, ha mindnyájan várnának **rám**.

A hintó ismét elindult.

– Hajtasson egyenesen hozzám! – kiáltotta a merész vállalkozásokhoz hozzáédződött delnő után Vodlarov százados Harsogó kacagását elnyelte a kocsizörgés.

A három tiszt galoppban vágatott visszaráz úton. Ru-likowski örült, hogy legalább lovaglás közben nem kell beszélgetnie. Így elgondolkozhatott mindazok felett, amiket látott és hallott. Úgy érezte, hogy tervét veszély fenyegeti, és attól tartott, hogy ha eljut Kurzynskiék fülébe a magyar hadvezetőséggel megindult alkudozás hire^ úgy végleg egyedül marad elhatározásával, ő maga egy percig sem tántorodott meg abban a szándékában, hogy átszökik a magyarokhoz, és csatlakozik Bem seregéhez.

Anükor a tisztek belovagoltak a faluba, ahol Krulev ezredes kvártélyá volt, Kázmér azzal búcsúzott el Rü-dübertől és Vodlarovtól, hogy amíg Duvernier asszony visszatér, jelentkezik Krulev ezredesnél. A falu harangja megkondult, éppen delet harangoztak.

Az ezredes hivatalának előszobájában a segédtiszt egymás után szólította be az odarendelt csapattiszteket. Amíg Kázmér a kihallgatásra várakozott, Duvernier asszony hintója már rég túljutott az első magyar őrszemeken. A felmutatott levél megtette a kellő hatást. Az egyik őrség tisztje maga kísérte a hintót Alsószolcára. Átkeltek a sekély* vizű Sajón, és rövid idő múlva megálltak egy parkkal övezett kastély előtt. A kapuban hohvédőrség-silbakolt. Az őrség a tiszt intézkedésére felnyitotta a kaput, a hinta begördült. A magyar kocsis, aki Madame Duvernier-t hozta, mozdulatlan arccal ült a bakon, mint aki nem lát és nem hall semmit sem a maga dolgán kívül. Pedig nagyon is izgatta belül az a tisztelet és udvariasság, amellyel az orosz táborból érkező idegen

38

nőt a magyar fővezér hadiszállásán fogadják. Elegánsan öltözött tisztek vették át Madame Duvernier kalauzolását, és egyenesen a kastélynak ahhoz a szárnyához kísérték, ahol a fővezér szobái voltak. Nem telt bele egy egész óra, amikor a főhadiszállás egyik tisztje visszaparancsolta a bakra a hintó kocsisát. Nyomban ezután megjelent utasa is, élénken és jókedvűen társalgott az öt körülvevő tisztekkel. Az egyik tiszt ezredesi rangot viselt. Molnár Ferdinánd, Görgey vezérkarának főnöke és legmeghittebb bizalmasa vojt.

– Mon colonel – bókolt az ezredesnek a francia asz-szony –, nagyon boldog vagyok, hogy személyesen is megismerhettem. Az ön nevét sokszor hallottam dicsé-rőleg emlegetni a cár törzstisztjei körében. Majd elmondom odaát, milyen nagy szolgálatot tett ma is annak az érdekében, hogy megértsük egymást.

Molnár ezredes hódolattal adta vissza a bókot:

– Remélem, nem ez volt az utols’ó találkozásunk, és a megértésnek azon az útján, amelyen elindultunk, tovább is mehetünk.

Szavait kétféleképpen is lehetett értelmezni, de Du-vernier-né egyik értelméért sem haragudott. Meg volt elégedve útja eredményével: Rüdiger tábornok megbízatásának teljes sikerrel eleget tett. Hogy fog csodálkozni Rulikowski kapitány – jutott eszébe, amikor helyet foglalt a hintóban. Ismét egy bársonnyal bevont, csinos dobozt tett maga mellé. Ebben a dobozban drága, ezüstagyú, török korabeli pisztoly pihent. Görgey tábornok viszonzta vele az orosz tábornok ajándékát.

A hölgy kezításkájából fehér zsebkendő került elő, amellyel idejövet az arcvonal átlépésekor bekötötték a szemét. Molnár ezredes azonban egy kézmozdulattal elhárította a szívesen látott vendég gondolatát.

– Ilyen szép szemeket kár lenne eltakarni, asszo-

39

nyom! Menjen csak nyugodtan, mi barátot és nem éües-séget látunk önben.

Az ezredes kísért sem adott a kocsihoz, abban a tudatban, hogy a vidék viseletébe öltözött kocsis amúgy is jól kiismeri magát a Sajó völgyében. Ebben nem is tévedett. A kocsis kiismerte magát. Az első pillanattól kezdve némán figyelte mindazt, ami az asszonnyal és az, asz* szony körül történt. Éles szemű és éles hallású .magyar paraszt volt. Úgy érezte, hogy aki az orosz táborból a magyar táborba kocsikázik, és mind a két helyen egyformán dédelgetik, nem járhat becsületes szándékkal. Amikor tehát a hintó kikanyarodott Alsózsoltcáról, elhagyta azt az utat, amelyen idejöttek, és egy másik -útra tért. De ezt a francia hölgy nem vette észre. Csak akkor ijedt meg, amikor a kocsi fegyveres magyar katonák fogták körül, és a passzust követelték. Erre a fordulatra nem volt elkészülve, azt hitte, hogy Molnár ezredes már eleve értesítette az őrszemeket. Ez valóban meg is történt. De az az őrség, amely most útlevelét követelte, Nagy Sándor hadosztályához tartozott. Nagy Sándor és Görgey nem kedvelték egymást. Volt okuk rá elég. Duvernier-nét a honvédek pár száz méternyi távolságra, egy kis tanyára kísérték. Az a fogadtatás, amely itt várt rá, merőben másként festett, és a kocsis elégedett arca elárulta, hogy jó helyre – „tévedt”.

A kis tanyai házból tábornoki uniformist viselő fiatal katonatiszt került elő, aki végre megértette Madame Duvernier méltatlankodó, sűrűn pergő panaszeit.

– Szóval ön azt állítja, asszonyom – szölt a magas termetű, izmos, hosszú magyar bajuszú katona –, hogy Ru-díger tábornok küldönce, és Görgeynél járt. Mivel tudná ezt igazolni?

Nagy Sándor hangja és fellépése nem hatott durván, de mégis kemény és határozott volt. Egészen másképpen hangzott, mint ahogyan a fővezéri hadiszállás tiszt-

40

jei beszéltek, akiket a kocsis az alsózsokai kastélyban olyan gyanakvó szemekkel figyelt. Erről a tisztről látszott, hogy a forradalom katonája. A kocsison is meglátszott, hogy meg van elégedve önmagával^

„Ha ez az asszony vagy valaki más rosszban sántikál »– gondolta magában –, most aztán rajtacsípk.”

Duvernier-né álmában sem mert volna arra gondolni, hogy fél órára az udvarias és gáláns fővezéri hadiszállástól ilyen helyzetbe kerül. Hogy egy olyan magyar tiszt fogja vallatóra, aki katonai becsületét többre tartja az életénél. A derűs mosoly és a csevegő szándék lefoszlott Madame Duvernier arcáról. Remegve nyúlt kezításkája után, hogy kivegye belőle Görgey Artúr saját kezével írt levelét. Azzal a kézmozdulattal nyújtotta át, mint aki biztos benne, hogy az írás pusztá felmutatása megmenti minden további zaklatástól. Amikor látta, hogy a tábornok tétovázás nélkül feltöri a pecsétet, tiltakozva felsikoltott:

41

– Tábornok úr, a levél nem önnek van címezve! Nézze meg: Rüdiger orosz generálisnak szól. Nagy Sándor éles, hideg tekintete azonban elfojtott benne minden újabb tiltakozást.

A levelet olvasva a magyar tábornok arca hol vörös színben játszott, hol halálosan sápadttá változott. A ler vél Görgey részletes ajánlatát tartalmazta, hogy hajlandó tárgyalásokat közvetíteni Paszkevics varsói herceg, a Magyarországon harcoló orosz haderő főparancsnoka és a magyar kormány között. Nagy Sándor ideges mozdulattal hajtogatta újra össze az írást, és átnyújtotta az asszonynak, aki félig lehunytt szempillái alól türelmetlenül leste a magyar főtiszt szemének minden villanását. Amikor a levél ismét a kezében volt, önkéntelenül fellélegzett; nagy baj már nem fenyegetheti. A tábornok hangja továbbra is hűvös és kimért maradt:

– ön melyik félnek a megbízottja?

Madame Duvernier visszanyerte a nagyvilági nő biztonságát.

– Rüdiger tábornok régi jó ismerősöm, neki tettem meg ezt a szívességet.

– Ebből a levélből az derül ki – folytatta Nagy Sándor változatlanul jeges hangon –, hogy szívességét mások is szívesen vették.

– Ez már nem énrám tartozik. Ezt intézzék el önök egymás között.

A tábornok intett a segédtszjtjének.

– Kösse be a hölgy szemét.

A kocsis mellé a bakra egy honvédtiszt ült vigyázni, hogy a kötés ne kerüljön le a hölgy szeméről mindaddig, amíg el nem érik az utolsó magyar őrszemet.

42

VI.

HAJNALI ŐRJÁRAT

Rulikowski nem sokáig tartózkodott Krulev ezredesnél. Csak az előtte jelentkező néhány tisztet kellett megvárnia, és rövidesen sorra került. Az ezredes parancsot adott a kapitánynak, hogy másnap hajnalban tízfőnyi lovassággal induljon el a Tisza irányába, Poroszló felé, és derítse fel, hogy a Tiszának ezt a vonalát védő Kor-ponáy ezredes milyen katonai egységek felett rendelkezik. Olyan mélyen nyomuljon be az ellenség által őrzött területre, amilyen mélyen csak képes, és igyekezzen foglyokat ejteni. Krulev le-fel sétált, miközben parancsait osztogatta, és igyekezett önmagának is hadvezéri pózokban tetszelegni.

– Járjon el óvatosan, és becsülje meg ezt az első komoly feladatát – folytatta a régi tapasztalt katona hangján, pedig a lázadó kurdok ellen vezetett büntető hadjáraton kívül ő is csak most vett részt első ízben ilyen nagyszabású hadjáratban. – Remélem, kapitány – mondotta –, nem fogok önben csalódnai, és méltó lesz a cár vállrojtjaihoz.

Az ezredes nem mondhatott volna megaiázóbb dolgot egy önérzetes lengyel ifjúnak, mint hogy maradjon méltó a cár vállrojtjaihoz. A katonai fegyelem azonban győzött a Kázmérban felgyúlt indulatokon. Feszesen tisztelgett, sarkon fordult, és kimért léptekkel elhagyta az ezredes szivarfüstös és vodkaszagú szobáját. Alighogy kiért a falusi utcára, és lovára ült, nekivágott a közeli

43

mezőnek. A fejét akarta kissé kiszellőztetni, úgy megrohanták, kavarogtak benne a gondolatok. Amint a parancsot megkapta, rögtön az ötlött az eszébe, hogy itt van a régóta áhított alkalom. Küldetését arra fogja felhasználni, hogy átjusson a magyarokhoz. De hogyan? Úgy határozott, hogy századából kiválasztja a legmegbízhatóbb három-négy lengyel fiút. És természetesen Szaniszlót is magával viszi. A tíztagú őrjáratban a többi katona csak orosz, ukrán vagy más nemzetbeli lehet, nehogy gyanút keltsen. Szaniszló dolga lesz kitanítani a lengyel dzsidásokat, hogy ha magyar honvédekkel találkoznak, ne harcoljanak komolyan, és engedjék magukat elfogni.

Galoppozás közben igyekezett gondolatait rendbe szedni. Hirtelen az a szándék született meg benne, hogy nyomban visszalovagol Gyöngyösre, közli Kurzynski kapitánnyal és barátaival, hogy az ő számára megnyílt a szerencsés alkalom. Ebben a pillanatban a távoli útka-nyarulatnál egy közeledő hintó tűnt fel. Csakhamar felismerte benne Duvernier asszonyt. Sietve elébe lovagolt. Az asszony észrevette a kapitányt, és zsebkendőjét már messziről lobogtatni kezdte. Kázmér most örült a találkozásnak, mert a magyar vonalak mögött járó Du-vernier-nétől sok olyasmit remélt megtudni, ami a fecsegő asszony számára semmiségnek tűnik, de az ő számára esetleg életbevágóan fontos lehet. Az eredményes útról visszatérő asszonyt is egészen felélénkítette a Kázmérral való találkozás, örült, hogy pár percig kettesben lesz a csinos dzsidástiszttel, és rögtön eldicsekedhet, milyen pompás fogadtatásban volt része Görgey főhadiszállásán.

– Jöjjön csak, jöjjön, Kazimir, hadd mossam meg a fejét, amiért rosszat mert mondani a magyar fővezérről! Nagyon kedves, szeretetre méltó ember. Nézze, mit küldött Rüdiger tábornoknak.

f

Felmutatta az ezüstagyú török pisztolyt. Rulikowski leplezni igyekezett valódi véleményét és érzelmeit.

– Úgy látszik, csakugyan önnek van igaza, és valóban kedves ember! – felelte fanyarul.

– Nos, majd hall még érdekesebb részleteket is tőlem, csak érkezünk meg Vodlarovhoz – csicssergett tovább a Madame.

Vodlarov és Rüdiger, akik nemrég keltek fel délutáni álmukból, meghallották a kocsizörgést.

Gyorsan naáguk-ra kapták zubbonyukat, és még a nehézkes, behemót Vodlarov sem mulasztotta el, hogy röpke pillantást ne vessen tükrébe, mielőtt a francia asszony elé siet.

– Hurrá, bravó! – kiáltották ki a hintó előtt a parasztház kapuját. Néhány falusi ember csodálkozva állt meg, nem tudták elképzelni, mitől van a két orosz tisztnek ilyen virágos jókedve, mikor a hintóból csak egy asszony száll ki.

Az egész társaság bevonult a hűvös szobába, ahol a leeresztett zsaluk felfogták a júliusi délutáni nap forróságát. Vodlarov mosdóvizet hozott, Rüdiger szappant és tiszta törülközőt kerített a mosdótál mellé, és biztosították a hölgyet, nyugodtan végezze el toalettjét, nem fognak leskelődni.

Duvernier-nében nem állott meg a szó azalatt sem, amíg mosakodott és öltözködött. A becsukott ajtó mögött tartózkodó tisztek alig győzték hallgatni. A távol töltött órák történetét csak egyszer-egyszer szakította félbe, amikor az otkolont vagy a fésűjét kérte, amit fekete gyíkretiküljéből kellett elővenni és óvatosan benyújtani az ajtórésen.

– Ugye, Rulikowski, maga nem hitt nekem? – csacsogta tovább. – Megmondtam, hogy rövidesen hazamehet a menyasszonyához?... A magyar fővezér igazi Charmeur, c'est un homme magnifique... nagyszerű

45

ember... Cári tisztoek vagy akár francia generálisnak is beillene... Előzékeny, figyelmes, és milyen fiatal! Trente ans... harmincéves. Ha szakálla nem lenne, még ennyinek sem látszana... Mais il a une barbe jolie et blonde... csinos szőke szakálla van...

– De hát a levél? – próbálta félbeszakítani az ajtó mögül a türelmetlenkedő Rüdiger.

De Duvernier asszony szózuhatagát nem bírta feltartóztatni.

– Megmutatom mindjárt. Egy pillanat, és bejöhetnek. Je suis prête... tout de suite. Rögtön kész vagyok.

Már nyitotta is az ajtót. A tisztek beléptek. Vodlarov legénye, minden parancs nélkül – jól ismerve gazdája szokását –, étellel-itallal bőségesen megrakott tálcát hozott be a szobába. Az asszony gyorsan és sokat falatozott. Megéhezett a kocsikázás alatt, de a beszédet egy percig sem hagyta abba evés közben sem.

– Mondok valamit, de ez igazán bizalmas. – Suttogóra fogta a szót. – Amit most hallanak tőlem, egyelőre maradjon közöttünk, ne fecsegyék ki senkinek... De tudnak is maguk, férfiak, titkot tartani!

Vodlarov ezen a kijelentésen jót nevetett.

– Halljuk hát, mi az a nagy titok!

Az asszony gyorsan körülnézett, nincs-e a közelben valamelyik tisztilegény, és még halkabban suttogta:

– A cár lesz a magyar király!

Erre a hírre csakugyan nem számítottak. Mind a hárman egyszerre rakták le meglepetésükben az éppen ivásra emelt poharat. Rulikowski jutott először szóhoz.

–* Asszonyom, nem kételkedem egyetlen szavában sem, de ez alighanem bolondság. C'est une folie! Nevetséges, ezzel beugratta valaki.

Rüdiger tovább nyomozott.

– Kitől hallotta?

46

– Magától Görgeytől. Nem kell a köztársaság, és úgy vettem észre, hogy gyűlöli Kossuthot.

Elővette a levelet, és hozzátette:

– Persze a magyar trón felajánlása nincs a levélben. Ezt csak úgy mondotta négy szemközt.

Személyesen kell megmondanom a maga apjának, erre kért.

A tisztek pillantása ráesett a feltört pecsétű levélre. Vodlarov majd hanyatt esett az ijedtségtől.

– Ön felbontotta a levelet?

Duvernier asszony elvörösödött, és haragosan kifakadt:

– Hová gondol?! Ezt egy másik magyar tábornok tette. Egy rettenetes alak... avec une longue moustache...

És mutatta, hogy a bizalmas levél felnyitójának milyen hosszú bajusza volt.

Az orosz tisztek az újságokban megjelenő rajzokról és karikatúrákról ismerték a magyar hadvezéreket. Máskülönb is tudták a kémjelentésekből, hogy a közelben tartózkodó hosszú bajuszu tábornok csak Nagy Sándor lehet.

Miközben az asszony elmesélte a kellemetlen incidenst, amelyen a másik két orosz tiszt is

felháborodott, Kázmérban meleg együttérzés fakadt az ismeretlen magyar főtiszt iránt, és szeretete volna megszorítani a kezét... De most már eleget hallott, nem volt több kérde-zősködnivalója.

Elővette az óráját.

– Bocsássatok meg, nekem mennem kell.

– Igaz is – fordult hozzá Rüdiger –, miért hívatott az ezredes? Ugye, kitaláltam?

– Jól gondoltad – felelte Rulikowski –, valóban parancsot kaptam, hajnalban őrzőjáratra indulok.

Elő kell készülnöm.

Miután a jelenlevőktől szívélyes búcsút vett, kisietett a szobából, elővezettette lovát, felült rá, és szinte repült Gyöngyös felé. Csakugyan volt mit elintéznie. Ki kellett

47

használnia a gyorsan múló órákat. Először is Kurzynski kapitánnyal akart találkozni. Elmondani neki mindent, ami ezen a zsúfolt napon lejátszódott. Azt is, hogy hajnalban őrzőjáratra indul, és azt is, hogy mire szánta el magát. Jövendő sógorának tudnia kell, mi történik vele, hiszen az is megeshetik, hogy ^sona többé nem látja viszont sem édesanyját, sem Ágnetát.

Kázmér fel volt vértelve Kurzynski várható ellenvetéseivel szemben. A józan sógorjelölt, aki kisebb jelentőségű ügyekben is sokkal megfontoltabban cselekedett, nyilvánvaló, hogy megpróbálja lebeszélni. Kázmér maga is belátta, hogy óriási kockázatot vállal. Megtörténhet, hogy a magyar szabadság ügye katasztrófával végződik. Ebben az esetben földönfutósors vár reá, soha, de sohasem térhet vissza szülőföldjére, ha fegyvert fog a cár ellen. De aki visszariad, amikor elkövetkezik a cselekvés órája – vélte Rulikowski –, feladja a reményt, hogy hazáját szabaddá teheti. Vajon Bem, Osztrólenka csillaga nem becsülte-e többre egész életében a szabadságot minden egyébnél?... Nem tépelődött tovább... Az idő kérlelhetetlenül haladt előre, peregtek az oly fontos negyedórák. Nincs elvesztegetni való idő, egyetlen perc sem. Amint hazaért, rögtön közölte Szaniszlóval, hogy Kurzynski kapitányt indul meglátogatni.

– Ha szolgálati vagy egyéb halaszthatatlan ügyben keresnének, ott megtalálhatnak. Most öt óra felé jár az idő, hétre hazaérek. Hét órára idehívod Sartory szakaszvezetőt

Szaniszló bólintott, hogy mindent megértett. Ha négy szemközti maradtak, sohasem állt a kapitány előtt hap-tákban, nem feszítette ki magát, nem vágta össze bokáját, de mégis sugárzott arcáról a tiszteletadás, az összetartozás meleg érzése, a feltétlen bizalom és odaadás.

Kázmér sem a szolgáját látta Szaniszlóban, hanem szinte az egész serény lengyel népet becsülte meg benne.

48

ne. Már a kilincsen volt egyik keze, amikor a másikkal magához intette egykori játszópajtását.

– Hajnaltájban felderítésre indulunk, úgy készülj, hogy talán sohasem jövünk vissza.

Szaniszlót eddig nem avatta be Kazimir a terveibe, de a kapitány hangjának csengéséből nem azt érezte, hogy a halálfélelem sugallja szavait. Szeme felcsillant, kérdezősködni nem illett, de nem is volt rá szükség, kitalálta, hogy mire gondolt a kapitány... A dzsidástiszt sarkantyúpengései egyre távolabb visszahangoztak a füledt, csendes nyári délutánban. A következő utca sarkán befordult, és lépteit Kurzynski lakása felé irányította.

A pár perces sétán azon gondolkodott, hogyan lehetne feltűnés nélkül összehívni azokat a barátait, akik részt vettek a „vérszerződésben”. Nemcsak elég megtárgyal-nivalója volt velük, de el is akart búcsúzni tőlük. Szerencsés pillanatban érkezett, Kurzynskinál ott találta Buránski főhadnagyot és a kis Maczalik hadnagyot is, aki csak az idén végezte el a varsói katonai akadémiát. Még csak Werzinski főhadnagyért kellett elszalajtahi. Fertályórán belül valamennyien együtt voltak. A házigazda telerakta az asztalt borospoharakkal, és egy csomag kártyát is dobott az asztalra. Az óvatos Kurzynski kapitány minden eshetőségre gondolt: ha idegen találna belépni, az izgalmas megbeszélés tüstént átalakulhat kedélyes kártyacsatává.

Kázmér közléseit a felcsigázott várakozást is meghaladó meglepetés fogadta. Igyekeztek halkan maradni, de Kurzynski még így is szükségesnek tartotta, hogy időnként kitérje a két ablakszárnyat, mintha csak a dohányfüstöt akarná kiszellőztetni a szobából. Ilyenkor összekoccintották poharaikat, és harsány nevetéssel adták a világ és a ház előtt elvonuló őrzőjáratok tudtára, hogy odabent jókedvű tisztek mulatoznak.

Duvernier-né pletykái a magyar és az orosz hadveze-

49

tőség tárgyalásairól, az elefántcsont berakásos és az Ötvözött ezüstagyú pisztolyokról és végül

Rulikowski bejelentése saját elhatározásáról, kihozta sodrából mindannyiukat. Kurzynski leverten fogadta a közlést.

– Kázmér, gondolj anyádra és a kis húgomra. Ilyen körülmények között valamennyiünknek le kell tennünk arról a szándékúinkról, hogy beváltsuk fogadalmunkat. Kész öngyilkosság lenne elveszett ügyhöz csatlakozni. Várjuk ki a jobb időket.

A hajthatatlan Kazimir a maga elgondolásai mellett kardoskodott.

– Madame Duvernier élethűen festette le Nagy Sándort, a másik magyar tábornokot. Görgey csak egy van, de a többi magyar hadvezér biztosan olyan, mint Nagy Sándor. Görgey, ha alkudozik, a maga bőrére teszi, a fe*lelős magyar kormány el fogja csapni, nem fogja megtúrni azon a helyen, ahol van.

Egyre jobban tűzbe jött, és így folytatta:

– Ha mi, lengyel katonák, megszökünk a cári hadseregből, nagyon sokan fogják a példánkat követni. Elég, ha körülnézünk a saját embereink között, csupa kedvetlenség minden közkatona. Nem értik, hogy miért hozták őket ide. És gondolatok Bemre és Dembinskire, akik ott harcolnak a magyarok oldalán.

A két jó barát így csatázott egymással. Buránski megvárta, míg befejezték, aztán csak ennyit mondott:

– Én Rulikowskinak adok igazat. S ha tehetem, hacsak módom lesz rá – fordult Kazimir felé –, mi találkozunk odaát!

Ideje volt befejezni a beszélgetést.

– Még sok a tennivalóm – szólott Rulikowski. – Én felmentelek benneteket a fogadalom alól. Csak az kövesse példámat, aki mindenre elszánta magát. Tudom, hogy nem féltek a haláltól, és nem a gyávaság tart visz-

50

szá titeket. Legkevésbé téged, Vlada! De én már határoztam.

Átölelte Kurzynskit, aki az ölelést szenvedélyesen viszonzta.* Felemelték a színültig teli poharakat, amelyekhez – csak most vették észre – a vita hevében hozzá sem nyúltak.

– A viszontlátásra! A viszontlátásra! – Egyszerre valamennyiük hangja fátyolossá vált. – Viszontlátásra -tette hozzá Kázmér – a szabad Lengyelországban!

A négy fiatal férfi ügyetlenül összecsókolózik, majd erős kézzorítással búcsúzott el egymástól...

51

VII.

EGY KÖR, BENNE EGY PONT

A kapitányt Sartory szakaszvezető már a lakásán várta. Átvette a parancsot: hajnali ötkor hét katonával készen áll. A hét dzsidás közül kettő megbízható, derék lengyel fiú legyen. Sartory tisztelgett, sarkon fordult és eltávozott. Kázmér kitarta szobája ablakát, és Szaniszlóért kiáltott.

Odakünn a nap fénye már alkonyba bágyadt. Az ég peremén vörös és lila színek gyülekeztek: megrezdült és leszállni készült a nyári est. Csakolyan, mint odahaza a honiatycai tájon. Amikor belépett a lakásba, a levegőben Valami ismerős hazai illat terjengett. Mélyet lélegzett belőle, aztán hamarosan megfejtette a titkot. Az ételszag a konyha felől jött, ahol Szaniszló mesterkedett. A parasztfiú a főzés tudományát még gyermekkorában, az anyja szoknyája körül lábatlankodva leste el. Amióta úton vannak, és messze kerültek hazulról, amikor csak lehetett, maga süített-főzött kettejüknek. A kapitány nem volt ínyenc, válogatós sem, de jólesett neki a figyelmesség, és hálás volt érte. Szaniszló most „bi-gos”-t készít – állapította meg az étvágygerjesztő illatokból, így nevezték azt a zsírban úszó, káposztás, húsos ételt, ami ízében nagyon hasonlít a magyar töltött káposztához. Még abban is, hogy minél többször melegítik, annál jobb, finomabb, ízletesebb.

Kázmér elmosolyodott. Már nem volt izgatott, visszanyerte határozottságát, biztonságát, egész lelki nyugal-

52

mát. Szaniszló, legnagyobb meglepetésére, mégsem a konyhából került elő, hanem a szomszédos házból.

– Hol voltál? – kérdezte tőle a kapitány. – Kik laknak ott?

– A pap.

– Milyen pap? Mint a mieink?

– Nem – felelte Szaniszló –, magyar pap. Úgy mondják neki: tiszteletes úr. Felesége van és három gyereke. Kettő lány, egy fiú. Nagyon rendes ember, és szereti a lengyeleket.

– Hát ezt honnan tudod? – csodálkozott Kázmér.

– Amikor megtudta, hogy lengyel vagyok, egészen megváltozott. Addig éppen csak biccentett, és egy ujját emelte a kalapja széléhez. Ha az udvarában észrevett, hátat fordított, és gyorsan besietett a lakásába. De amióta tudja, hogy lengyel vagyok, utánam szól, behív magához, kérdez, beszélget velem. A felesége, a tiszteletes asszony, mindent ad, amire szükségem van a konyhában: sót, ecetet, borsot. Még mézet és boroviczkát is kaptam tőle. De ez még mind semmi.

Szaniszló nem volt hajlandó az udvarpn folytatni a beszélgetést. Behúzta maguk mögött az ajtót, és még odabenn a szobában is suttogásra fordította a szót:

– Nála rejtőzött három napig Jeradek. Igaz, hogy András bújtatta, a henteslegény, de a papék is tudtak róla, a tiszteletes úr legalábbis egész bizonyosan.

– Jeradek? – ámul el Rulikowski.

A Jeradek-eset nagy feltűnést keltett a táborban. A lengyel nemzetiségű altiszt egy zivataros éjszakán eltűnt. Csak úgy csattogott az ég, reszketett a levegő a cikázó villámoktól, arasznyi víz öntötte el a földet, a katonák másnap majd elmerültek a sárban.

A reggeli sorakozónál Jeradek nem jelentkezett. Előbb még azt hitték róla, hogy szállást változtatott, talán régi kvártélyáról kiverte az eső. De miután később sem került

53

elő, sem élve, sem halva, megindult utána a nyomozás. Jeradek eltűnése miatt a parancsnokság nem ütött zajt, de szájról szájra járt a hír a katonák között, hogy a nevetős Jeradek szakaszvezető azon a viharos éjszakán megszökött, és átállt a magyarokhoz.

– András mutatta meg neki a legrövidebb utat – suttogta Szaniszló.

– Honnan veszed ezt? Hiszen beszélni sem tudtak egymással – kételkedett a kapitány.

Szaniszló nem késett a válasszal:

– Két szegény mindig megérti egymást az egész világon. De különben Ancsurka is mondta.

– Ki az az Ancsurka?

Szaniszló átmutatott a palánkon. A szoba udvarra néző ablakából át lehetett látni a szomszédba. Egy tizennyolc év körüli leány éppen most igyekezett a konyha felé, kezében vizesvödörrel.

– ő az, cselédlány a papéknál. Beszél tótul, és a lengyel szót is megérti.

Hirtelen az ötlött Kázmér eszébe, mi lenne, ha átmenne a magyar paphoz. Megkérdezte Szaniszlót, (hogyan fogadná ő% a tiszteletes úr. A legény biztatta. Menjen csak át, talán nem is jár hiába.

Bereg Gedeon, a gyöngyösi református lelkész nagy tudású ember hírében állott. Külföldön is járt: Németországban, Hollandiában végezte tanulmányait. Sokkal alaposabban megismerkedett a világi tudományokkal, mint az egyháziakkal. Azokban az években kezdtek ébredezni Európa-szerte az elnyomott nemzetek. Az országutakon – barangoló vándor iparoslegények, a külföldi egyetemek felé gyalogoló diákok lépten-nyomon találkoztak a forradalmak előjeleivel. Még az árujukat szállító kereskedők is, akiket úton-útfélen megvámoltak az apró fejedelemségek katonái, és a püspöki uradalmakból megszökött szegénylegények fosztogattak, azt kíván-

54

ták, legyen vége már ennek a rablóvilágnak. Igaz, ők csak arra vágyakoztak, hogy a külföldön megvásárolt drága áru, a brünni posztó, a francia selyem, a kölni illatszer, a gyarmatokról származó gyömbér, fahéj, szegfűszeg az élet és a vagyon kockázata nélkül jusson el a boltok pultjaira.

Most ott ült Bereg Gedeon az ámbitusán, egyetlen gyertyaláng fénye mellett, az előtte fekvő szent könyvekben keresgélte példázatokot vasárnapi prédikációjához.

Amikor az orosz tiszt alakja felbukkant az udvarban, a lelkész már nem húzódkhatott vissza. Ancsurka majdnem kiejtette kezéből az edényt, ő már látásból ismerte a dzsidás kapitányt, Szaniszló nemegyszer mutatta meg neki gazdáját. Ancsurka megilletődött a látogatástól, a pap azonban meghökken. Alig tudott Rulikowski Kázmérről többet annál, mint hogy a tisztiszolgája szereti, nem rossz ember. De hát mi rejtőzhetik az ilyen orosz tisztben, aki húsz év körül jár, és máris elég magas rangot visel a cár hadseregében? Miért jön? Mit akarhat?

Ha vizitbe jön, annál rosszabb. Mit gondolnak majd a hívei, hogyan számol el ezzel a kéretlen barátkozással Kossuth katonáinak, ha majd visszajönnek? Mert visszajönnek bizonyosan, hiszen nincsenek túl messze, alig húsz kilométerre.

A kapitány nyugodt léptekkel, barátságos arccal közeledett a lelkész felé, Ancsurka rohant a pincébe, megtölteni a boroskanocsót. A tiszteletes gyorsan becsukta a szent könyveket, és felállva várta a hívatlan vendéget. A cári tiszt annak rendje és módja szerint bemutatkozott. Németül beszélt, aminek Bereg Gedeon nagyon megörült. Elég sok német szó ragadt rá Wittenbergában, nem lehetett volna ezen a nyelven eladni őt – amint mondani szokták.

– Foglaljon helyet, kapitány úr.

55

A kapitány intett, hogy szeretne beljebb kerülni a szobába. Ebből viszont a tiszteletes arra következtetett, nem akarja, hogy együtt lássák őket. Udvariasan maga előtt tessékeltte be a belső szobába. A fiatal tiszteletesné ügyesen kisurrant a másik ajtón, hogy ne találkozzanak. Csak a petróleumlámpát küldte be Ancsurkával, minthogy közben Gyöngyösre lassan ráborult az ezercsillagos, fényes, hársfavirágzagú, gyönyörű nyári este.

Távolról valahonnan megszólalt egy balalajka.

A lelkész barkós, bajuszos, gondterhelt arca ellenére is fiatalnak látszott, talán még fiatalabbnak, mint valójában volt. „Ilyen fiatal férfi – gondolta Rulikowski –, és idehaza ül, amikor nemzetét végveszély fenyegeti.”

Hirtelen elszállt belőle a bizalom, már sajnálta is, hogy ájtott. Igaz, hogy ez a pap átsegített egy szökött lengyel katonát a magyarokhoz, de hátha Szaniszló értesülése inkább csak legenda, és csupán András, a cseléd cselekedett, és maga a tiszteletes bele sem ártotta magát az ügybe. A beszélgetés döcögve, nehézkesen indult. Mintha mindketten előbb ki szeretnék volna egymást tapogatni.

– Azt hallottam önről, lelkész úr, hogy szereti a lengyeleket. A legényem mondta, ezért is kerestem fel – mondta hangosan. „Erre a kijelentésre nem lehet nem reagálni” – gondolta magában Kázmér.

– Nem értettem jól a nevét – tért ki az egyenes válasz elől Bereg Gedeon. A kapitány szavaiban csapdát sejtett.

A dzsidástiszt megismételte a bemutatkozást:

– Rulikowski Kázmér. Én is lengyel vagyok ugyanis – tette hozzá, hogy előző kijelentését megmagyarázza.

Bereg Gedeon arca megkeményedett.

– Ön, kapitány úr, fiatal kora ellenére magas rangot visel a cár hadseregében. Nyilván szép érdemeinek köszönheti.

56

Kázmér elértette a nekiszegzett vádat. Ez a magyar pap nem tartja jó lengyelnek, mint ahogyan bizonyosan nem tartja jó magyaroknak azokat sem, akik az osztrák ármádiában a bécsi császárt szolgálják, és valahol távol Majland vidékén, a lombard síkságon a szabadságra vágyó olasz népet nyomorgatják.

– Apám részt vett a varsói felkelésben, Bem tábornok barátja és rokona volt.

Ez a válasz sem elégítette ki a házigazdát.

– Ez az édesapja mellett bizonyít, de nem ön mellett. Amikor a felkelés elbukott, a magyar otthonok megnyíltak a cár haragja elől menekülő lengyel hazafiak előtt.

– Én, még egész kisgyermek voltam akkor, apámat sírba vitte a nemzeti gyász. Anyám a birtokainkra gon-«tolt, amikor beíratott a katonai akadémiára. Így történt...

A-két férfi hallgatott egy darabig. Kázmér hangja törte meg a csendet:

– Azért jöttem önhöz, mert egy becsületbeli adósságot akarok letörleszteni. Ne kerteljünk. Látom, hogy ön jó magyar ember. Legyen a segítségemre, én át akarok jutni a magyarokhoz.

Bereg Gedeon egyetlen lépéssel az ajtónál termett és felrántotta. Nem állt mögötte senki.

– Kapitány úr, vigyázzon, mit mond, az életével játszik!

– Eh, nincs semmi eltitkolnivalóm, mindent elmondok, hogy megértse szándékomat, és segítséget nyújtson.

És elbeszélte a lengyel tiszteknek a honiatycei kastély parkjában tett fogadalmát. Elmondotta azt is, hogy ezredese parancsára hajnali öt órakor csapatával felderítő őrzáratra indul.

– Az életem az ön kezében van! – tört ki szenvedé-

57

lyesen. – Én tudom, hogy kihez jöttem. Akar nekem segíteni?

– Rendben van – felelte melegen a nemrég még kelletlen házigazda –, olyan időket élünk, amely választás elé állít minden becsületes ”embert: szabadságot akar-e vagy szolgátságot? Én a szabadság híve vagyok. És ha ön, kapitány, a kezembe tette le életét, én is kész vagyok az én egyszerű életemet az ön kezébe tenni!

összeölelkeztek.

– Beszélhet előttem, akár az apja előtt. Ha idegen létére kész feláldozni magát a magyar forradalomért, habozhatom-e egy pillanatig is?

– A lengyel és a magyar nép nem idegenek – mondta Kázmér –, testvérnép vagyunk, közös a sorsunk.

Ezek után már nem volt nehéz megérteniük egymást.

Kázmér közölte, hogy a kapott parancs szerint a Tisza irányában kell haladnia. Azt a feladatot kapta, derítse fel, milyen erőkből áll a legközelebbi honvédsereg. Boroszló az a község, ahol a magyar parancsnokság székel.

– Tudom – mosolygott csendesen a pap –, nem újság számomra. Korponay ezredes táborozik Tott, aki egy héttel ezelőtt még ezen a díványon hált, amelyen most ön ül, kapitány úr.

– Tehát ismeri? Akkor -a jó sors hozott engem ide. Üzenetet szeretnék eljuttatni hozzá.

– És mi lenne az az üzenet?

– Hogy az a kis orosz különítmény, amely reggel átlépi a magyar vonalat, jó barátként érkezik, és csak színleli majd a támadást. Az őrző tiszteinek az a szándéka, hogy foglyul ejtsék. A lengyel légióhoz akarnak csatlakozni.

– Értem – válaszolta nyugodtan Bereg Gedeon. -Értem. Szóbeli vagy írásbeli üzenetre gondol? Rulikowski cédulát vett elő zubbonya zsebéből. Néhány sor volt rávetve franciául.

58

– Ügy vélem, helyesebb, ha írásban közlöm a szándékomat.

A papíron szó szerint ez állt:

Hajnalban orosz őrző közelíti meg a magyar arcvonulat. Az őrző tiszteket lengyel tiszteket vezet. Kérem a magyar parancsnokot, gondoskodjék róla, hogy honvédjei ejtsék az orosz patrult fogságba. Az őrző tiszteket nem fogja védeni magát.

Rulikowski kapitány

– A nevét is aláírta? Talán nem kellett volna. Ámbár biztosan jó kezébe kerül.

A pap átvette a papírlapot, és vastag ácsuceruzával kört rajzolt a levél szélére. A kör közepébe pontot illesztett. Láthatólag megbeszélte a jel volt.

– Mit jelentsen ez? – kérdezte Kázmér.

– Pecsétet ütöttem rá! Felállt, s kikiáltott az udvarba:

– András! András!

Szaniszló barátja megjelent az ajtóban.

– András, ezt a levelet a szőlőhegyen keresztül elviszed Poroszlóra. Személyesen adod Korponay ezredes úr kezébe.

András kerek, széles kavicsot vett elő a zsebéből, és a levelet a kőhöz madzagolta.

– Ez meg micsoda? – kérdezte a kapitány.

– Ez a levél nem kerülhet idegen kézbe – magyarázta a legény, és a szemében ravasz nevetés fénylett, ahogy ránézett a daliás dzsidás kapitányra. – Ha veszély lenne, & levél a vízbe repül vagy a szőlőtőkék közé. De nem kell semmitől sem tartania, nem először megyek. Még az éjjel átadom az ezredes úrnak.

Azzal már sarkon is fordult. A kooka el volt vetve. Rulikowskinak már csak egy kérdése maradt:

59

– Miért nem harcol ez az ügyes legény a magyar hadseregben?

– Rólam miért nem kérdezi ugyanezt? – mordult egyet a tiszteletéé. – Hiszen még nekem sem reszket a lábam.

Bereg Gedeon egy szekrényhez vezette Kázmért, és kinyitotta az ajtaját. A szekrény zsúfolva volt hatalmas fólíánsokkal. A lelkész egy mozdulattal félretolta a könyveket. A szekrény Mtső deszkáját is eltolta, majd bevilágított egy Kis elfalazott fülkébe a petróleumlámpával. Két, fogason csüngő huszáregyenruha tűnt elő; mindkettőn a honvédsereg rangjelzése.

– őrnagy úr! – ölelte meg Kázmér a tiszteletest.

Andrást nem ölelhette meg, az már akkor sietett a levéllel ösvényeket, dűlőutakon, árkon-bokron át. Andrásnak, vagyis Kílényi András honvédhuszár őrmesternek, a Korponay-csoport első századából, egyébként sem volt könnyű beosztása. Nyolc óra tájban indult el Gyöngyösről, éjjélkor már át is adta az írást Poroszlón, úgy, ahogy a megbízatása szólt, Korponay ezredes saját kezébe. Pirkadt, amire visszaérkezett, és be akart zörgetni Rulikowski kapitány ablakán. De erre már nem volt szükség. Szaniszló éppen most nyergelte a lovakat, és a kapitány is ébren volt, az istállóhoz tartott. András a kapitány tenyerébe csúsztotta a választ, amelyen mindössze két szó állt:

Qa ira!

Bécourt dobos tette híressé ezt a két szót a francia forradalom idején: ca ira! Szó szerint azt jelenti: ez menni fog, ennek sikerülnie kell! A francia forradalom katonáinak ajkán égzengéssé vált ez a két szó, és dallama elseperte a királyok és főurak zsoldosait.

A két izzó szó átmelegítette Rulikowski vérét. Ez menni fog!... Indulót vert a szíve, mint Bécourt dobos dobja.

60

VIII.

A MAGYAR NEM ELLENSÉG

Kilenc cári lovas katona vágott neki a reggeli szürkületnek. Elöl a dzsidás kapitány haladt, mögötte Sartory szakaszvezető, legvégül Szaniszló. Szaniszló lovának nyakán átvett iszák imbolygott, abban volt az a kevés holmi, amitől nem akart megválni semmilyen körülmények között sem.

Ellovagoltak a ház előtt, amelyben a kapitány lakott. A Tisza irányába nem vitt más út. András ott állt a tiszteletes úr házának udvarán, kezében balta. Fát hasogatott a konyha számára. Vagy legalábbis úgy tett, mintha favágással lenne elfoglalva. Csak amikor a lovak eltrappoltak, lépett ki a kapun, hogy búcsút intsen a lóhátról visszatekintő Szaniszlónak.

Szaniszlónak is, Kázmérnak is úgy tűnt, hogy a félig felnyílt zsalugáterek mögött Bereg Gedeon arca szorul rá az ablaküvegre...

Gyöngyös girbe-görbe, apró utcácskáit nemsokára mező váltotta fel. Alighogy pitymallott. A városban még csak néhány ember volt talpon. A nap nagy vörös korongja úgy tapadt az ég falára, mint valami fénylő pecsétviasz a kék színű hivatalos kopertára. Egyikről sem tudni, vajon mit tartogat.

A mező után bozótos következett, utána ritkás erdő. Akkor lett egészen reggel, amikor a kis lovascapat elérte az utolsó kiállított orosz őrszemet is.

A cserjés alkalmas búvóhelye lehetett a visszavonuló

61

magyar sereg hátrahagyott utóvédjének. Jó fegyverrel, jó lövő könnyen leszedhette volna most bármelyiküket a lóról. Rulikowski pillanatig sem tartott attól, hogy csapdába akarnak ejteni, mégis élesen fülelt, figyelt. Semmi jele sem látszott azonban, hogy ember lenne a közelben.

Elővette a nyakába akasztott katonai térképet, és tüzetesen megszemlélte: nem tévesztettek-e utat? Gyakorlott térképolvasó volt* pillanatok alatt tökéletesen tájékozódott. Ha maguk mögött hagyják a kis erdőt, meg kell látniok Poroszló szélső házait. Lehetetlen, hogy egy nagyobb létszámú csapatot, amilyen Korponay ezredesé is, ilyen közel engedné az ellenséget.

Emberei nyugtalanul nézegették a mozdulatlan erdőt. Egyik-másik azt hitte, hogy a kapitány rejtekutakon hatol előre. Valóban nemegyszer haladtak olyan csapásokon, amelyeken libasorban is alig fért el ló és lovas. Természetesen a katonák Szaniszlón kívül nem is sejtették a kapitány terveit.

Már csaknem végére értek a fiatal erdőnek, amikor egyszerre csak megelevenedett körülöttük a világ. Riadt mezei nyúl, egy-két róka rohant el közelükben, madarak röppentek fel. Majd közeledő lódobogás hallatszott. A kis csapat egyik ukrán katonája fegyvere után kapott.

– Csak akkor lőjete, ha én parancsolom! – hagyta meg a kapitány, és gyorsan védekező állásba sorakoztatta fel őket. Nem lehetett bizonyos benne, minden előzetes levélváltás ellenére sem, hogy milyen fogadtatásban lesz része. A lódobogás elhalt. Úgy látszott, kikerülték őket, pedig csak bezáródott körülöttük a gyűrű. Korponay katonái körülfojták a dzsidáskülönítményt.

Szaniszló szorosán a kapitány mellé zárkózott. Az egyik lengyel fiú odakiáltott lengyel nyelven:

– Kapitány úr, támadjunk, mert körülzárt bennünket az ellenség!

62

– Maradj veszteg, a magyar nem ellenség! – felelte a tiszt ugyancsak lengyelül, és

nyugodtságával igyekezett csillapítani emberei észrevehető izgalmát.

De amikor a fák lombjai közül feltűntek a magyar huszárok, egy harcias ukrán legény mégis megfordította a lovát, és kihúzott szablyával a magyar katonáknak ugratott. Ki akarta vágni magát a gyűrűből. Sartory szakaszvezető éles hangja hiába süvített utána:

– Pjotr, állj meg, gyere vissza!

A járőr többi katonája is türelmetlenül várta a támadásra szólító parancsot.

– Ki az útszélre, kardot! – hangzott el végre Ruli-kowski kapitány utasítása.

A dombhajlat mögül újabb huszárcsapat bukkant fel. Előttük, mögöttük, mindenfelől magyar katonák. Az ukrán fejbe sújtott egy huszárt, de az sem maradt adósa. Mielőtt azonban a csetepaté komolyra fordult volna, a

63

fionvédek sorából lovas tiszt vált kJ, és egyenesen *Kázmér* felé rúgta.

– Kapitány! – kiáltotta messziről. – Tegyétek le a fegyvert! Nincs értelme* hogy feleslegesen vért ontsunk!

A magyarok gyűrűje még szorosabbá vált. A dzsidások kapitánya jnoöt*katonáihoz fordult.

– Ne tartsatok semmitől, senkinek sem lesz bántódása, ilyen túlerő ellen nem harcolhatunk!

A magyar tiszt is^visszaparancsoltaliüvelyébe a huszárok kardját. A cár katonái ennek láttára megnyugodtak.

Az elfogott orosz járőr megtarthatta fegyverét, úgy lovagolt be^Poroszlóra, amelynek utcái most kezdtek benépesedni.– A nagy Tisza menti község lakói első ízben láttak orosz katonákat. Megálltak^ megbámulták őket, de egyetlen rossz, gyűlölködő szó sem hagyta el az ajkukat. Különben is híre kelt, hogy az oroszok nem bántanak senkit, barátkoznak a lakossággal, egyenes lelkűek, jó-szívűek, és az osztrákokat ők maguk sem szeretik.

Rulikowski Kázmér kapitány a mellette lovagló magyar tiszthez fordult.

– Hova visznek bennünket?

– Korponay ezredeshez – válaszolta az udvariasan. – Az ezredes várja önt.

64

IX.

GRÖF MEFISZTÓ

poroszló régi magyar település. A krónikák szerint **Árpid** vezér, amikor átjött a Vereckei-hágón, itt pihent Ifteg a Tisza mellett néhány napig a honfoglaló magyarokkal. A legmagyarabb folyó csendesen kanyarog el Peroszló határában. A Tisza hűs vizében, amelyből valamikor kacagányos vitézek itatták a partvidékek ma-gptsra nőtt, kövér legelőin jóllakott lovaikat, most kopott zj&kés, rongyos gubájú parasztok áztatták terhüktől megszabadult szekereiket. Igen sokan feltűrt gatyában, derékig meztelenül mosakodtak. Hosszú utak porát mosták le magukról. Nemrégén érkeztek ide, és aligha tudnak sokáig itt maradni. Mindenféle szétvert seregrészekből összeverődött katonák voltak; Korponay felduzzadt zászlóalja csaknem kétezer ember. Kevés akadt közöttük, aki a forradalmi magyar hadsereg szabályos egyenruháját viselte. A legtöbb ugyanabban a vásott gúnyában járt még mindig, amelyben faluját odahagyta, és Kossuth Lajos hívására a vállára kapott kaszával, kapával, vasvillával beállott a honvédseregbe.

Korponay ezredes volt a nagyobb részt otthonukat vesztett parasztokból álló katonai tábornok a parancsnoka. Korponay Nagy Sándor tábornok hadtestéhez tartozott, és az volt a megbízatása, hogy hátvédet biztosítson az orosz nyomás elől Debrecen felé húzódó ^bornok számára. Nagy Sándor úgy számított, hogy körülbelül tizenötezer főnyi emberével, akikben nem lohadt le a

65

harci vágy, megtámadja az Alföldre leereszkedő cári haderőt. A közeledő Görgey pedig majd két tűz közé fogja a maga érintetlen seregével Paszkevicset, és döntő győzelmet csikar ki.

Korponay ezredes derék magyar ember volt, birtokos középnemes, inkább jogász, mint katona. Ahová állították, mindenütt egyformán megállta a helyét. A téli és a tavaszi hadjáratban bátran verekedett, seregében minden ember lelkesedett érte, és kész volt a pokol tüzével szembeszállni, ha kiadta a parancsot. Senki sem helyeselte jobban nála azt a község háza falán is látható falragaszt, amelynek így szólt néhány sora:

Minden ép férfi, aki karját bírja, negyvennyolc óra alatt magát valamely fegyverrel ellátni tartozik, és akinek lőfegyvere nincs, a kaszát, baltát ragadja meg. A kasza rohamra, a balta kézi viadalra bátor ember kezében alkalmas fegyverül szolgál. Nem magyar ember az, cudar az, aki

fegyverben válogat, és nem védi magát azzal, ami a kezébe akad...

Kossuthnak a népfelkelést meghirdető kiáltványa volt ez 1849 nyarán. A kormány néhány tagja régen szorgalmazta, hogy fegyverbe kell hívni a népet, mert a forradalom csak forradalmi eszközökkel győzhet. A jobbágyfelszabadító negyvennyolc vívmányait is csak azok védhetik meg igaz szívvel és teljes erőből, akik áldásait, előnyeit élvezik, és akik a forradalom bukásával visszasüllyednének a régi szolgaságba.

A községházán székelő parancsnokság előtt sokan olvasták a plakátot. Vörösre gyúlt arccal betűzték a szavakat. A betűértők hangosan magyarázták a kiáltvány tartalmát. Sok községbe azonban nem jutott el a plakát, csak a híre. Duschek, az áruló pénzügyminiszter takaré-

66

kosság címén *Atevés* falragaszt nyomtatott, hogy ezzel is gáncsot vessen Kossuth terveinek.

A környék lakossága Poroszlóra gyülekezett, hogy megtudja, mi az igazság. Kossuth izzó, hívó szavaira nem is ácsorogtak sokáig, hanem indultak hazafeléi kaszát, kapát, baltát ragadni. A felhívás világosan beszélt: senki sem akart „cudar ember” hírébe kerülni.

A községháza előtt elegánsan öltözött, fiatal huszártiszt várakozott. Fel-alá sétálva pengette porral belepattintott lakkcsizmája ezüstsarkantyúit. Szája körül fitymáló mosoly bujkált, amikor egy-egy tekintetet vetett a Kossuth Lajos kiáltványa előtt tolongó tömegre.

Korponay ezredesnek jó szeme volt és jó ösztöne. Már messziről észrevette a kapufélfához kötött paripát, amely távolról is elárulta az előkelő lovast.

– Az ördög követe! – mormogta fogai között az ezredes. – Biztos, hogy ez a tiszt Görgey törzskarából való. Vajon mi szél hozta?

Nem szerette Görgeyt, a rideg, kimért hadvezért, akit az osztrákon vett győzelmei oly gögössé és önhitté tettek. De főképpen nem szerette azokat, akikkel körülvettette magát. Főtisztjei többnyire régi vágású katonatisztek, arisztokraták, a kor szellemét meg nem értő, önző népség. Molnár Ferdinánd ezredesnek, Görgey vezérkari főnökének a módszerei, magatartása pedig egyenesen felbőszítették. „Mit akarhat ez az ember? – tette fel nemegyszer a kérdést a tisztgyűléseken. – Hiszen a legjobb csataalkalmakat is elszalasztja folytonos hátrálásával, kitéréseivel.”

Azt mégsem merete volna rámondani, hogy a magyar fővezér legközvetlenebb munkatársa a szabadságharc bukásán munkálkodik. Pedig ez volt az áruló vezérkari főnök szándéka, s mindent meg is tett érte.

Amikor Korponay ezredes a községházához ért, a fal-

67

ragaszt olvasó magyarok tiszteletteljesen utat nyitottak előtte, és levették kalapjukat. Egyikük elébe állt.

– Ezredes úr, ha meg nem haragszik, volna egy kérdésünk.

– Tessék, fiam, csak kérdezzenek.

– Jelentkezhetünk-e itt, mivelhogy idevalók vagyunk mindannyian erre a környékre?

– Akár rögtön is – hangzott a válasz –, de fegyvert nem tudok adni. Már azoknak sem jutott, akik napokkal előbb jelentkeztek. De addig is, amíg nem lesz elég fegyver – mutatott a nyomtatványra –, jól fog a kasza is.

A nyalkán öltözött huszártiszt Korponay elé lépett, és tisztelegve bemutatkozott:

– Gróf Forgách János százados vagyok, a fővezérségtől érkeztem, parancssal.

– Fáradjon beljebb, százados úr, odabenn majd átadja. Bár az én seregrészem közvetlenül Nagy Sándor tábornok alá tartozik – tette hozzá némi éllel – *f és a katonai* fegyvelem arra kötelez, hogy parancsokat csak tőle fogadjak el.

A községháza egyik szobájában kiterített térképek borították az iroda hosszú asztalát. Nem túlságosan nagy kényelemmel volt az ezredes hivatalos szobája berendezve, de azért egy szék csak került a vendég részére.

– Foglaljon helyet, százados úr!

Átvette a parancsértől az írást. Görgey vezérkara arra szólította fel benne, hogy mint önálló egység csatlakozzék a főszereghez, és a jövőben tartsa magát azokhoz a rendelkezésekhez, amelyeket a fővezérségtől kap.

– Az én taktikai tervem már elkészült, kapitány úr. Nekem Nagy Sándor hadtestének a hátát kell fedeznem, és amíg ez alól nem kapok felmentést, nem mozdulhatok innen. Rüdiger nem tudja, milyen erők őrzik a Tiszát, és amíg én itt képes vagyok megvetni a lábam, a Tiszán túl felkészülhet az

ország, hogy illő fogadtatás-

68

ban részesítse az ellenséget. Remélem, elolvasta Kossuth kiáltványát, amely általános felkelésre szólítja fel a népet.

A gróf egyetlen megvető német szóval válaszolt:

– Schmafren!

”Ez az egyetlen szó, amely azt jelenti, hogy ostobaság, semmiség, maga is elég lett volna arra, hogy Forgách gróf felfedje belső ténylezeit. De nem is nagyon igyekezett leplezni azokat.

– Mit gondol Kossuth? Vagy mit gondol ön, ezredes úr? Ha sikerül elárasztani gatyás paraszttal és éhen* kórász iparoslegényekkel a magyar hadsereget, mi következik? Igenis, én azt mondom, és mint birtokos ember ön sem mondhat mást, mint hogy Görgeynek van igaza, akinek nem kell, a népfelkelés. Sok derék, becsületes nemesembert is megszedítettek a hazafias jelszavak, ugyanúgy, mint önt, ezredes úr, de a fővezér nemcsak nagy katona, hanem kiváló politikus is, amikor őrzi ezredei tisztaságát, fegyelmét és érinthetlenségét. Ez az oktan lázadás szerencsére a végéhez közeledik.

Az ezredes felpattant, esés közben kapta el a széket, amelyen eddig ült.

– Gróf úr, én felesküdtem a magyar szabadságra, és ha Görgey táborából ilyen eszméket hoz magával, tudja meg, hogy nem kérünk belőlük!

Forgách nem engedett.

– Ne nézzük most egymáson a katonaruhát – mondta, és tegezésre fordította a szót. – Én téged sokra becsüllek, ismerem karakteredet és ősi családodat, tudom, kivel állok szemben. Éppen ez kötelez rá, hogy felvilágosítsalak : a győzelem minden lehetősége elveszett.

Korponay ajka-megvető mosolyra húzódott, de nem szakította félbe a gróft. Hallani akarta, mit mond, mert tudta, hogy nemcsak saját gondolatait és véleményét közli, de Görgey egész környezetét is.

69

– Lásd be, ezredes uram – erősítette a gróf, hogy meggyőzze az ezredest –, mi nem bírhatunk az osztrák császár és az orosz cár együttes erejével. Sem Anglia, sem Franciaország nem támogat bennünket. El vagyunk szigetelve Európában, fegyver és pénz nélkül meddig vihetjük még rohamra a rongyos, kiéhezett honvédeket? Hát katonák ezek?

És gúnyosan kimutatott az utcára.

Az ablakon keresztül látni lehetett, amint kaszákkal a vállukon özönlének a parasztok a községháza elé, s ott csoportokba verődnek, tanakodnak.

– Katonák! Nagyszerű katonák! – vágta rá erélyesen Korponay. – Így is hősök, hátha még rendes ellátásuk, ruhájuk, fegyverük lenne! De lesz az is!

– Nem értem, honnan veszel ennyi optimizmust. -Forgách gróf kétkedve húzta fel vállát. – A mi erőnk -magad is észrevehetted – napról napra apa^ az övéké odaát növekszik. Már Haynau is általános támadásra indította ezredeit.

Nem folytathatta tovább, mert az ezredes indulatosan kifakadt:

– Haynau nem katona, hanem hóhér! – Ha Haynau nevét valahol kiejtették, minden magyarban szikrát vetett a gyűlölet. A császári generális kegyetlenkedéseinek a híre mindenhova eljutott. Ahova betette 3 lábát, sűrű akasztófaerdő nőtt. – Az osztrákokat régen térdre kény-szeríthettük volna, ha nem könyörgik ki aZ idegen segítséget. De nem baj, van nekünk is két barátunk! – torkolta le a gróft Korponay.

– Kettő? – csodálkozott Forgách. – Én egyről sem tudok.

– Az egyik hatalmasabb, mint a cár, mint bármelyik uralkodó. A beérkezett jelentések szerint a cári haderőben kiütött a kolera, és Paszkeviccs emiatt ideges. Mielőbb haza akar vonulni.

70

– A kolera nem barát, ellenünk is fordulhat. És ki lenne a másik?

– A lengyelek! A lengyelek, akik ezrével harcolnak a mi kötelékeinkben.

A gróf újra leicsinylően legyintett, de Korponayt ez nem zavarta.

– Igen, igen, a lengyelek! Egyik egységük Thwor-niczki őrnagy vezetése alatt Túra mellett túlnyomó ellenséggel szállt szembe, és komoly sikert aratott. Aztán ott vannak az olyan lengyelek, mint Bem és Dembinskii Mindegyik felér egy egész hadosztállal.

– Jó, jó – válaszolta fölényesen a gróf. – Néhány fecske nem csinál nyarat. A légió pár ezer

emberből áll, hamar felmorzsolódik. Hol szerez utánpótlást?

– Innen! – válaszolta most már egészen neki tüzesedve Korponay ezredes. – Innen!

Kihúzta az asztalfiókot, és egy levelet vett elő.

– Olvasd el!

Forgách részére nem kellett lefordítani Rulikowski Kázmér dzsidás kapitány francia szövegű levelét. Megértette jól minden szavát és azt is, hogy az ezredest miért töltötte el annyi reménnyel.

– Nos hát láthatod, hogy honnan. A cár katonái között sok a lengyel, és a legtöbb hasonlóképpen gondolkozik, mint ez a levélíró. Ha megkezdődnek! a dezertálások, széthull ez az egész, kancsukával összetartott muzsiktömeg.

Az utcáról közeledő és egyre növekvő moraj hallatszott, önkéntelenül is kipillantottak az ablakon, mi okozza a lármát. Egy dzsidás csapat ügetett a község háza felé teljes fegyverzetben. Az egyik lovas feje fehér vászonnal volt bepólyálva, a pólyán átütött a vér. Poroszló még nem látott addig eleven orosz, ezek pedig nagyon is elevenek voltak, még a sebesült is, annak ellenére, hogy mögöttük egy svadron huszár lovagolt. A magyar

71

katonák is megbámulták a dzsidával, karabéllyal felszerelt, jól tartott lovakon érkező maroknyi ellenséget. Megcsodálták, hogy a tisztjük milyen fiatal – milyen hirtelenszőke a haja, parányi a bajuszkája.

A község háza elé érve a magyar tiszt intett, hogy célhoz érkeztek, s a dzsidás kapitány álljt vezényelt. Az emberek leszedelőztek a lovokról, Kázmér lova gyeplőjét odadobta az egyik legénynek, és ő maga besietett a község házára. Korponay ezredes már nyitotta is előtte az ajtót. Hozzá lépett, átölelte, és melegen kezét szorította vele.

– Isten hozta nálunk, kapitány úr!

Forgách gróf is kezét nyújtott a tisztnek, és a dzsidások kapitánya azt is becsületesen megrázta.

Barátságos beszélgetés indult meg a tiszték között. Korponay tudakozódott Rulikowskitól, mi a szándéka.

– Bem tábornokhoz akarok jutni. Édesapám és Bem egykor barátok voltak, távoli rokonságban vagyunk egymással. Azt fogom tenni, amit Bem mond.

Forgách gróftól szemmel láthatóan kellemetlenül érintették az orosz tiszt szavai. Görgy környezetében vörös posztó volt a lengyel hős neve. Bemről mostanában azt lehetett olvasni a hadieseményeket közlő falragaszokon, hogy Moldvaországban harcol győzelmesen. De ezek a plakátok a házak falain már nem voltak valami frissek. Itt még csak a győzelmekről tudtak. Pedig ezekben a napokban zajlott le a tragikus végű segesvári csata.

A diadalhírek mámorába ecetként vegyült Haynau kiáltványának híre. Ahova az osztrák tábornok svai-zsérjaival bevonult, akasztófaerdő nőtt a nyomában. Paszkevics hadai is egyre nagyobb területen gázolták már le a magyar szabadságot.

A „rossz hírek nem maguktól jöttek. Előbb csak szállingóztak az emberek is, a hírek is. Azután naponként

72

egyre több lett belőlük. Egész megyék tisztviselőikara menekült dél felé, főképpen olyan férfiak, akik hívek akartak maradni Kossuth kormányához, képviselők, akiknek kerületében már az ellenség volt az úr, újságírók, akiknek ajánlatos volt odébbállni, kormánybiztosok, akiknek megszakadt minden kapcsolatuk a kormánnyal. Egy pozsonyi mézárasmester akkor kísérletezett először a konzervgyártással, s ezer adag gulyást ci-nezett bádogdobozba, egész felszerelését magával hozta. Rulikowski minderről a földindulásról még nagyon keveset tudott. Ő csak a szívét hozta magával és a hitét abban, hogy a magyar szabadság ügye győzni fog – Korponay ezredesben ugyanez a hit lángolt.

– El fogjuk juttatni önt Bemhez, vagy ha megelégszik vele, egyelőre Dembiriskihez, aki tudomásom sze-

Pillanatnyi türelmet kért, és eltávozott a szobából. Az ajtóból még visszaszólt:

– Intézkedem, hogy embereivel együtt megfelelő kvártélyt kapjon. Elég fáradtak lehetnek.

Mielőtt tovább megy, pihenje ki jól magát.

Rulikowski kapitány kettesben maradt Forgách gróffal. Elsőnek a gróf szólalt meg:

– A Rulikowskiak főnemesek, ugyebár? Ön & grófi vagy a hercegi ághoz tartozik?

– Sem az egyikhez, sem a másikhoz. Apám sohasem szerette a címeket, és a mi családunk akkor mondat le róla, mikor a cárnak kellett volna meghódolnia. Apám nem tartozott az udvaroncok közé.

A magyar arisztokrata, aki most egy asztalon ült, és hanyagul lógatta le lábait, leszállt az asztalról. Sarkantyúi megpendültek.

– ön fiatal még, és meggondolatlan. Sajnálom önt, és szeretném segíteni, hogy ballépését jóvátehesse. ön nem tudhatja: Kossuth a magyar nemzetet katartrófa-

73

ba sodorta. Görgey tábornok próbálja menteni a menthetőt. Jöjjön velem, elviszem az ő táborába. Egyébként ha nem hallotta volna jól a nevem, én gróf Porgách János vagyok.

– Nem, én Bem táborába fogok menni – válaszolta csábítójának határozottan Rulikowski. Forgách állhatatos maradt a kísértő szerepében.

– Hallgasson rám, ne heveskedjék! Amikor ön keresztülvagolt a falun, mit látott? Gubás parasztokat fejszével, kaszával. Gondolja, hogy ezekkel a mezítlábasokkal le lehet győzni két nagy hadsereget? Hiszen ön képzett katona!

– Még nincs negyven éve, amikor a büszke grandé armée-t, egy Napóleont győzött le a felkelő nép.

Hallatszottak a visszatérő ezredes léptei.

– Jól van hát, hívja ki maga ellen a sorsot. Cselekedjék kedve szerint! – legyintett bosszúsan a gróf.

Korponay közölte a dzsidásíszttel, hogy szállására vonulhat. Legényei is megfelelő elhelyezést kaptak. Fegyvereiket egyelőre, át kellett adniok, de természetesen, amelyik akarja, később visszakaphatja.

– Holnap jelentkezzék nálam, ön persze megtarthatja a kardját.

Rulikowski tisztelgett, és sarkon fordult. Forgách gróf hidegen biccentett, alig viszonzta a köszöntését.

Otthon, az új szálláson, Szaniszló már főzte a teát. Az iszákjában magával hozta a szamovárt. Szemrevaló magyar lány bámulta mellette az ezüsttestű furcsa jószágot, amint a kékes színű lángok lobogtak alatta. Tetszett neki a dolog. Még a teát is megízlelte a fiatal kapitány bátorítására.

Kázmér kedvét nem rontotta el Forgách gróf fellépése. Amikor elhagyta Korponay ezredes szobáját, a falragaszt körülálló falusiakhoz tartott. Akadtak köztük öregek meg suhancok is. Az a tiszt, aki az erdtől kezdve a

74

faluig kísérte, nehézkesen bár, de érthetően lefordította neki a plakát szövegét. Közben megfigyelte, hogy a Kossuth kiáltványát olvasó és tárgyaló emberek arcán nem látszott sem rettegés, sem kétségbeesés. Elszántság tükröződött azokon.

Ezért volt jókedve a kapitánynak. Gyorsan és jó étvágygal megette, amit Szaniszló elébe rakott: a paprikás szalonnát, a kolbászból is meglehetősen darabot kanyarított bicskájával, aztán nyomban pihenni tért. Késő délutánig aludt. Hetek után először jóízűen, megnyugodva.

75

X.

AUGUSZTUSI CSILLAGHULLÁS

Amikor Kázmér álmából felébredt, és felkészülődött, hogy újra felkeresse Korponayt, már este lett. Nyári este, egy Tisza menti magyar községben. Hanem amint kilépett az utcára, nem valami békés idillel találkozott. Máskor ísak a holdat ugató kutyák fogadták volna, és a kutak árnyékában legfeljebb legyeskedő fiatalokat vett volna észre, most egész Poroszló talpon volt. Nem értette a nagy sürgés-forgás okát.

Elsősorban az embereit kereste meg. A sebesült ukrán kivételével valamennyien segítettek; a Korponay-külö-nítmény szemmel láthatólag távozni készült a faluból. Biztosat azért nem tudott meg senkitől. Mindenekelőtt egy tábori felcsert szerzett, akivel megvizsgáltatta a megsebesült ukrán fejsebét.

– A sérülés – nyugtatta meg a felcsert – mély, de nem veszélyes.

A község háza szobáiban pislákolva égtek a petróleumlámpák. Korponay ezredes még az irodában volt. Kázmér a nyitott ablakon keresztül jól láthatta, hogy odabent is nagy a kapkodás. Vajon mi történt, amíg ő olyan isteni nyugalommal aludt? Az ezredes, amint megpillantotta a belépő Kázmért, kérdés nélkül is nyomban közölte vele:

– Még ma éjszaka átkelünk a Tiszán, ez a parancs. Nem akartam felkölteni, mondták, hogy alszik. Hát csak aludjon is minden időben, ha módja van rá, használjon

ki minden percet. Ágjrban aludni, háború közben, ez ritka alkalom!

Az ezredes a következőkben részletesen ismertette, miért kell igyekeznie az átkeléssel:

– Híre jött, hogy az oroszok nagyobb átkaroló mozdulatot terveznek a Tisza jobb partjára. Ezt a nyomást felfogni nekem nincs erőm. At kell jutnunk a folyón, felégetjük a hidat, és odaát csatlakozunk a főszereghez. Görgey meginvitált Forgách gróf útján, de én Nagy Sándornak tartozom felelősséggel.

A dzsidás kapitány most úgy vélte, időszerű, hogy elmondja mindazt, amit néhány nappal ezelőtt Duvernier-nétől megtudott. Legnagyobb meglepetésére az ezredes már hallott a pisztolyokról. Korponay összevonta szemöldökét.

– Már sok szó esett nálunk is Rüdiger tábornok ajándékáról, különösen amióta a hölgy Nagy Sándorral való találkozása nyilvánosságra került. Kossuth már régen ismeri Görgey tábornok gögjét és féktelen nagyravágyását, de úgy véli, hogy becstelenségre nem képes.

Rulikowski elmondta, hogy értesülése szerint a magyar trónt felajánlották a cárnak.

– Bolondság! Minek a cárnak a magyar trón? Amúgy is elég hatalmas a birodalma. A cárt nem a hódítási vágy indította erre a lépésre. Nem akarja közel engedni határaihoz a forradalmat.

A magyar ezredes és a lengyel kapitány beszélgetése önkéntelenül is arra terelődött, hogy a lengyel nép nagy többsége milyen élénk figyelemmel és rokonszenvvel kíséri a magyar szabadságharcot. Azokat a sambori gar-nizonból megszökött magyar huszárokat, akik a forradalom hírére otthagyták az osztrák ármádiát, és útnak eredtek Magyarország felé, Thworniczki lengyel kapitány segítette át a határon. A lemergi ifjúság tüntetően ünnepelte az ott állomásozó Máriássy-ezred katonáit.

77

Korponay Kossuthtól származó szállóigére emlékeztette Kázmért. Ez a pozsonyi országgyűlésen hangzott el akkor, amikor a forradalom ügye még bölcsőben ringott:

– A lengyel ügy magyar ügy!

– Igen ám, de Kossuth mégsem helyeselte a lengyel légió felállítását – felelte Rulikowski. – Ezt én egy jó barátomtól tudom. Falkowskinak hívják, és a lengyel ifjúság megbízásából tárgyalt már tavaly Kossuth Lajossal. A Bécsbe tartó hajón, a Duna vizét nézve, a kormányzó elgondolkodott. „Látják – szólt –, ez az öreg folyam erősebb minden dinasztianál. Ez tartja össze medencéjében ezt a sok tarkabarka népet, mint a magyar, a szláv és a román, mert mindannyian egymásra vagyunk utalva.”

Falkowski azonban hiába pendítette meg újra és újra, hogy szükség esetén tíz- és tízezer lengyel ifjú kész elindulni a magyar szabadság kiharcolására, Kossuth állhatatosan nemet mondott.

„Ez jó segítség volna nekünk, de ránk zúdíthatná az orosz veszélyt, és attól őrizkednünk kell” – erősítette makacsul.

A lengyel ifjúsági delegátus nem hallgathatta el a maga véleményét: „A cár e nélkül is meg fogja a, segíteni az osztrák császárt.”

„Akkor majd segítségül hívjuk a lengyeleket.”

„Akkor már késő lesz.”

Rulikowski hozzátette ehhez az elbeszéléshez:

– Bárcsak ne Falkowskinak lett volna igaza! Most sokat jelentene egy nagy létszámú lengyel légió Paszke-vics gőzhengere ellen, a helyett a két-háromezer ember helyett, akik mindennel dacolva, mégis itt harcolnak a magyarok oldalán.

Korponay ezredes még jobban szívébe zárta ezt a szép szál szőke fiatalembert, és nehezeére esett elmondani a búcsúzkodás komor és ünnepélyes szavait:

78

– Hanem én önnek azt javasolom, n» várjon ránk. Ne várja meg, amíg elkészülünk, induljon útnak csapatával. Értesüléseim szerint Visocki őrnagy két lengyel századával Aradon tartózkodik, találkozhat vele. Mi önt és katonáit mindenestire hadifogolylistára tettük. Talán megérti, hogy ez a formáság a mai helyzetben főként az ön érdeke.

Rulikowski megértette, miért van szükség arra, hogy úgy szerepeljenek a magyar iratokban, mint akik foglyul estek. Az orosz hadosztályok úgy áradtak szét a magyar földön, mint a kiömlő dézsa vize a konyhapadlón: szerteszét kanyarogtak minden irányba. Ha elfognák mint szőkevényt, irgalmatlanul kivégeznék. A saját életével leszámolt, de nem kockáztathatta vele tartó, katonái sorsát. Hirtelen eszébe ötlött a néhány soros francia levél, amelyet Bereg Gedeon tiszteletes egy körrel és

benne egy ponttal hitelesített.

– Ezredes úr, szeretnék valamit kérni.

– Tessék, fiam.

– Kérem vissza azt a levelet, amelyben bejelentettem, hogy át akarok állni csapatommal együtt.

Úgy vélem, jó volna megsemmisíteni.

– Az bizony nem ártana – mondotta az ezredes. Nyomban kihúzta az asztalfiókot, amelyben a bizalmas iratokat őrizte. A levél nem volt ott. Átkutatta a zsebeit. Ott sem találta meg.

– Hol lehet? – töprengett Korponay. – Biztosan emlékszik ön is rá, hogy ide tettem.

Majd eltűnődött, és a homlokára csapott.

– Tudom már! A levelet Forgách olvasta. Úgy látszik, magánál felejtette.

Rulikowski maga sem tudta, miért, de ez a kijelentés leverte. Korponay észrevette, hogy a kapitány elkomorodott.

– De ez nem biztos. Talán elvitték a különítmény

79

irataival együtt, amiket már előreküldtem. Ne nyugtalankodjék, ahogy kezembe kerül, fidibuszt sodrok belőle, és meggyújtom vele a pipámat...

Az ezredes megbízható altisztet állított a kis, orosz egyenruhás csapat mellé, amely teljes fegyverzettel indult útnak. Amikor átértek a hídon, amelyet már sietve aknáztak alá a magyar utászok, hallották a tiszafüredi templom harangjának kondulását. Egy csillag, mintha hirtelen megunta volna az égi tartózkodást, lebukott. Úgy látszott, hogy egyenesen a Tiszába zuhan, szinte várták, mikor csobban. Augusztus volt, elérkezett a csillaghullajtó hónap...

80

XI.

A FEKETEKÖNYV

Pergessük most vissza az időt egy hónappal.

A pesti Hatvani utca egyik kis emeletes házába egymás után érkeznek a magyar kormány tagjai és a üoflr védség még Pesten tartózkodó tábornokai. Ebben a házban lakik a magyar forradalmi kormány miniszterelnöke, kis kétszobás lakásában. Az ajtón kézzel írott papírlap, rajta a lakó neve: *Szemere Bertalan*. Egyéb nincs is ráírva.

A két szobában alig férnek el a vendégek. Akad köztük olyan is, aki már útra készen, kis kézitáskájával állított be; ebben hordozza minden vagyónát. A harcterekről érkező szomorú hírek minden arcra lehervasztották a jövőbe vetett bizakodást. Haynau Pest felé közeledett.

Ebben a gyászos hangulatban már nem lehetett szorosán ^ett tárgyalásról beszélni. A szétzilált lakás maga is arra mutat, hogy gazdája elhagyni készül. Amelyik vendégnek szék jutott, az leült, mások az ablaknak, cserépkályhának támaszkodva fújták versenyt a füstöt, idegesen nagyokat szippantottak szivarjukból és csibukjuk-ból. Egyenruhás, szakállas férfi kért szót az elnöktől, aki maga is elvegyült a jelenlevők között. Mészáros Lázár tábornok beszélt:

– Miután Görgey kijelentette, hogy Pestet megvédeni nem képes, a kormány elhatározta a főváros katonai kiürítését. A kormány új székhelye Szeged. Az elnök úr

81

már oda utazott. Reánk az -utolsó teendők megbeszélése vár. Most Dembinski, az idős lengyel hadvezér szólalt meg:

– Az utolsó hátvédek is átjöttek Budáról Pestre. Számolnunk kell vele, hogy Haynau már holnap bevonul Budára. Meg kell akadályoznunk, hogy átjöhessen a Lánchídon. Néhány vezérkari tiszt felvetette a gondolatot, hogy a Lánchidat levegőbe kell röpíteni.

Mindenki megdermedt. Néhányan a szoba egyik sarka felé pillantottak, ahol szürkébe vegyülő hajú, izmos férfi állt. A Lánchíd híres építője, Clark Ádám. Ez a híd abban az időben Európa egyik csodája, Magyarország büszkesége volt. Míg a többiek azt várták, hogy Clark Ádám nyilatkozzék, Vukovics Sebő igazságügy-miniszter közbekiáltott:

– Csak szentségtelen kéz nyúlhat a Lánchídhöz! Más megoldást kell keresni!

Clark Ádám mindjárt meg is mondta, hogy mit lehet tenni:

– Az ellenség késleltetéséhez elegendő, ha a deszkázatot felszedjük. Napokig nem tudnak átjönni rajta.

Dembinski megkönnyebbülten lélegzett fel.

– Akkor így fogunk cselekedni. Pestet tartani úgyszincs módunkban, csak pár napi

időnyereségről lehet szó.

Még megtárgyaltak néhány intézkedést a kiürítéssel és a kormány távozásával kapcsolatban, aztán mindenki azzal búcsúzott:

– A viszontlátásra Szegeden!

Csak Mészáros Lázár, a hadügyminiszter maradt visz-sza a házigazdán kívül.

– Szeretnék neked elmondani valamit – kezdett hozzá a tábornok. – Ma reggel különös vendéget kaptam.

– Vendéget? Most?

Szemere csodálkozása valóban nem volt indokolatlan.

82

Aki csak tehette, menekült Pestről, nemhogy ebbe a halálra ítélt városba jött volna, ahol maholnap a császári hóhér lesz az úr.

– Az én vendégem éppen azért jött, mert arra vár, akitől mindenki retteg.

– És ez a te vendéged lehet? Kicsoda ez a személy?

– A felakasztott Mednyánszky László leánya. Amikor Haynau, az új császári főparancsnok magyar

földre lépett, Pozsonyban három akasztófát állítottak, és mindegyike gyászos gyümölcsöt hajtott az első órában. Kettőn honvédtiszt függött, a harmadikon egy evangélikus lelkész. A két honvédtiszt az osztrákoktól körülvárt Lipótváron harcolt. Az volt a bűnük, hogy ellenezték a vár feladását. Az egyiket Mednyánszky Lászlónak, a másikat Gruber Fülöpnek hívták.

– Most már értem azt a lányt – felelte csüggedten Szemere. – És miért jött hozzád? Mit akar?

– Itt akar maradni Pesten, Haynau közelébe szeretne férközni. Honleány, aki nem félti életét a haza oltárára dobni. Azt akarja tenni, amit Corday Sarolta tett, aki leszúrta Marat-t. Meg akarja ölni Haynaut.

A miniszterelnök megcsóválta a fejét.

– Hány éves ez a leány?

– Húszra becsülöm. Szép, karcsú delnő, okos és művelt. Az apja halála porig sújtotta, és csak a bosszúvágy tartja életben.

– Akiben ennyi elszántság rejlik, helytelen volna, ha oktalanul feláldozná magát. Az természetesen csak használna nekünk, ha Haynaut valaki eltenné láb alól, de nem ez a lány. Ez a nő többre hivatott. Ügyis csak este utazunk, el tudnád-e hozni hozzám a délutáni órákban?

– Mire gondolsz? – kíváncsiskodott a hadügyminiszter.

– Arra, hogy maradjon itt Pesten, és tartsa fenn a kapcsolatot a Komáromban harcoló Klapkával és a kor-

83

mánnyal Szegeden vagy ott, ahová az események sodorják.

Mészáros felkiáltott:

– Igazad van! Ez a leány igen jó szolgálatokat tehet nekünk. Délután eljövök veled.

Amikor délután Mészáros beállított Mednyánszky Lujzával Szemére Bertalanhoz, a menekülésre készülő miniszterelnök lakásából fiatal honvédtiszt lépett ki. A honvédtiszt és Mednyánszky Lujza jól egymásra néztek, de nem a férfi és a nő érdeklődésével. Lujza a honvédtisztben ismerős arcot vélt felfedezni, mintha már Pozsony utcáin is látta volna.

„Nem – gondolta –, ez mégsem iehet az.”

Azt az embert orosz egyenruhában látta, nem sokkal azelőtt, hogy édesapját kivégezték.

Amikor a leány visszanezett, a tiszt is visszafordult, de abban a pillanatban elkapta a leányról a szemét, és gyors léptekkel lesietett a lépcsőkön...

Napok teltek bele, amíg a megrongált Lánchídon Haynau hadai át tudtak kelni.

Néptelen utcák fogadták a szabadság eltipróit. A győztes hadvezér arcára ráfagyott a gyűlölet. Érezte, hogy olyan várost hódított meg, amelynek minden köve megvetést és utálatot lehel felé.

Nyakán hiába fityegett a Mária Terézia-rend, a tizenkilenc éves császár adománya. Amikor Pozsonyban személyesen fűzte nyakába felséges ura, Haynau sírva fakadt a meghatottságtól. A hóhér könnyezett! Most Pesten rettegésében mindenütt tört és bombát gyanított. Amerre elvonult, senki sem léphetett ki az utcára, és még így is lovas csendőrök vették körül a kocsiját. A lakosok az ablakokat lefüggönyözték, a zsalukat becsukták.

Megkezdődött a hazafiak üldözése. A fővárost ellep-

ték a bécsi rendőrspielik, megindultak a házkutatások. Szazával tartóztatták le az embereket, válogatás nélkül férfiakat és nőket.

Mednyánszky Lujza Mészáros Lázár elhagyott lakásából Tciköltözött a Külső Váci útra. A Szemere Bertalannál tett látogatás meggyőzte róla, hogy többet tud használni hazájának és apja emlékének, ha követi a miniszterelnök tanácsát. A kis külvárosi lakásban öreg dajkája lakott, aki boldogan fogadta magához. Űgy mutatta be mindenkinek, mint a Felvidékről Pestre költözött unokahúgát.

Pest Belvárosában csend honolt. Az emberek m^r kora délután hazasiettek, magukra csukták az ajtót, a házak kapuit nem volt szabad bezárni éjjelre sem, hogy Haynau rendőrkapói bármikor és bárkinél akadálytalanul levizitelhessenek. Sokan várták meg nyitott szemmel a hajnalt, nem jött szemükre álom, mert ner^ tud-

ták, melyik pillanatban dörömböl be náluk egy goromba kéz. De a külső városrészekben nem volt ilyen nyomott a hangul&Vennyire fojtogató a csönd. A Külső Váci úton, ahol már abban az időben néhány kisebb gyár ontotta & füstöt, sok munkás és iparosember lakott. Ezek bizony nemigen tettek lakatot a szájukra. Kimondták, ami a szívükön feküdt, és volt elég sok minden, ami a szívüket nyomta. Ha 3 kora esti órákban, munka után, összejöttek jegy pohár borra, a kocsmaudvarokra kitett asztaloknál hangos párbeszédet estek, és senki sem titkolta, hogy mit érez. A Kék Macskában egyik munkás elmesélte, mit hallott a Lánchíd pénztárlakánál. Egy inasgyerek beszólt a vámosnak:

„A kutyák fizetnek-e hídpénzt?”

„Már hogy fizetnének, te bolond?”

„Akkor én ingyen megyek át, mert én Kossuth-kutya vagyok!”

Az emberek egy pillanatra elfelejtették Haynau félelmetes rendeleteinek szigorát, amelyekben a magyarokat Kossuth-kutyáknak nevezte. Harsány kacagással fogadták a kis történetet. Csak a kocsmáros nézett ijedten hol az asztal, hol az utca felé.

Ilyen emberek környezetében élt Lujza. Természetesen nem viselte azokat a ruháit, amelyekben nemrégén mint előkelő kisasszony pompázott. Egyszerűen öltözött, keveset járt a városba, otthon ült és várakozott. Arra a pillanatra várakozott, amelyről Szemere Bertalan beszélt. Még nem tudta, mit hoz ez a pillanat, milyen feladatok elé állítja.

Egyetlen esetben távozott el hazulról hosszabb időre, amikor a Belvárosi plébániatemplomba látogatott el. Gyászruhát öltött, és a kezében zsoltároskönyvet szorongatott. Megtudta, hogy a császáriak oldalán elesett katonák lelkiüdvéért iréghirdetett gyászistentiszteleten jelen lesz Haynau is. Még mindig emésztette az a gondo-

lat, amiért Pozsonyból útra kelt: Pesten végez Haynau-val. Most legalább látni akarta azt az embert, aki az apját akasztófára juttatta.

A templom hajói megteltek osztrák katonatisztekkel és hivatalnokokkal, akik asszonyaikat is magukkal hozták. Magyar szót alig lehetett hallani. Annak a magyarnak, aki ott megjelent, német szíve volt. Sajnos, akadtt nem is egy, aki tisztségért, pénzért, hivatalért áruló lett. Lujza nem maradt ott sokáig. Csaknem elájult izgalmában, amikor meglátta a tigrisbajuszú Haynau vadállati tekintetét. A császári fővezért magas rangú tiszték és feketébe öltözött, elegáns civil urak kísérték. Mögötte és előtte csupa olyan alak, akikről le lehetett olvasni, hogy a policáj emberei: a generális testi épségét óvják.

Egy napon új plakát jelent meg a házak falán. A falragaszokon Haynau közölte Pest lakosságával, hogy a hadjáratot folytatja, ezért elhagyja a magyar fővárost. Aki a hirdetményt elolvasta, megrázkódott, mintha a plakát minden szavát vérrel írták volna:

Ha ti az engedelmisséget figyelem, nélkül hagyni, rendezavarással avagy csak részben is vakmerő gúnnyal áthágni merészelitek, sorsotok a megsemmisítés leend; fővárostok romhalmazzá tétetik, higgyétek, hogy szavamat megtartom, Brescia lakói, kik szintén árulást követtek el, szolgáljanak tanulságul, hogy lázadók irányában ismerem-e kegyelmet

Lujza szíve nem szorult össze a falragasz elolvasásakor. Félelem helyett ismét előntötte a gyűlölet és bosz-szú érzése; ő már tudta és tanúsíthatta, hogy Haynau valóban nem ismer irgalmat. Ahogy múlt az idő, a fiatal leány türelmetlensége napról napra növekedett Már az augusztus is elérkezett, és még mindig nem tehetett

87

semmit. Csak várt, várt... azt sem tudta, hogy kire és mire.

Egy délután, amikor egyedül volt odahaza, egy üveges tót kiabálását hallotta az utcán:

– Ablak csináltatni, ablak csináltatni, asszonyok! Lujza kinézett az ablakon, volt éppen a lakásban egy

törött ablak. Ahogy kitekintett, egy orosz katonatisztet vett észre átellenben az utca másik oldalán. Elsápadva ismerte fel benne azt az embert, akivel már Pozsonyban is orosz egyenruhában találkozott, Szemere Bertalan lakásán pedig honvédtiszti uniformisban. Most ismét cári ruhát viselt. Amint elhaladt a ház előtt, nem nézett semerre sem, sietett, mint akinek sürgős dolga van. Lujza most már biztos volt benne, hogy nem téved: a két tiszt egy és ugyanaz. Nyilván orosz kém, nem lehet más!

Amíg ezen a rejtélyes férfin tépelődött, az üveges tót betért a házba. A küszöbön levette zsíros kalapját. Csak akkor tűnt elő, hogy nem is öreg ember. Óvatosan körülnézett, és amikor megállapította, hogy kettőjükön kívül nincs más a lakásban, tiszta magyarsággal megszólalt:

– A kisasszonyt már láttam valahol.

Lujza e szavak hallatára rámeredt a látogatóra. Mészáros Lázár kioktatta, hogy ezzel a mondattal fogja keresni valaki. Hirtelen el is felejtette, hogy neki is az utasítás szerint kell felelnie. Csak amikor a különös látogató szótlán várakozással nézett reá, jutott eszébe a válasz:

– Hol is? Gondolkodják rajta!

Az üveges tótnak öltözött hírhozó ledobta hátáról táblaüvegekkel megrakott ládáját, és késelem nélkül rátért küldetésére:

– A komáromi várból jövök. Klapka parancsára Kosztolányi ezredes kirohanást intézett a várból, és elfogta a bécsi postakocsit. A zsákmányban megtaláltuk Berg báró orosz tábornok Szent-Pétervárra írott levelét.

88

A levélben a cári hadsereg azt jelenti Bécsből, hogy Paszkevics és Haynau aggódva tekintenek az esetleges téli hadjárat elé. Rosszak az utak, súlyosak az élelmezési viszonyok, fellépett a kolera. Ha nyár végéig nem sikerül kicsikarni a győzelmet, akkor kénytelenek lennének a háborút tavaszra halasztani. Tudja, mit jelent ez számunkra? Fél év alatt Kossuth új, nagy hadsereget tud elővarázsolni!

A futár lelkesedése átragadt Lujzára is. Csak most vette észre, hogy mindketten állnak, és a székre muta-^ fött.

– Nem ülhetek le, benyithat valaki, lehetnek is rám. Lujzában felrémlt az orosz tiszt arca, aki az imént

sietett el a ház előtt.

– Akkor hát gyorsan mondjon el mindent! – sürgette izgatottan.

– Ezt-a hírt postagalambra bízni nem lehet. A kormány szedje össze minden erejét, és húzza ki őszig a háborút. Ezt üzeni Klapka. Az üzenetet önnek kell eljuthatnia Kossuthhoz.

Lujza minden idegszálával figyelte. Most, hogy feladatát megkapta, döbönt csak rá, mire vállalkozott

– Pest körül van zárva... hogyan tudok kijutni?

A hírvivő azonban még egyéb fontos mondanivalót is tartogatott, meg sem hallotta a leány kérdését.

– A bécsi postában találtunk még egyebet is. Ott feküdt a postaszákban az osztrák titkosrendőrség feketekönyve. A feketekönyvben azoknak a hazafiaknak a neve, akikre, ha leverik a forradalmat, biztos halál vár. A bécsi policáj Haynaunak címezte a küldeményt.

– Borzalom! – rebegte Lujza, de aztán csodálatosképpen egyszerre elszállt belőle minden félelem. – Mikor kell indulnom ?

Az üveges tót a ládájához ment. Egy helyen meglazi-

89

totta. A résből két írást vett elő. Az egyik picike papírlap volt.

– Ezen van a névsor. Klapka tábornok olyan apró betűkkel íratta le, hogy csak nagyítóval olvasható. Ha minden elvész: aki a névsorban szerepel, az meneküljön, mert halálra van ítélve!

Lujza átvette a papirozt. A látogató a másik írást is odaadta. Szabályos passzus volt, orosz és német nyelven, Kléber Amália, pozsonyi születésű német nevelőné nevére szólott, aki állását megy elfoglalni Bihar megyébe, Zichy gróf családjához.

A leány gyorsan keblébe rejtette az iratokat. Még szeretett volna egyet-mást kérdezni, de a

hírhozó máris hátára vette nehéz poggyászát, elköszönt, és az utcán ismét felhangzott a kiáltás:

– Ablak csináltatni, ablak csináltatni, asszonyok!

90

XII.

TALÁLKOZÓ UTAK

Az ország egyik első vasútvonala abban az időben Pest és Szolnok között futott végig. Petőfi, aki mindenért lelkesedett, ami új, megérezte, hogy a vasút milyen változásokat hoz egy nemzet életébe, megverselte a magyar vonatot.

Tenger kéj vészen körűi,

Közepében lelkem fürdik...

A madár röpiült csak eddig,

Most az ember is röpiül!

Száz vasutat, ezerét! Csináljatok, csináljatok! Hadd fussák be a világot, Mint a testet az erek.

Ezek a föld erei, Bennök árad a műveltség, Ezek által ömlenek szét Az életnek nedvei.

Miért nem csináltatok Eddig is már?... vas hiányzott? Törjetez szét minden láncot, Majd lesz elég vasatok.

91

A vasút, amely Petőfi képzeletében röpiült, a valóságban egy hosszú nap alatt tette meg Lujzával a száz kilométeres utat. Útközben nemegyszer volt szüksége a német-orosz nyelvű passzusra, amely igazolta, hogy Kléber Amália, pozsonyi születésű nevelőnő Zichy gróf családjához utazik Bihar megyébe. Zichy nevének aranycsengése volt minden osztrák fülébe[^]. Mint császári főbiztos Zichy Ferenc gróf írta alá azokat a rendeleteket, amelyek miatt szitkokra fakadt minden magyar száj. Ezekkel a rendeletekkel kobozták el ugyanis az utolsó zsák lisztet, az utolsó szem burgonyát, az utolsó kanál zsírt is a magyarok éléskamráiból.

Lujza Szolnok után szekeret fogadott, azon igyekezett tovább.

Rulikowski Kázmér és maroknyi csapata napok óta róttá az országutat. Miután elhagyták Tiszafüredet, tapogatózva haladtak csak előre, nem voltak biztosak ben-tw» xseiw .vnsffjianaI, Júraa? & s srszágutak utasai szerint már mindenfelé nyüzsgött az ellenség. K^rcag közelében az orosz egyenruhás magyar karszalagos katonák és a velük tartó huszártiszt nagy zenebonába lettek figyelmesek. Itt már egyre több emberrel és járművel találkoztak. Annál a szekérnél, ahonnan a szóváltás hangzott, a lovak zabláját erőteljes, hangoskodó férfi ragadta meg. A-szekéren fiatal nő ült, aki kipirulton tiltakozott. az ellen, hogy feltartóztassák. Mednyánszky Lujza volt a tiltakozó.

– Amikor az egész világ menekül, senki sem foglalhat lé magának egy egész szekeret! Az én lovaim kidőltek, ,tovább akarunk jutni! – kiabálta egy erőszakoskodó, nagyhangú férfi. – Egy személy könn,yen kap helyet, megy itt elég kocsi.

A követelőzést egy természetes asszonyosság is támogatta.

– Gazdátlanul maradt a házunk – rikácsolta az asz-szony –, cselédekre hagyva.

92

A durva idegen vastag bugyellárist vett elő, odatolta a kocsis orra alá.

-s Dupláját fizetem. Megveszem a lovat szekerstül, annyit adok érte, amennyit kíván.

A kocsin ülő fiatal nő arca most pirosból halványfehérré változott.

– Értsék meg, hogy nem adhatom át a szekeret. Nekem fontos utam van! Azonnal engedjenek tovább!

– Lárifári, ismerem én már az efféle fontos dolgot -vetette oda az ember.

Rulikowski és katonái a heves vitára odalovagoltak a szekérhez. Lujza ránézett a kapitány háromszínű karszalagjára, és úgy érezte, hogy jó helyre fordul segítségért. Minden jel arra vallott, hogy külföldi légiósok lehetnek: talán olaszok, talán lengyelek. Lujza franciául szólította meg a kapitányt:

– Kérem, uram, legyen segítségemre, misszióm van, és ez a tolakodó utamat állja.

Az idegen katonák láttára a rabiátus ember megjuhászodott, és magyarázkodni kezdett.

Kázmér megkérdezte a megriadt nőt, hova tart. Lujza néhány szóval közölte az útirányát.

Kázmér parancsot adott a dzsidásoknak, fogják körül a kocsit. A dzsidáso-kat kísérő honvédaltiszt a kocsishoz fordult.

– Hajtson kend előre!

A szekér elindult, a lengyel lovasokjigy vették körül, mintha valami hercegnőt kísérnének.

Útközben bőven nyílt rá lehetőség, hogy Mednyánsz-ky Lujza és Rulikowski Kázmér kölcsönösen megismerkedjenek. Az ismeretség hasznára volt Kázmérnak is. Amikor megtudta, hogy Kossuth Lajos valószínűleg Nagyváradon van, és Lujza is hozzá igyekszik, módosította tervét. Így haladtak együtt Püspökladányig, ahol rájuk esteledett.

93

Elhatározták, hogy megpihentetik a lovakat, és maguk is szállást keresnek, A városkában nem volt semmiféle katonaság. Lujza a község háza előtt leszállt a szekérről, Kázmérral és az altiszttel együtt bement a jegyzőhöz kvártélyt kérni. A jegyző utasította a kisbíró, hogy a lovasokat kísérelje el a szomszédos utcában levő kúriáig, ahol tágas istállót, abrakot és almot is találnak, a kapitány pedig szállást. Lujzát meginvitálta saját otthonába. Kázmér azzal búcsúzott el, hogy kora reggel együtt folytatják az utat. Alighogy Kázmér elsietett, újra kopogtattak a jegyző irodájának az ajtaján. Honvédtiszt nyitott be. Lujza éppen távozni készült. A községi írnnokkal a jegyző feleségéhez indult. Szinte megtántorodott, ami^ kor a honvédtiszt arcára nézett– ugyanaz volt, akit Pozsonyban látott, akivel később Pesten Szemere előszobájában találkozott, majd feltűnt a Külső Váci úti ház ablaka alatt^ amikor az üveges tót felkereste. Megtorpant, hogy visszamenjen a jegyzőhöz, és felhívja a figyelmét: a honvédtiszti ruha kémet rejt.

De hirtelen meggondolta magát: ha zajt üt, alkalmat ad az ellenség veszedelmes ügynökének, hogy idejében kerek oldjon. Arra kérte az írnnokot, kísérelje oda, ahova a lengyel kapitányt szállásolták. A* írnnok nem volt tapasztalatlan ember – észrevette Lujza izalmát, de nem kérdezett semmit. Elvezette a közeli kúriáig. Rulikowski éppen parancsot osztogatott az udvaron embereinek. Lujza egyenesen hozzá sietett, és el fulladtan beszélte el, hogy kivel találkozott.

– Gyorsan kell cselekedni, mielőtt megneszelné -mondta. – Nem tévedhetek, nem, nem. Minden arcvonását jól emlékezetembe véstem.

Kázmér maga mellé vette Szaniszlót és a honvédaltisztet. Futólépésben igyekeztek a község házára. A kémgyanús tiszt az asztalnál ült, és a jegyzővel beszélgetett, amikor-rájuk nyitották az ajtót. Lujza felkiáltott:

94

– öaz!

A honvédtiszt ártatlan, becsületes szemekkel nézett a berobbanó társaságra, mint aki az egészről nem ért semmit. Csak amikor pillantása találkozott a dzsidás kapitány fenyegető tekintetével, ugrott fel. Egyenesen Kázmérnak tartott. Szaniszló és a honvédaltiszt megragadták, Lujza elsikoltotta magát. De a tiszt kitépte magát a kemény karokból, megkapta Kázmér vállát, és lengyelül rákiáltott:

– Kazimir! Drága barátom!

– Zsigmond!

Ruhkowsky úgy meglepődött, hogy alig jött ki hang a torkán. Mindketten sírtak és nevettek egyszerre, ölelték, csókolták egymást.

A jegyző tanácstalanul állt a szoba közepén, Lujza szigorúan nézett hol az egyikre, hol a másikra. Nem értett semmit a jelenetből. Végre a két barát kibontakozva

95

egymás karjaiból, kifújta magát. Kázmér kacagva fordult Lujzához.

– Ez a kém az én drága barátom, Milkowski Zsigmond, író, forradalmár, katona: szóval lengyel. Nemzetem reménysége és büszkesége.

Lujza nem adta meg magát olyan könnyen

– Jó, jó, kapitány úr, elhiszem, hogy önök régi ismerősök, de hogyan magyarázza meg a maga barátja, hogy egyszer cári tiszt, máskor honvédtiszt?

Milkowski mosolygott.

– Igaza van, Kléber Amália.

Most viszont Lujzán volt a meglepődés sora.

– Honnan ismeri a nevemet?

– Ebben is igaza van, Mednyánszky Lujza.

Jókedvűen, szívből kacagott. A nevetés átragadt Lujzára és Kázmérra is. A jegyző is, Szaniszló is, a honvédtiszt is velük nevetett, bár egyik sem tudta volna megmondani, hogy mi van ezen nevetni való. Kázmér intett Szaniszlónak és a honvédtisztnak: távozhatnak, a kémfogás nem sikerült.

A jegyző mindhármójukat meghívta vacsorára. A fehér asztal mellett aztán végre egészen kibozódott a különös találkozás rejtélyes története.

Milkowski Zsigmond, a fiatal író, a lengyel légió tagjaként küzdötte végig a szabadságharcot. Mivel kitűnően tudott oroszul, halálmegvető bátorsággal hírszerzői szolgálatra vállalkozott. Hol mint orosz, hol mint osztrák katonatiszt szerepelt. Igaza volt Lujzának, hogy Pozsonyban találkozott vele először. Innen továbbította a magyar kormányának bizalmas tudósításait Pestre. Szemere Bertalan egyenes megbízásából maradt a Haynau uralma alá került Pesten is.

– Én láttam önt a gyászistentiszteleten – magyarázta Milkowski –, és a Váci úton kitekinteni az ablakon, amikor bement magához egy üveges tót...

96

Ezt a két szót: „üveges tót”, olyan hangsúllyal ejtette ki, mint aki előtt nem titok az sem, hogy mit keresett nála a zsíros, gyűrött kalapú atyafi.

– Vegye csak elő az utazási igazolványát, nézze meg, kinek az aláírása van a kétfejű sasos pecsét alatt.

Lujza elővette útlevelét, és megpróbálta kiböngészni az aláírást.

Milkowski segített neki, anélkül, hogy belenézett volna a passzusba.

– Grabbe alezredes.

Mindenki rábámult. Hát ezt meg honnan tudja? Milkowski hahotázott.

– Alighanem te vagy Grabbe alezredes is!

– Eltaláltad. Az útlevél: hamisítvány, és én írtam alá. Grabbe alezredes az útlevélosztály vezetője. Nézd meg ezt a kacskaringót, jobb, mint az eredeti!

Lassanként megtudtak egymásról mindent. A jegyző-né, akinek a fia valahol Erdélyben, Bem seregében verekedett, áhítattal hallgatta vendégeit, és folyton az járt az eszében, hogy milyen nagy dolog a szabadság, ha ezek az idegen tiszték és ez a fiatal leány így kockáztatják az életüket érte. Nyugtalan anyai szíve megpihent: az ő fiának is ott a helye a szabadság katonáinak oldalán.

Még sokáig tereferéltek volna a kedves és szívélyes vendéglátó házaspárnál is, ha Milkowski nem figyelmezteti a társaságot a gyorsan múló órákra. A jó hangulatot, amelynek a komáromi várból származó üzenet volt a rugója, még tovább tüzelte Milkowski új híre Klapka diadalmas győri bevonulásáról. Elteltek bizakodással, boldog illúziókkal. A jegyzőnek is imponált, hogy olyan vendégei vannak, akik magával Kossuthal fognak találkozni.

– De szeretnék ott lenni, amikor Kossuth megtudja ezeket a jó híreket! – mondta a jegyző.

97

A két tiszt búcsúzott: a hajnali viszontlátásig! Még mindig maradt néhány óra a pihenésre.

Kázmér csak most érezte, hogy mennyire nyomta őt, amit átszökése óta látott, tapasztalt. Már-már úrrá lett rajta a csüggedés. Olykor mérlegre tette, nem járt-e el hibásan, nem volt-e bűn katonáit ebbe a veszedelmes vállalkozásba magával rántani. Mindegyik katonája közel állt a szívéhez. Hiszen egyik sem akart elmaradni tőle. Még az a vakmerő ukrán is, aki az elfogatásukkor szembeszállt a magyar huszárral, megértette, hogy a felszabadult jobbágyok, a szegény nép ellen hozták Magyarországra, még ő is türelmetlenül várta, hogy harcolhasson a magyar szabadságért. A Milkowskival való találkozás eltüntette Kázmér aggodalmait, visszaadta hitét. Amikor másnap reggel folytatták útjukat, még az országúton egyre sűrűbben szekerező menekülők sem keltették fel ismét mardosó kétségeit.

Milkowski és Kázmér valamikor egy ezredben szolgáltak. Együtt vettek részt abban az összeesküvésben, amelyet az ezred egyik törzstisztje, Boleszláv Popowski szervezett. Az összeesküvők elhatározták, ha a cár karddal támadna a lengyel népre, mint húsz évvel ezelőtt Varsóban, akcióba lépnek. De Milkowskuiak nem volt türelme odahaza várni, míg kibomlik az új forradalom lobogója. Külföldre költözött, emigrált. Írói tehetsége Párizsba vezette, ahol Bem környezetébe került. Osztro-lenka fénylő csillagával, Bem tábornokkal hagyta el Párizst, hogy részt vállaljon a bécsi nép, majd a magya--rok felkelésében. Mükowski és Rulikowski több mint két éve nem találkoztak, és azóta alig tudtak egymásról valamit. Volt most idejük a hosszú úton megtárgyalni egymás dolgait, hiszen két napig lovagoltak Lujza szekere után, akit most már egy pillanatra sem akartak magára hagyni, nehogy akadály gördüljön komoly küldetése elé.

98

A lengyel író nem győzte eléggé magasztalni Kázmért azért, hogy a tettek mezejére lépett.

– Honfibuval, tétlen tespedéssel nem megyünk semmire. Példát mutattál, Kázmér! Igazi férfi, igazi lengyel hazafi nem viselkedhet másképp, amikor a történelem dübörög.

Milkowski szerette a színes kifejezéseket, és sokszor elragadta a pátosz, amelyet a kor szelleme

diktált még azoknak is, akik nem készültek írónak, mint ő.

A második nap délelőttjén tűnt szenfűkbe a 365 ablakos váradi püspöki rezidencia. A néphit szerint a palotának azért volt annyi ablaka, hogy a püspök mindennap másikon nézhessen ki. Volt is mit néznie. Ameddig csak ellátott, mindenütt az ő hatalmas uradalmi területek el.

A lovasscsapat, Várad alá érve, elkanyarodott a vár irányába. A híres, sok évszázados várat több méter mély sáncárok választotta el a várostól. Az árokba be lehetett eresztetni a Pece-patak meleg forrásokból táplálkozó vizét. Utoljára, amikor a törökök ostromolták, csak úgy tudtak a várba bejutni, hogy egy cigányasszony elárulta, hol van a sáncok vizét leeresztő zsilip. A vár kazamatáiból alagút indult ki, amely a Sebes-Körös folyó alatt egészen a szőlőhegyig vezetett.

A járókelők azt állították, hogy Kossuth Lajos a városban tartózkodik, és a várban lakik. De nagy csalódás várt rájuk, mert a várat üresen találták. Néhány szakasz katona lézengett csak benne. Parancsnokuk közölte, hogy Kossuth a debreceni csatavesztés hírére Aradra távozott. Két lesújtó hír egyszerűen: Debrecenben Nagy Sándor csatát veszített, és Kossuth elutazott!

Lujza elhatározta, hogy pihenés nélkül továbbindul Aradra. Sikerült másik szekeret szereznie. A vár parancsnoka, aki Görgey derékhadát várta, két honvédet ültetett a szekérré, hogy Klapka megbízottját elkísérjék.

99

Lengyel barátaitól Lujza azzal vett búcsút, hogy Aradon találkoznak. Rulikowskiék nem mehettek aznap tovább, mert a lovakra ráfért, hogy legalább egy éjszakát pihenjenek.

Füledt augusztus volt, az a bágyasztó forrás, amelyben megrekken a levegő, és a falevél sem mozdul.

– Keressék meg a Bóné-kutat, annak üde forrásvíze van – igazította őket útba egy, a helyi viszonyokat jól ismerő közember. – Már messziről meglátják a Bóné-kút hatalmas, árnya* fáit, azok alatt eltölthetik a nyári éjszakát...

A várból nem volt nehéz eltalálni a Bóné-kútig. A kéttornyú református templom mutatta az irányt. A forrást hamar felfedezték. A magasra nőtt gyepen tehénpásztor legeltette állatait. Csábítóan integettek a vastag törzsű vadgesztenyefák. A lovak megszimatolták a tiszta víz szagát.

– Miféle forrás van itt, apám? – kérdezte az öreg pásztort a kísérő huszár, aki most sem vált meg tőlük.

– Ez a Bóné-kút.

– Miféle név az a Boné? – faggatta tovább.

– A labancok itt ölték meg a kuruc fejedelem vitéz kapitányát, Boné Ferencet. Akkor fakadt ez a forrás, véres bugyborékkal.

– Véres bugyborékkal? – csodálkozott a huszár.

Milkowskiban – aki egy év óta, amióta magyar földön volt, elég jól megtanult magyarul – felébredt az író kíváncsisága.

– Beszélje csak el, hogy is történt.

A dzsidások lemálházták a lovakat, amelyeknek orrcimpája remegett a szomjúságtól, és a vízhez engedték őket. Aztán maguk is leheveredtek a mesélő pásztort mellé.

– Akkor történt – kezdte a mesét a városi gulyát őrző

100

csordás –, amikor Rákóczi urunkat elárulta Kártevő Sándor, a grófi generális.

– Hogy mondta kend, Kártevő Sándor? Sohasem hallottam ilyen nevű grófot.

– Nem is úgy hívták azt, csak a csúfneve volt Károlyi Sándornak! Az rakta le a fegyvert a labanc generálisok előtt...

Milkowski gyorsan noteszt szedett elő, jegyezni kezdett.

– Mit írsz? – kérdezte Kázmér, aki mindebből semmit sem értett.

– Történelmet!... Majd elmondok mindent. Az öreg közben folytatta, amibe belekezdett:

– Odaállt Kártevő Sándor a császár elé, és azt mondta neki: „Majesztét uram, nem leszek tovább ellened, hű fiad leszek ezután.” Amire azt mondta a császár: „Jól van, fiam, tudomásul veszem, és amiért jól szolgálsz te engem, nem kívánom ingyenben. Ül lóra, s amit egy kerek hét alatt belovagolsz, azt a földet mind neked adom...” Három lovat döglesztett ki a gróf, olyan gyorsan lovagolt, övé is lett egy egész megye. Én is a cselédje voltam. Na, nem neki, az onokájának.

A lengyel író kezében fűgén szaladt a plajbász, a pásztorember még nem hagyta abba, tovább regélt:

– Boné kuruc kapitány, amikor tudomást szerzett róla, hogy árulás készül, egyenesen Váradnak nyargalt, hogy segítséget vigyen. A muskétások itt érték utol, ezen a helyen. Bekerítették s megölték. Akkor fakadt fel a forrás, pontosan azon a helyen, ahol Rákóczi hű vitézének kihullott a vére.

Esteledni kezdett. A csordás abbahagyta a mesét, összerelte teheneit, és nekiindult a városnak. A katonák is lemosták közben magukról az út porát, vacsorához ültek. Száraz gallyakat hordtak egybe, amelyeknek a tűzén jól pirul a nyárson forgatott szalonna. A két

101

tiszt melléjük kucorodott a tűz mellé. Lassan egész sötét lett. Nagy-nagy csend terült a mezőre.

Miközben a nyársakon pirult a szalonna, zsírozódott a kenyér, Milkowski elismételte Kártevő Sándor és Boné Ferenc kuruc vitéz történetét, hogy a katonák is megértsék. Rulikowski elmerengve ült a tűznél, szülőföldjétől távol, egy ismeretlen kis magyar város határában, amelynek soha nevét sem hallotta. Arra gondolt, milyen melegszívű nép él itt: egy évszázad után is őrzi hősei emlékét.

A sötétségben, mint a múlt kísértetei, árnyékként imbolyogtak a közeli kukoricatáblák.

Hirtelen szélroham söpört végig a vastag derekú gesztenyefákon, mintha a végzet suhogott volna. Kázmér megborzongott, pedig alig hűlt le a levegő, és a tűz sem hamvadt még ki, amelyen a vacsora pirult...

102

XIII.

JACI, TACI, VOJACI

Nagyvárad és Nagyszalonta között hatalmas záporosó érte utol Rulikowski piros-fehér-zöld karszalagos kis csapatát, amelyhez most már Milkowski főhadnagy is csatlakozott. Nyári zivatar volt csak, de a levegő mégis alaposan lehűlt. Nedvesen, átfázva érkeztek a módos alföldi nagyközségbe. A város előtti erdőben váratlanul Nagy Sándor katonáival találkoztak, akik itt ütöttek tábor a debreceni csatavesztés után. Azok a közhuszárok, akik Váradra menekülve olyan híreket kürtöltek világgá, hogy Nagy Sándor hadteste megsemmisült, nem mondtak igazat. A tábornok seregét alaposan megtépázta a debreceni csata, de nem törte meg. A kormány, miután a fővezérséget átadta Görgeynek, ezt a hadtestet is az ő parancsnoksága alá rendelte. Nagy Sándor arra várt, hogy Görgey úton levő derékhada beérje őt, és egyesüljön vele. Ebben a helyzetben nem tehetett egyebet; minden visszavonás csak a teljes összeomlást siettette volna. Korponay ezredes is itt volt, az egykori hajdúk fészkében. Nem messze lakott a Csonkatoronytól, a Piac tér egyik cseréptető házában.

Amikor Rulikowskiék Korponay szállása előtt lovagoltak el, utcai jelenetre lettek figyelmesek. Az ezredes a kapuban állt néhány katonájával, és egy siránkozó gazdával vitázott.

– Szóval az a panasza, hogy a katonák ledobálták padlásáról a szénát, és rajta háltak?

103

– Az, az – felelte mohón a paraszt –, de nem elég, hogy a szénám tönkretették, kitörték a kerítés léceit is, és tüzet raktak belőle.

– Kártérítést óhajt?

– Szeretnék – szerénykedett a panaszos. – Drága pénzembe volt nekem az a kerítés.

– Hány éves maga, hogy nem katona? – érdeklődött az ezredes.

– Betöltöttem a negyvenet, öreg vagyok már katonának.

Korponay a mellette álló honvédekre mutatott, egyik sem volt fiatalabb.

– Takarodjék! A szénáját és a kerítését sajnálja azoktól, akik mindent odahagytak, hogy megvédjék a hazát, akiket eső ver, szel paskol, éhség mar? Takarodjék!

A panasztevő sietve elkotródott.

Korponay felindulásában csak most vette észre a néhány lépésnyire megállapodott lovasokat, és hogy azok csupa kedves ismerősök: a dzsidás kapitány és maroknyi csapata, akikről Poroszlón vált el. Kázmér boldogan ismerte fel a derék ezredest, első magyar pártfogóját. Korponay csodálkozva látta, hogy a lovas járőr egy honvédtiszttel megszapordott. Milkowski Zsigmond magyarul mutatkozott be. A kiejtése persze gyorsan elárulta, hogy nem a véletlen sodorta ebbe a furcsa katonai kötelékbe, hogy o is lengyel. Korponay örült a találkozásnak, de nem titkolta nyomasztó érzéseit.

– Nem tudom, hogy az isten vagy az ördög hozta-e ide önöket, de az biztos, hogy ismét kevés időnk marad a csevegésre. Bennünket itt tart a felsőbb parancs, de önök szabadon rendelkeznek saját maguk felett. Az volna a helyes, ha rögtön továbbindulnának, de azért egy félórára térjenek be hozzám.

Odabenn a házban Kázmér mindjárt Visocki őrnagy

íránt érdeklődött, akiről azt hallotta, hogy két század lengyellel Aradon van.

– Az őrnagyot aligha találja Aradon, de Visocki tábornok valószínűleg ott lesz.

Milkowski és Kázmér is elcsodálkoztak. Ők csak egy Visockit ismertek. Most tudták meg, hogy Görgey, amint átvette a fővezérletet, Visockit nyomban tábornokká léptette elő, és megbízta, hogy vegye át Dembinskitől a felvidéki főparancsnokságot. Visocki ezt a rendelkezést tiszteletlenségnek tartotta Dembifiskivel szemben. Nem is akarta a megbízatást elfogadni. A rohanó események azonban úgy alakultak, hogy külön felvidéki parancsnokra már nem volt szükség. A Felvidék elveszett.

– És hol van most Dembinski? – érdeklődtek a lengyel tisztek.

– Dembinski negyvenezer emberével Szeged és Temesvár között tartózkodik. A kormány azt várta tőle, hogy Szegednél megütközik Haynauval, de -ő kisebb harcok árán elkerülte a döntő csapást, és a Bánát fővárosánál gyűjtötte össze minden erejét.

A két barát összenézett.

– Hozzá kell sietnünk.

– Nekem is az a véleményem – tette hozzá Korponay. Már búcsúzni készülődtek, de Rulikowskinak eszébe

jutott valami: az a levél, amelyet” Gyöngyösről Korponaynak küldött.

– Nem került elő – sajnálkozott az ezredes. Milkowski, aki már tudott a levélhistoriáról, megjegyezte:

– A levél megtette kötelességét. Előkerül, nem kerül elő, igazán nem fontos. Ki törődik ebben a kavarodásban néhány odavetett ceruzavonással?

Felálltak. A búcsúkézfogást kopogtatás zavarta meg. Két fiatalember lépett be a szobába. Az egyik civil öl-

105

tönyt hordott, a másik honvédtiszti uniformist. Korponay arca felderült, amikor meglátta őket.

– Ne menjenek még, Milkowski úr. Ön különösképpen örülni fog ennek a váratlan látogatásnak.

Két magyar író mutatok be önöknek.

– Degré Alajos – mondta a honvédtiszt..

– Jókai Mór – mutatkozott be a civil.

Korponay megnevezte a két lengyel vándéget. Milkowski nevéhez hozzáfűzte, hogy szintén író, és mosolygott.

– Most aztán egy egész életre való témát gyűjthetnek. A találkozás öröme ismét leültek. De^{re} elmondta,

hogy Arany Jánost látogatták meg, aki ebből a faluból került Toldijával a magyar költészet legnagyobbjai közé.

– Ha három héttel ezelőtt érkeztek volna Nagyszalontára, itt találták volna Petőfi Sándort is.

Hogy Petőfi kicsoda, azt az idegeneknek nem kellett magyarázgatni. Milkowski jól ismerte a költő nevét, versei közül néhányat kívülről tudott, és Rulikowski is hallott már róla.

– Fájdalom – komorodott el Jókai –, Petőfit a segesvári csata óta senki sem látta. Bem azt jelentette róla, hogy több mint bizonyosan elesett a fehéregyházi síkon. Adja isten, hogy a hír ne legyen igaz!

A szobát szomorúság ülte meg. Rulikowski Bem nevére lett figyelmes.

– Bem tábornokról mit tudnak? Tulajdonképpen hozzá indultunk.

Degré egyszerre bőbeszédűvé vált:

– Kossuth kétszer is üzent érte, hogy a Zonnal jöjjön, és vegye át Dembinskitől a főparancsnokságot– Az az elgondolása, ha Görgey hátba kapná Haynau osztrák és Panyutyin orosz haderőit, Bem pedig szemk02* támadna nekik, az ellenséget az Al-Dunába lehetne kergetni.

106

Korponay térképet vett elő, és kiterítette az asztalon.

– Kossuth lángelme! Ha így történne, és a két magyar hadsereg közös harcra egyesülne, mindent megnyerhetnénk!

Korponay lelkesedése azonban rögtön alábbhagyott. Fejét lehoígasztotta.

– Görgey Bemet még jobban gyűlöli, mint Dembinskit.

Jókai, aki eddig keveset vett részt a társalgásban, most elmondta, mit beszélt a napokban Görgeyvel.

– A tábornok nekem azt mondta, ha Dembinski Temesvár körül támad, az esetben kész oldalozó hadműveleteket tenni.

– Ha ugyan meg nem gondolja magát – legyintett Degré. – Hiszen jól lehetett hallani az ágyúszót Debrecen alatt is, amikor Nagy Sándor az oroszokkal küzdött, mégse moccan.

– Ne ítéljünk, majd ítélt a történelem – válaszolta a heveskedő Degrének Jókai

A két lengyel tovább firtatta: nem tudják-e az urak, hol lehet Bem? Jókai kijelentette:

– Aradon több politikussal beszéltem, határozottan azt állították, hogy Bem kézhez kapta Kossuth megbízását, és már útban van Temesvár felé.

– Bem 40 ezer emberrel csodákra képes! – lelkesedett ismét Degré.

Rulikowski és Milkowski hittek Degrének. Percnyi maradásuk sem volt tovább. Az a hír, hogy rövidesen találkozhatnak Bessel, elfűjt minden fáradtságot, és pár búcsúszó után úgy megsarkantyúzták lovaikat, mintha fiatal kadétként most lovagoltak volna ki a Varsói katonai akadémián. Az utánuk iramodó dzsidások is érezték, hogy nagy pillanat közeledik.

107

Alig érték azonban a szomszéd utcáig, lúrtelen ismét hatalmas vihar kerekedett. Hamar jött, és úgy gondolták, hogy hamar el is múlik, megvárják a faluban. Ugyanekkor vonuló sereg trombitaszava jutott el a fülükbe. A trombitászó túlharsogta a fergeteget. A kürtjelek magyar sereg közeledtét adták hírül – Csakhamar fel is tűntek az esőben, sárban fegyelmezten, katonás sorokban menetelő honvédek: Görgey derékhada érkezett Nagyszalontára. Legelő az utászok lépkedtek a rézkürtök dallamára, mintha hadgyakorlatról jöttek volna. Vállukon ásó és csákány. Utánuk a barna fuhás gyalogság következett, majd a vörös nadrágos, kék dolmányos huszárok. Minden huszárszázad mögött tüzekek vonultak nyolc-nyolc ágyúval. A tüzekek az ágyúkat vontató lovak hátán és az ágyútalpakon ültek, kettesével. A dübörgő mozsarak tisztán és fényesen csillogtak, még az eső sem homályosította el ragyogásukat. A tüzekek után a pVct*ssVp1s.ások követés.e2, YeTis., toíqő szagos, toíAaa talapokban az elit lovasság: a Hunyady-huszárok. A katonás sorok között, ott, ahol egy-egy zászlóalj elvált egymástól, apró, mokány lovak húzták a markotányosnők kétkerekű taligáit.

Minden sor végén ott haladtak a csapattisztek, beosztásuk szerint. Elöl a zászlóaljparancsnok lovon, a századok élén a századparancsnokok. Közember és tiszt elcsigázott volt és sáros. De nem csüggedt.

Milkowski és Rulikowski, akik egy parasztház nyitott ablakán keresztül nézték a felvonulást, csak azt nem tudták megérteni, hogy egy ilyen gondozott, érintetlen hadsereg miért masírozik háttal az ellenségnek, és miért nem szemtől szembe.

Rejtélyek kínozták őket, amiket hiába próbáltak megfejteni.

A rejtélyes ember, Görgey pedig csak ott ült térképei

108

és tisztjei között. Futárok jöttek-mentek hozzá, parancsokat és üzeneteket vittek, híreket hoztak, de a rejtélyes embert semmi-sem zökkentette ki nyugalmaiból. Miniszterek és képviselők ostromolták, feleletet vártak tőle kérdéseikre, de ő mindenkinek kitérő választ adott vagy semmilyen. Hideg szürke szeme elnézett a kérdező felett. Egy azonban nem maradhatott titok: a forradalmi sereg vezére nem szerette a forradalmat. Megvetette a tömeget. Ha ezt a szót hallotta, hogy demokrácia, lebiggyesztette a száját, utálta a fecsegő politikusokat, és gyűlölte Kossuth Lajost.

Az eső közben megállt, a vihar elvonult. Kisütött az augusztusi nap, és a kis lengyel csapat folytatta útját Temesvár irányában.

Háromórai lovaglás után érkeztek Aradra, feltűnt előttük a széles medrű Maros hömpölygő, lassú vize. Aradon, ha akartak volna, sem maradhattak volna sokáig. A város zsúfolva volt menekülővel. Mindenki tudott róla, hogy Kossuth az aradi várban van, amelyet maga készül védeni. Hallották, hogy a képviselőket másnap reggel nyolc órára ülésre hívták össze. A Fehér Kereszt szálloda folyosóin is emberek aludtak, az étteremben semmit sem lehetett kapni. A vendéglős hiába próbált beszerezni valamit, nem tudott, de nem is törte magát élelem és ital után.

Már értesült róla, hogy Pesten Haynau máglyát rakatott a Kossuth-bankókból.

Egy napon milyen két különböző kép! Görgey esőben és sárban menetelő fegyelmezett hadserege, és itt, alig néhány kilométernyire tőle, kapkodás, fejtelenség, pánik.

Arad és Temesvár között mind több és több, csapattestétől elszakadt katonával találkoztak. Vérző és megtépett emberekkel, akikről messziről lesírt a törődöttség

109

és éhezés. A szőregi csatavesztés után széledtek el. Az utóvédekhez tartoztak, akik Dembinski visszavonulását fedezték Szegedről Temesvár felé. Sok volt köztük a katonaszökevény, aki már céltalannak tartotta, hogy tovább is kockáztassa az életét, és azt remélte, hogy még elvergődhet néhány keserves hét alatt elhagyott, távoli falujába. Az úton szedett éretlen kukoricán, dinnyén éltek. A katonák között pusztított a tífusz és a vérhas.

A Rulikowskiékkal együtt lovagoló honvédtiszt jmeg-szólított az országúton egy-egy baktató katonát:

– Hová, hová?

– Arra, amerre a szemem lát. Hát maguk hová mennek?

Feleletet sem várt, úgy folytatta:

– **Jobban** teszik, ha meg sem állnak a Dunáig. Bujdosás lesz újra a magyar ember sorsa.

Milkowski lefordította Rulikowskinak az ilyen beszélgetéseket.

– Hogy én külföldre meneküljek? Nem! Inkább essem el Bem utolsó embereként, mert Bem addig fog harcolni, amíg egyetlen szakasz katonája lesz.

Milkowski higgadtan fogta fel a helyzetet.

– Három dolog között választhatunk. Vagy győzünk, ami szerintem még könnyen megtörténhet, elvégre nincs mit adni az ilyen szaladó, megijedt, gyáva fráterek beszédére. Ebben az esetben diadallal térünk haza! Vagy elesünk valamelyik hősi ütközetben. De ha se nem győzünk, se nem halunk meg, mégsem tehetünk mást, mint hogy külföldre menekülve készülünk egy új forradalomra, amint azt apáink is tették.

– És anyám? És Ágnet? – suttogta Kázmér maga elé.

A dzsidások lelkes hangulatát nem hűtötte le ennyire

110

az országút nyomorúsága. Szaniszló rágyújtott egy nő-tára, a többiek is vidáman vele énekelték:

Jáci, táci, vojáci Klapci krakováci

Cservena csapicska Moja kohanyicska...

Ezek a katonák

Győznek tűzön-vízen át...

Kázmér és Zsigmond is belekaptak a nótába, katonáik jókedve rájuk is átragadt, és önfeledten énekelték:

Jáci, táci, vojáci...

111

XIV.

NÉGY LENGYEL HAZÁT KERES

Kisbecskereken honvédhuszárok táboroztak. Dessewffy tábornok parancsnoksága alatt állottak, és Dembinski hadseregének egyik szárnyát alkották. Szeged alól rendezetten visszavonuló seregrész volt ez, amely itt várta Dembinski újabb rendelkezéseit.

Augusztus 7-e volt, közeledett az esti takaródó ideje. A faluba érkező karszalagos, orosz egyenruhás csapat nem kis feltűnést keltett. Útbaigazították őket, melyik házban keressék meg a dandárparancsnokot. Dessewffy tábornok szívélyesen fogadta a lengyel és orosz katonákat és vezetőiket. Rulikowskiéknak arra a kérdésére azonban, hogy Bem a közelben tartózkodik-e, nemmel felelt.

– Pedig jó lenne, ha itt lenne, a katonák Bem apó nevével csodákra képesek. Unják a sok visszavonulást, belefáradtak, belefásultak.

A lengyel tisztek elmondták, hogy a légiót keresik, szeretnének Dembinski tábornokkal találkozni, hogy felajánlják kardjukat.

– Dembinskivel reggel találkozhatnak – világosította fel őket Dessewffy tábornok. – Csak néhány kilométernyire vagyunk Temesvártól, és ő vagy ide jön, vagy felkereshetik főhadiszállásán.

Rulikowski türelmetlenkedett.

– Nagy Sándor táborában azt beszélték, hogy Dembinski készül megtámadni Haynaut, és ebben a döntő

112

csatában Görgey oldalról segíti a győzelem kivívásában. A magyar tábornok nem osztotta Rulikowski optimizmusát.

– Dembinski eddig elkerült minden olyan támadást, amely szerinte felmorzsolhatná ezt a

megmaradt, még mindig elég erős haderőt. Nem vállal olyan ütközetet, amelyben mindent kockára vet.
– Nincs ütközet kockázat nélkül – jegyezte meg Mil-kowski csöndesen.

Másnap reggel azzal ébresztették őket, hogy azonnal menjenek át az elmenekült szerb pap házába, ott van Dembinski, és vele van Visocki tábornok is, a lengyel légió parancsnoka.

A hír megdobogtatta a két fiatal férfi szívét. Rulikowski arra gondolt, hogy véget ér a szakadatlan vándorlás az idegen országban, ha nem is idegen nép között. Végre értelme lesz annak, amiért útnak indult.

A szerb pap házában Dembinski már várta honfitársait. Milkowskit régóta ismerte. Néhány héttel ezelőtt Pesten látták is egymást. Zsigmond úgy találta, hogy azóta a lengyel szabadsághős megöregedett. Fáradt, vontatott léptekkel ment vendége elé. – A társaságában levő magas termetű, honvédruhás és nemzeti karszalagos férfi Visocki tábornok volt. Milkowskit ő is ismerte, de Rulikowskf Kázmér megjelenése mindkettőjüket váratlanul érte. Bár nem volt titok Dembinski előtt, hogy Rulikowski apja mindig a szabadság hívei közé tartozott. Viszont azt is tudta, hogy a fia a varsói katonai akadémia elvégzése után egy elit orosz lovasezredbe került.

– Fiam, fiam – tárta ölelésre karját az öreg katona –, mintha csak apádat, az én drága barátomat látnám magam előtt. Húsz éve, hogy utoljára találkoztam vele.

A pillanat olyan megindító volt, hogy nemcsak a harcokban megöregedett, vén oroszlán könnyezett, hanem Visocki tábornok is elfordult, hogy kitöröljön sze-

113

méből egy okvetetlenkedő könnycseppet. Rulikowskit is megrendítette a jelenet. Hetek óta tartó idegfeszültsége hirtelen felengedett, és a fiatal tiszt zokogni kezdett. Visocki megveregette a vállát.

– Nem szégyen a sírás, az élet nagy pillanataiban Homérosz hősei is zokogtak...

– Hiszen úgyszólván még gyerekek vagytok... Most pedig halljuk tehát, hogy kerültetek ide – tért át Dem-biriski katonás tónusban más témára.

Rulikowski röviden elmesélt mindent a honiatycei kastély holdvilágos parkjában tett fogadalomtól eddig a percig. Milkowskiban felébredt az író, és egyetlen mondattal zárta le az elbeszélést:

– Négy, hazáját kereső lengyel egy elvesző hazában. Dembinskiből Rulikowski elbeszélése után félig elnyomott sóhaj szakadt fel:

– Derék dolog, csak éppen elég nehéz dolog.

A fiatal tisztek azt a parancsot kapták, hogy maradjanak Dessewffy kötelékében, és várjanak a további intézkedésekre.

Visockival együtt távoztak el a szerb pap házából, hogy felkeressék a lengyel légió Kisbecskerek közelében fekvő zászlóalját. Alighogy elhagyták a község határát, abból az irányból, ahol Visocki katonái táboroztak, trombitaszó hangzott feléjük.

Augusztus 8-án reggel volt.

– Mi ez, megint visszavonulás? – támadt fel Ruli-kowskiban a kétség.

Az egész környék megmozdult. Megéledt az erdő, nyüzsögni kezdett a mező, huszárok, tüzérek, gyalogosok, trének indultak el Temesvár irányába.

– Mi a cél? – kérdezték a légió parancsnokát.

– Csóka felé és a Vadászerdőbe megyünk, ahol biztonságosabb a terep az itteninél. Csupán néhány kilométeres frontszakaszváltásról van szó.

114

– És mikor érkezik Bem? – vetette fel Kázmér. Arra gondolt, ha egyszer itt lesz Bem, akkor véget ér a hátrálás, szemébe nézhet az ellenségnek.

Visocki elcsodálkozott.

– Bem? Hallottam én is beszélni, hogy ide vezényelték, de úgy tudom, jelenleg mélyen benn harcol Erdélyben.

Rulikowskiék értesülése frissebb volt.

– Aradon úgy tudják, hogy Kossuth ide rendelte.

– Bár igaz lenne!

115

XV.

EGY FÉRFIKÉZ BÚCSÚT INT

Augusztus 9-én hajnalban Kisbecskerek házaiban már Haynau telepedett meg. Dembinski

főerejét a Temesvár melletti Vadászerdőben összpontosította. Az előőrsök mindenfelől jelentették, hogy az ellenség különböző hadmozdulatokat végez, amelyből arra lehet következtetni, hogy támadni akar. Nem valami nagy távolságról hatalmas füstgomolyok szálltak az ég felé, és elsötétítették a levegőt. Amint később kiderült, Haynau parancsára Walmoden tábornok, aki legközelebb férközött a Temesvárhoz, besorozta osztrák helyőrséghez, ezzel kívánta tudtukra adni, hogy felmentésük küszöbön áll. A kisbecskerekeli szántóföldeken kisebb csetepaték kezdődtek, aztán abbamaradt a lövöldözés. A honvédség nem kapott parancsot támadásra. Dembinskinek az volt a szándéka, hogy ismét óvatosan és hangtalanul kitér az osztrákok és oroszok elől, s úgy manőverez, hogy a fél napi járásra lévő Görgey-derékhaddal kapcsolatot teremthessen.

A pufogtatások – néhány előőrs sütögette el néha a puskáját – megszűntek. Egyszerre csak Rékás felől négylovas hintó vált ki a porfelhőből. Nem illett rá nagyon a hintó elnevezés, öreg, rozoga batár volt, amelynek magános utasa ide-oda zökkent az ülésen, a rossz dűlőúton. Az utas kopott huszáratillát viselt, és különös alakú csákóján fehér tollak libegtek. Megállította a hintót, és megszólította az első embert, aki közelébe került.

116

A nyári zivatar viharfelhői nem rohannak az égen sebesebben, mint ahogy keresztülviUámlott a hír a táboron:

– Megjött Bem apó! Éljen Bem apó!

Bem apó neve Kázmér szívét is megremegtette. A tömegetől nem tudott a batárhoz férközni. Csak távolabbról bámulta, hogy a viharvert katonát milyen tomboló öröm fogadja. Csakhamar megérkezett Dembinski is, aki melegen szorongatta nagy honfitársa kezét: egy ügy szolgálatában forrtak össze testvérekké húsz év alatt otthon, harcokban, békében, forradalomban, száműzetésben.

– Isten hozott, József! – tárta szét karját Dembinski, és a legendás hőst egy nagy fa alá vitte. – Nincsenek már oroszok Erdélyben?

Erre kellett gondolnia, ha Bemmet itt látta a Bánátban, maga mellett. Bem zordonan felelt:

– Többen vannak, mint valaha.

– Az isten szerelméért, akkor mi járatban vagy erre? Mennyi csapatot hoztál magaddal?

Bem minden póz nélkül válaszolt:

– Egyedül jöttem.

Ezzel kivett a zsebéből egy rendeletet, amelyet a magyar kormány adott ki, és Kossuth írt alá. A rendelkezés a hadsereg főparancsnokává Bem József tábornokot nevezte ki. Dembinski egy percig mereven-maga elé nézett, majd visszaadta az írást.

– Köszönöm, barátom, hogy leveszed rólam ezt a keresztet. Éppen parancsot akartam kiadni, hogy katonáink vonuljanak a Béga-csatorna mögé.

Bem halkán, de erélyesen szólalt meg:

– Nem! örökösen nem hátrálhatunk.

– De hát mi a terved? Bem a kocsi felé mutatott.

– Abban a határban, amelyben idáig jöttem, volt időm

117

kidolgozni a haditervet. Kisbecskereken át Arad felé török, Görgey már ott van, az én negyvenezer emberem egyesül az ő érintetlen félszázezer főnyi seregével, és megvívjuk a döntő csatát. Dembinski megcsóválta a fejét.

– Lehet, hogy te Görgeyhez akarsz csatlakozni, de vajon Görgey akar-e csatlakozni hozzád?

Bem eleresztette a füle mellett a kételkedő kijelentést, már osztogatta parancsait a körülötte sereglő főtiszteknek. A vezérkar nyomban a fa alatt hozzákezdett Bem haditervének a kidolgozásához.

– A népfelkelők a felesleges poggyással útnak indulnak Aradra, és egyben biztosítják a vonalat a lőszerutánpótlás számára. Vécsey tábornok a helyén marad, és továbbra is sakkban tartja a temesvári osztrák helyőrséget. Kmetty ezredes Szakállházra nyomul, és ott kezd támadást. Lázár Vilmos és Gál László zászlóaljai közben ^Újbessenyőre húzódnak. Dessewffy a lovassággal Szentandrásán várakozik, míg a többi csapatrészt, amelyről nem beszéltem, köztük a lengyel légió, haladéktalanul támadásra fejlődik Kisbecskerek irányában.

Bem hadvezéri zsenialitása pillanatok alatt átlátta az egész terepet. Határozottsága pezsgésbe hozta a tisztikart éppen úgy, mint a legénységet.

Visocki tábornok úgy döntött, hogy Rulikowski osztaga, Mükowskival együtt, maradjon továbbra is Dessewffy huszárjai között.

Haynavunak jelentették, hogy vakarni Vórténifí a magyaroknál. Kémei katonai mozdulatokat figyeltek meg. Az, újbessenyői svábok elárulták, hogy a falujuk előtti dombra öt úteget vontak fel a honvédek. Panyutyin orosz tábornok is előbbre dirigálta hadtestét. Ezzel akarta biztosítani továbbra is az újbessenyői utat. Bem észrevette Panyutyin szándékát, és hat század huszárt küldött át a Nyárád patakon, akik oldaltámadást intéztek

118

az orosz gyalogságot fedező osztrák tüzérség ellen. A meglepetésszerű roham elől Haynau tüzérei megszaladtak. A menekülő osztrák tüzérek láttán megingott az orosz gyalogosok arcvonala is.

Bem lóhátról, távcsövön szemlélte a harcot. Mellette Dembinski figyelte az eseményeket. Bem egyre izgatottabbá vált, és amikor az ellenség mind szembetűnőbben özönlött vissza, felkiáltott:

– Futnak a császáriak! Óh, ha most lenne valaki, aki oldalba kapná őket, füstbe szállna Haynau felfújt dicsősége.

Az óvatos Dembinski makacsul ajánlgatta eddigi saját taktikáját.

– örülj neki, hogy futnak, és addig, amíg futnak, vond vissza a hadsereget a Béga mögé.

Bem nem válaszolt. Figyelme lankadatlanul a harctérre irányult: a magyar huszárság ellen dragonyosok és vértesszázadok indultak rohamra, visszanyomták a honvédhuszárokat, és átgázoltak a Nyárád patak sekély vizén. Bem csak most jött elemébe. Hirtelen eldőrdültek az általa összevonatott ágyúk, és végigsepertek az osztrák lovasszázadokon. Az ágyútűz hatásosnak bizonyult, de Haynau, aki a harctér másik oldalán sápadtan figyelte a fejleményeket, gyorsan újabb intézkedéseket tett. Bem érezte, hogy közeledik a csata döntő perce: egész tüzérségét bevetette. Mind a száz ágyúja egyszerre kezdett tüzelni! Dessewffy tartalékban álló huszárai is parancsot kaptak a támadásra.

Rulikowski, amióta a csata megkezdődött, kicsiny csapata élén erre a parancsra várt. Dessewffy huszárai szilaj elszántsággal forgatták kardjukat. A felharsogó trombitaszóra az eddig türelmetlenül ficáncoló lovak nyílegyenesen száguldtak előre.

Szaniszló mindenütt Kázmér nyomában vágatott.

A nap delelőre ért. Szikrázva ragyogott, és mint vaja-

119

mi Krózus, nyalábszám szórta aranyugarait a vágató huszárokra.

Kázmér nem látott, nem hallott semmit. Nekieresztette lova gyeplőjét. Golyók süvítettek el a füle mellett, észre sem vette. Nem hallotta a vezényszavakat sem. -Ez volt élete első csatája. Belesodródott embereivel együtt az egymást tipró gomolyagba. Csattogtak és szikrát vetettek a kardok, amint jobbra-balra osztogatta csapásait. Szaniszló mindenütt mellette küzdött. Nem egy támadó osztrák vértés és dragonyos, aki Kázmért vette célba, Szaniszló csapásaitól zuhant le lováról. A harci mámor teljesen magával ragadta Kázmért.

Harsogó hajrá tölti be a csatateret: az ellenség lovasoszlopa hirtelen megfordul, és visszafelé árad. Kázmér körültekint, Szaniszlót keresi. Csapatából Milkowskit látja csak, amint lovát sarkantyúzva rohan az ellenséges lovasság nyomában.

A kis ukrán dzsidás mellette van. Feje fölött forgatja véres szablyáját. Mögötte felbukkan a többi dzsidás is, de Szaniszló nincs sehol. Lova, amikor hirtelen megrántja zabláját, felágaskodik és visszafordul. Szaniszló ott fekszik a mezőn, zubbonyából szivárog a vér. Mindenütt, amerre ellát, sebesültek jajgatnak, felhasított szü-gyű lovak nyihognak, rúgkapálóznak a földön... A huszárság zúdult tovább előre, és csaknem magával sodorta a dzsidás kapitányt is.

Kázmér leszállt lováról, és Szaniszló mellé térdelt. A fiú megismerte, de hiába erőlködött, nem tudott megszólalni. Kázmér karjába kapta, hogy lovára tegye, és akkor érezte, hogy a test megsúlyosodik, Szaniszló szeme élettelenül meredt a kisbecskereki síkságra boruló égboltozatra. Meleg, puha orr nyomódott Kázmér kezéhez. Szaniszló lova nyomta oda fejét élettelen gazdájához, és az állatból félelmetesen síró hang tört elő.

Kázmér megcsókolta halott barátját, s– óvatosan, mint-

120

ha csak élne, letette a földre. Szólította a kötelesség, a tettvágy és a bosszú. Újra nyeregbe ült, kezében tartva Szaniszló lovának a gyeplőjét, indult rohamra az ellenséget üldöző Dessewffy-huszárok után.

Közben mindenfelől a győzelem rivalgása töltötte be a harcmezőt. Kmetty ezredes svadronjai a szakállhízi szárnyat rohamozták. Vécsey dandárja Temesvárnál állta a sarat a várból kirohanással próbálkozó osztrákokkal szemben.

Bem éppen olyan tisztán látta a győzelem kibontakozását, mint ahogy a szemben levő táborban Haynaut aggasztotta a vereség lehetősége. Haynau parancsot adott utolsó tartalékainak, avatkozzanak bele azonnal a harcba. A föld kétszáz ágyú robajától remegett. Száz ezen az oldalon, száz a túlsón okáda a tüzet. Azonban Haynau utolsó tartaléka, Lichtenstein tábornok tízezer katonája sem volt elegendő ahhoz, hogy a támadásba

121

lendült magyar sereg ellenállhatatlan rohamát megállítsa.

De ezekben a sorsdöntő negyedórákban Lichtenstein cserepárjainál is sokkal nagyobb veszedelem zúdult a magyar seregre. A harcoló magyar tábor egyszerre csak észrevette, hogy tüzéségének hangja lankadóban van. Éppen akkor, amikor az ágyútűznek a poklok lángjait kellett volna a szaladó ellenségre ontania.

Mi történt?

A tüzéség egymás után menesztette a futárokat Bemhez: fogytán a muníció. Az aradi utat biztosítják a népfelkelők, hol késik az utánpótlás? Az ágyúdörejnek el kellett hangzania Arad alá. Már nemcsak a lőszernek kéne megérkeznie, hanem magának Görgeynek vagy legalább előretolt hadoszlopainak is. De sem Görgey nem jött, sem a muníció. Helyettük a felesleges poggyászokat szállító népfelkelők özönlöttek vissza.

– Az aradi úton osztrákok kerültek elénk – jelentették.

Bem megértette a veszély nagyságát, és rögtön csatarendbe állíttatta a népfelkelőket, már csak azért is, hogy pánikot ne keltsenek.

Magyar oldalról az ágyútűz úgy kezdett kimaradni, mint a haldokló ember szívverése. A lovasság egymaga nem volt képes megállítani Lichtenstein tízezer pihent emberét, akiket a felerősített osztrák tüzéség is támogatott. A harcba vetett fáradt magyar népfelkelők már nem fordíthatták meg a helyzetet. A gát felszakadt, a rend felbomlott. A magyar tüzéség teljesen elhallgatott. Csak trombitaszót lehetett hallani: a visszavonulás lesújtó kürtjelét.

A Desseffy-huszárokat rendelték vissza elsőnek. Kázmért magával sodorta az áradat a Vadászerdő felé. Zsibbadt, érzéketlen volt, Szaniszló elvesztése teljesen letörte. Ruháját sár és vér lepte el, tekintete üresen

122

révedt a dombra, ahol Bem és vezérkara táborozott. Látta Bem tollas kalapját, amint leesett a hadvezér fejéről, és maga a tábornok is földre zuhant. Gyorsan oda vágatott. Bem a földön feküdt, fogait összeszorítva, láthatóan nagy fájdalmai lehetek. Próbálták felemelni, de amint az egyik tiszt a vállához ért, élesen felszisszent. Bem jobb keze a piski csatában megsebesült, és lazán tartotta magát a nyeregben; így történt, hogy megbokrosodott lova levetette kis termetű, vékony gazdáját.

A szerencsétlen helyzet még súlyosabbá vált: a magyar sereg vezér nélkül maradt. Bemet egy hirtelen szerzett kocsiba emelték, és elindultak vele a Vadászerdő szélén álló kastélyba. Lefektették az egyik szobában. A beteg ágyánál összeültek a főtisztok: Mészáros Lázár, Dembinski, Guyon, Vécsey, Visocki, a lengyel légió parancsnoka. Rulikowski engedélyt kért a kastély ajtajában álló Desseffytől, hogy láthassa a beteget.

– Kapitány – mondta a tábornok –, láttam önt a harcban, bátran, vitézül verekedett.

Mikor Rulikowski belépett a szobába, Dembinski hangját hallotta:

– Megmondtam előre, hogy így fog történni. Bem nehézkesen lélegzett.

– Ha nem fogy el a tüzéség lövedéke, megkergethettem volna Haynaut.

Az eltört vállperccel rosszul feküdt a párnán.

– Fordítsatok a másik oldalamra – kérte Bem a jelenlevőket.

Rulikowski az ágyhoz sietett, és a többiek segítségével gyöngéden megigazította a beteget. A tábornok ránézett a tisztre, és feltűnt neki az orosz egyenruha.

– ön kicsoda, fiam?

Visocki megmondta a fiatal kapitány nevét. Bem arcán derűs mosoly futott át.

123

– Ismertelek kicsi korodban. Hároméves voltál, amikor utoljára láttalak. Édesanyád él-e?

A magyar tisztok nem értették a lengyel diskurzust, de érezték, hogy a fájdalom is uralkodni tudó hős régi emlékeket idéz.

– Édesanyám él, tábornok úr, és sokszor emlegettük önt.

– Szerettelek volna megölelni, hiszen mi rokonok vagyunk, de látod, vénember lettem már,

mozdulni sem tudok – mutatott sérülésére.

A tisztek meghatottan álltak körül az ágyat, Ruli-kowski pedig letérdelt a beteg mellé, és megcsókolta a kezét.

Most azonban valaki felszakította az ajtót: mind arra néztek. Sáros, tépett ruhájú tiszt lépett a szobába.

– Meneküljön, tábornok úr! A császáriak a Vadászerdő felé tartanak!

A férfiak gyorsan a karjukra vették Bem-et, és kivitték a kastély elé. Addigra már befogták a lovakat az ott álló hintóba.

– Hova? – kérdezte Dembinski.

– Vissza Erdélybe.

– Erdélybe? – riadt fel Mészáros Lázár, a volt hadügyminiszter. – Erdélyben már nincs mit keresnünk, ott elült a csatazaj.

Bem makacsul megismételte:

– Erdélyben várnak rám, és marad még talpalatnyi hely, ahol a körém sereglő katonákkal megvethetem a lábam.

A kocsi megindult, néhány tiszt és pár tucat közember követte.

Rulikowski is csatlakozni akart, de Bem megállította a hintót.

– Egyedül jöttem, egyedül megyek. Senki se kövessen. Mindenki maradjon a saját csapattesténél.

124

Odaszólt azután Dembinskinek:

– Haynau nem győzött. Szedd össze az embereidet, és rendezd őket újra csatasorba.

Megpillantotta Kázmért, aki talán mindenkinél nagyobb hűséggel és szeretettel szögezte rá a tekintetét. A tábornok felemelte ép kezét, és búcsút intett.

A göröngyös úton vágatva vitte a négy ló a2 ütött-vert hintót. Utasa ide-oda rázódott benne, de testi fájdalmait elnyomták gondolatai, új hadsereg, új haditerv, új győzelmek jelentek meg képzeletében.

125

XVI.

MILKOWSKI FŐHADNAGY LEVELE RULIKOWSKI KÁZMÉR ÉDESANYJAHOZ

Mme Anna Rulikowski

Honiatyce Polónia Asszonyom!

Átkelve a Dunán, török földre érkezve, itt Viddinben találkoztam egy hazánkbeli kereskedővel, akiben dobog annyi emberi és hazafiúi szív, hogy felajánlotta ennek a lehelemnek, a címzetth, ez va, lá eljuttatását– A nfflaJksi-zó számos tanújelét adta, hogy derék, megbízható ember. Jelentékeny vagyont nyújtott át sajátjából a menekülő lengyeleknek, nem törődve üzleti érdekeivel. Mindez megnyugtató engem aziránt, hogy ez a levél nem kerül avatatlan kézbe, és eljut rendeltetési helyére, önhöz, az édesanyához. Először is meg kell mondanom; hogy én magam ki vagyok. Nevemet alulírva megtalálja, de e név még nem minden, nem fed fel eléggé egy embert, különösen, ha az egészen ismeretlen. Fiának, Kázmérnak a barátja vagyok, Asszonyom, egyszer régen tisztvársa is a Woznieczenski-ezredben, ahonnan nem katandvágyam űzött külföldre, hanem a szükségesség: m,enekülni voltam kénytelen.

Valószínűnek tartom, hogy Kázmér nem tájékoztatta mindenről a gyermekéért rettegő anyát. Ebben az általunk szőtt összeesküvésben ő maga is nem kevés részt vállalt. Elgondolásainkat tettekre váltani azonban nem

126

került lehetőség– Hosszú évek teltek el, míg most a magyarok oldalán vehettünk részt az elnyomók elleni harcban. Én Párizsból siettem sok más hasonló gondolkodású lengyellel fegyvert ragadni abban a küzdelemben, amely ha győz, közelebb hozta volna nemzetünket is álmai, akarata, szabadsága megvalósításához. Kázmér, az ön fia is így gondolkodott, Asszonyom. A cár vátt-rojtjai nem akadályozták meg abban, hogy maga azt a küzdőteret válassza, amelyen a becsület szembefordul a hitványsággal, a szabadság a szolgasággal, és ne mint porkoláb húzzon kardot egy nemes ügyért vérző, hőz nemzet ellen.

Így hát meg kell értenie, Asszonyom, hogy egy ifjú, akinek olyan atyja volt, mint az ön férje, nem cselekedhetett másként.

Kázmért három nappal ezelőtt hagytam el Magyarországon. Az utolsó napokban zavart volt és nyugtalan. Nehezen tudott határozni afelől, hogy mitévő legyen: jöjjön bujdosni idegen országokba, éljen szülőföldjétől és szeretteitől távol, vagy tegye kockára a sorsot, ő az utóbbi mellett döntött. Nem volt ereje hozzá, hogy meg--kóstolja az emigráció keserves, sótalan kenyerét. Orso-ván váltunk el. A folyam partján egymásba torlódtak az átkelésre várakozó szekerek. A dzsidás kapitányt katonái vették körül, s bár már hajlott afelé, hogy életét meneküléssel mentse, végül is legényei könyörgése, akiket szívből szerelt, és akik szíviükből szerették őt, arra az elhatározásra bírták, hogy maradjon. Rosszabb – monda – nem történhet vele, mint hogy hadbírótság előtt kell számot adnia fogságba jutása körülményeiről (amelyeket részletezni nincs hely e levélben).

Azzal váltunk el tehát, hogy aki előbb teheti, hírt ad övéinek. A szerencse nekem máris kedvezett. A szerb hegyek között összeteretelt sertésfalkával Varsó felé tartó kereskedő, mint írárm, nemes szívet hord kebelében és

127

haladó gondolatokat fejében. Magától kínálkozott, ho* gyan válhatna hasznomra, és vállalta soraim átadását.

Jobb hírral nem tudtam szolgálni, és ezt bocsássza meg nekem, Asszonyom, ön is, Kázmér menyasszonya is, nyugodjanak meg abban, hogy ha talán lefokozás vagy néhány évi börtön is lesz az ítélet, amellyel Kázmér mint hivatásos katonatiszt netalán számolni kénytelen, más lehetősége nem maradt, hogy ne távozzék elérhetetlen messzeségbe mindazoktól, akiket ő oly nagyon szeret: a mátkától és az édesanyától.

Mielőtt zárnám leveletem, még egy szomorú hírt továbbítok Kázmér megbízásából. Szaniszló, szolgálja és pajtása, a temesi földben talált örök nyugalmat. Bátran harcolva esett el, nyugodjék békében. A kapitánynak az a kívánsága, hogy e lesújtó gyász hírt kíméletesen közöljék anyjával, s óvják meg minden sükségtől: továbbra is becsüljék és szeressék. A honiatycei kastély egy ideig férfi nélkül marad, de eljön még mindannyiunk találkozásának az órája. Ebben a reményben tiszteletteljes kézcsókját küldi Milkowski Károly főhadnagy, író

128

XVII.

SASOK SZÁRNYAK NÉLKÜL

Nem volt könnyű dolog Rulikowsky Kázmér és kised csapata számára megtenni az utat Orsovától Aradig. A temesvári csata után széthullt az egyetlen jelentős magyar haderő, amelyre a forradalmi kormány még támaszkodhatott. Most már csak Görgey rendelkezett fegyelmezett katonasággal, de a fővezér Kossuth lemondása és menekülése után éppenséggel nem akart többé harcolni. Készült a fegyverletételre.

Rulikowski egész úton új tervével foglalkozott. Jelentkezik Görgeynél, és mint olyan tiszt, aki hadifogolylistán szerepel, kérni fogja, hogy utalják abba a táborba, ahol a fogságba esett orosz katonákat gyűjtik össze. Még mindig égte lelkét a fájdalom, amely akkor keletkezett, amikor Orsova alatt utolszor váltott szót Visocki-val, a légió menekülő főparancsnokával, és testi-lelki jó barátjával: Milkowski főhadnaggal. A magyar ügy elveszett; ebben kételkedni oktalanság, a valóság tagadása lenne. Láta ugyan saját szemével Görgey érintetlen ezredeit, de a fővezér magatartása már akkor elárulta, hogy nincs benne hajlandóság a harcra, és csak azért őrzi csapatai fegyelmét, hogy alkudozásainak súlyt szerezzen a túlsó oldalon. Jobban foglalkoztatta Rulikows-kit Magyarország sorsa, mint a sajátja. De végül is rá kellett ébrednie a keserű igazságra, és ugyanúgy tennie, mint azok a hősök, akik tegnapig egyáltalán nem törődtek életükkel. Végül is rákényszerültek azonban arra,

129

hogy önmagukkal is foglalkozzanak. Mindegyiknek családja, hozzátartozója volt, súlyos számvetést kellett végeznie. Akik vándorbotot vettek a kezükbe, abban a reményben tették, hogy eljön az idő, amikor újra sükség lesz karjuk erejére. Akik ugyanúgy, mint ő, visszaretentek a hontalanságtól, mérlegelték magatartásuk várható következményeit.

Görgey vezérkarából az a hír jött, hogy a küszöbön álló fegyverletétel Paszkevic és nem Haynau előtt, magával hozza a cár kegyelmét.

Rulikowski is abban bízott, hogy mint hadifogoly kerül vissza a cári hadsereg kötelékébe. Elindult tehát, hogy Aradra érve, a magyar fővezértől kérje a maga és katonái hadifogolytáborba való szállítását. Görgey előszobájában több lengyel tiszttel találkozott. Ezek a magyar ügy bukása után az ország belsejében rekedtek. Kétségbeesett helyzetükben engedélyért folyamodtak, hogy átmenhessenek

azon a katonai kordonon, amelyet Görgey fegyveres erői vontak minden járható úton, amelyet még nem az orosz vagy az osztrák sereg ellenőrzött. Nem tudták, hogy a fővezér arra kötelezte magát, hogy minden harcképes férfit lefegyverez. Így reménykedésük előre balsikerre volt ítélve. Amikor Görgey szállásán kitért előttük az ajtó, Rulikowski a többi lengyellel együtt lépett be a fogadószobába.

Elsőnek az a turbánszerű kötés ötlött a szemükbe, amely a fővezér fejéből takarta. A kötés nem fehér gyolcsból készült, nem is ütött át már rajta a vér, hegedő sebeket rejtett. A kendő alapszíne kék volt, rajta fehér pettyek. Mikor a lengyel tisztek pillantása a kék-fehér turbánra esett, egyszerre sok minden vált világosabbá, és szívükön mélyebb seb nyílt, mint amelyet Görgey homiokán az osztrák kardok ejtettek: a kendő színei ugyanis megegyeztek a Romanov-ház színeivel. A történelemnek ezekben a forró pillanataiban nem le-

130

hetett véletlen, hogy a magyar fővezér nem talált sebére más színű kendőt, mint a cári dinasztia győztes színeit.

Görgey állni hagyta a lengyel tiszteket, és senkivel sem fogott kezét. Pár percig mély csend honolt a szobában: ez a csend szinte végtelennek tetszett. A harmincéves tábornok arca nem sok jót ígért. Közöny és gög tükröződött rajta. Nem várta meg, hogy valaki megszólaljon, egyszerre nyersen rájuk rivallt:

– Ki hívta önöket ide? Miért jöttek Magyarországra? Minek köszönhetem éppen most azt a szerencsét, hogy előttem megjelentek?

Egy lengyel őrnagy – a rangidős, tiszt – egy lépést tett előre.

– Tudomást szereztünk a készülő fegyverletétel té-nyéről. Mi semmit sem tehetünk ellene. A magunk számára azonban szabad elvonulást kérünk.

– Ha ide jöttek, számoljanak a következményekkel! Mások is meghaltak, önök is meghalhatnak! A kíméletlen hangra az őrnagy nem tudott mit felelni. Másik légiós tiszt válaszolt helyette:
– Mi készek voltunk meghalni a magyar szabadságért a harctéren, de nem akarunk meghalni a bitófán!

– Önök szembeszegültek törvényes uralkodójukkal! -folytatta ellentmondást nem tűrő hangon az elbizakodott ember. – Erre nincs mentség, önöknek köszönhető, hogy öfelsége Miklós cár hadsereggel tört Magyarországra. Kossuth Lajos vétke ez is! Akárcsak a debreceni detronizációs törvény, ahol alsórendű népséggel töltötte meg a Nagytemplomot, hogy kieroszakolja a megfélemlített képviselőkből a trónfosztást. Persze Kossuth most menekül, és önöket itt felejtette. Nekem pedig nincs módomban, hogy megszegjek egy megállapodást.

Rulikowski Kázmér úgy érezte, hogy önérzetes lengyel nem tűrheti el, még ilyen helyzetben sem, a durva

131

hangot és a valóság még durvább meghamisítását. Megszólalt:

– Tábornok úr, én mint a cár tisztje állíthatom, hogy az orosz hadvezetőség már akkor készült Orre a hadjáratra, amikor még egyetlen lengyel sem harcolt magyar földön. A légió tagjai ezért nem vonhatók felelősségre.

A fővezér arca pirosra gyúlt a haragtól. Sohasem tűrte az ellentmondást, hát még most, amikor diktátori hatalommal rendelkezett. Ügy fordult a dzsidás kapitány felé, hogy tekintete valósággal megfagyasztotta a jelenlevőket.

– ön kicsoda?

– Rulikowski Kázmér vagyok, a Wí»znieczeni-dzsidásezred kapitánya.

– ön is egéruat akar, kapitány úr? Különben az ön nevét már hallottam.

– Nem. Nem akarok egéruat. Ellenkezőleg. Vissza akarok ^utni az ezredemhez. Én. a hadifogólylistán szerepelek.

– Ügy? – mondta Görgey, aztán hallgatott kis ideig, majd hozzátette: – Kívánsága teljesülni fog. Hangjában mintha alig észrevehető gúny csendült volna meg.

– Katonáim is velem jönnek? – kérdezte a dzsidás tiszt.

– A közemberek sorsa ne érdekelje önt. Majd azok megtalálják haza az utat maga nélkül is.

A tábornok felvette az asztról a kézicsengőt, és megrázta. Az ügyeletes segédtsiszt lépett be.

– Két katonával kísértesse a kapitány urat Gyulára, és adja át a hadifogolytábor parancsnokának. A honvédtiszt Kázmérhoz fordult.

– Kapitány úr, kérem a kardját.

Kázmér szóltanul leoldotta oldaláról a kardot, és átnyújtotta.

132

A tábornok érzéketlenül nézte a jelenetet.

– A többi lengyel úr is elmehet. Sorsukról döntenek fogok.

A rangidős lengyel tiszt ismét megszólalt:

– Félő, hogy a még egyetlen szabad út, **pradnán** keresztül, az ellenség kezére jut.

– Az az önök baja lesz! – vetette oda Görgevi sar_ kon fordult, és átment a másik szobába.

A magukra maradt lengyelek összenéztek, testetlenül és elképedten. Valamennyien egyet gondoltak: „Szépen kifizetett bennünket...”

133

XVIII. EGY ZAJOS VÁROS

Megtörtént a világosi fegyverletétel.

Ha egy ember zokog, felveri az éjszaka csendjét.

Tíz ember zokogása már egész temetés.

Ahol száz ember zokog, ott valami természeti katasztrófa történt.

Világos után egy egész nemzet zokogott, de ez a zokogás nem rázta fel Európát.

Paszkevic, Varsó hercege, jól érezte magát Nagyváradon, Zöldfa utcai lakásában. Ez a lakás egy gazdag polgárcsalád kényelmére szolgált azelőtt. A herceg ablaka a híres Zöldfa-szállóra nyílt, amelynek diófái alatt az augusztusi füledt melegben most orosz tisztek szórakoztak. A vidám muzsikaszó áthallatszott főparancsnokukhoz, aki olykor kitekintett az ablakon, és elégedetten nézett szét emeleti lakásából a nyüzsgő városra. Már három napja elküldte cári urának és parancsolójának gyors futár útján a büszke jelentést: *Magyarország Felsőleg lábai előtt hever...*

Most türelmetlenül várt a válasza abban a városban, amely akkoriban Pest után a legvárosiasabb városnak számított.

Aki Erdélyből nyugatra indult, és leereszkedett a Királyhágón, annak számára Nagyvárad volt a világ kapuja. Itt hajtották át csordaszámra a Kalotaszeg, a Me-

134

zőség és a Barcaság kövér legelőin hizlalt szarvasjóságot a vastag erszényű marhakereskedők hajcsárai. Borvizes székeltek kocogtak fel egészen Váradig, ahol hordóik végleg kiürültek. A borszéki és tusnádi vasas, szénsavas savanyúvizeknek nagy keletjük volt, a borvízzel kevert érmelléki delavári bor még jobban csúszott. Havasi csebres mócok vezették a hegyi ösvényeken apró lovaikat, amelyeket megraktak készítményeikkel. A za-latnai és abrudi hegyi kunyhókban készített dézsa, teknő, szakajtó kapós portéka a váradi vásárokon. De a Bécs felől Erdélybe tartó szekerek is Nagyváradon át szállították az osztrák gyárosok áruit. A brünni posztó, a gab-lonzi üveg, a bécsi pirosító, a karlsbadi lepárolt só a Körös-parti városon keresztül jutott el Erdélybe és még messzebb, a Kárpátokon túlra, a Havasalföld vidékeire is.

Ennek a nagy forgalomnak a hasznát a váradi polgárság is igyekezett lefölözni. Az iparosok sok legényt dolgoztattak, a meggazdagodott kereskedők a háborúból is hasznot húztak. Ha azelőtt a honvédség szállítóiként tollasodtak, most sem adták bűnük a fejüket: az orosz tisztek arannyal és ezüsttel fizettek.

A bihari nemesurak sem mind búsultak túlságosan. A megyeházán arról szóttek ábrándokat, hogy a forradalom bukása visszajuttatja birtokukba azokat a jobbágytelkeket, amelyekről első ijedtségükben önként lemondtak. A város két püspöke, a római katolikus -és görög szertartású, teljes ornátusban jelentek meg Paszke-vicsnél, hogy hódolatukat kifejezzék.

Amíg a lakosság zömének a szívében keserűség és gyász honolt, a módos polgárok asszonyai a Fő utcán sétáltatták szépségüket, fitogtatták divatos ruháikat. Az orosz katonatisztek ellepték a várost. Egyre szaporodott az osztrák tisztek száma is.

A város központja a Kispiac volt. Ott állott László ki-

135

rály szobra, akinek a nevéhez a Körös-0arti város megalapítása fűződik. Azok, akik először jártak Váradon, megbámulták a görögkeleti templom tornyát, amelyen sárgaréz hold mutatja az égitest mindenkor állását. Senki sem tudta megfejtetni, hogy ki építette be a toronyba, és mi mozgatja az ördöngös szerkezetet. A kis város igazi büszkesége azonban mégis az egyemeletes, a kor igényei szerint épített szálloda, a Fekete Sas volt. Nem holmi útszéli csárda, hanem éttermes, kávéházas épület, amilyennel csak Pesten vagy külföldi nagyvárosokban találkozhatott az utazó. A kávéházban –

nyáron a szálloda platános udvarán – német énekesek és festett arcú orfeumművésznők adtak elő csiklandós dalokat. Az étteremben magyar urak duhajkodtak. Szólt a cigányzene vagy a női tamburazenekar. Olykor a túlsúfolt kávéházban cseh muzsikások vendégszerepeltek, és Lanner, az első bécsi keringőkirály híres valcerjeit játszották.

Az orosz és osztrák tiszteknek nagyon tetszett a vá-radi élet. Figyelmüket elkerülte a sok néma ház, amelyekbe ha valaki becsöngetett, az épület minden lakója összereszt. Félt a város. Iszonyattal emlegették Hay-nau nevét. Tudták róla, hogy az aradi vár kazamatáiba vettette azokat a férfiakat, akiknek hőstetteiről legendák születtek.

Görgey Artúr a Fekete Sasban lakott. A szálló kapuja előtt osztrák katonák álltak őrséget. Paszkevics így tisztelte meg azt az ellenséget, aki a cárnak oly nagy szolgálatot tett: meggyorsította a hadjárat befejezését, nem kellett félbeszakítani a közeledő téli időben. A tüzfőnyi őrség tisztje, amikor meghallotta Görgey tábornok és kíséretének közeledő lépteit, sorakozót vezényelt. A fővezér mellett ott lépkedett hú kísérelője, Molnár Ferdinánd ezredes.

Két tiszt ácsorgott a portásfülke előtt. Éppen most ír-

136

ták be a nevüket a vendégeknyvbé. Az egyik orosz kapitányi egyenruhát viselt, a másik osztrákot. Mindkettő magyarul beszélt. Amikor Görgey előttük haladt el, mély tisztelettel szalutáltak. Az egyik Zichy Ferenc volt, a másik Forgách János.

– A herceghez megy! – suttogták a szálloda lakói és azok a járőrelők, akik a rövid úton szembetalálkoztak a feszes léptekkel haladó tábornokkal.

Görgey csaknem naponta megfordult Paszkevicsnél. Az orosz főparancsnok gyakran meghívta teára. Ilyenkor nemegyszer ott tartózkodott nála Trubeckoj és Gáli-cin herceg, a két hadsegéd is. Nem mondták, de leolvashatta arcukról bárki: nem szívesen jönnek össze ezzel a rideg szívű emberrel, akinek a társaságában nem lehetett felmelegedni.

Most, amikor Görgey benyitott Varsó hercegéhez, szintén a szokott társaság ült együtt. -A tábornok megjelenése mintha lehűtötte volna a szoba levegőjét.

A meghívás most nem pusztá udvariassági aktus volt Paszkevics részéről. Beszélni akart a fővezérrel. A Ruli-kowski-ügy miatt hívatta. Az orosz tisztikart felizgatta annak a hadbírószági tárgyalásnak a híre, amely másnapra volt kitűzve. Megdöbbenve adták szájról szájra, hogy a Woznieczenski-ezred egyik kapitánya, az előkelő Ruli-kowski család sarja a váradí vár börtönében sínylődik. Kiemelték a gyulai hadifogolytáborból azzal a váddal, hogy szökevény, szándékosan hagyta ott ezredét, és állt át a magyar forradalom hadseregébe. Különösen nagy volt az izgalom Rulikowski saját ezredében, amelynek tisztikara szerette ezt a fiatal, sok nemes tulajdonsággal rendelkező tisztet. Legtöbbsen kétségbe vonták a vád valóságát, de még azok is, akik elhitték, lovagiatlannak találták azokat a kósza, ellenőrizhetetlen híreket, hogy magyar katonai hatóságok árulták volna be Rulikowskit. Ezek a suttogások és pletykák a napokban nem egy kí-

137

nos affért is kirobbantottak, amely a város legfényesebb cukrászdájában zajlott le...

Az urak teához ültek. Elsőnek a varsói herceg szólalt meg.

– Zajos ez a város – mondta –, a mi embereink jól szórakoznak.

Görgey mintha megértette volna, mire céloz Paszke-vics, válaszában szintén a cukrászdában lezajlott botrányra utalt.

– Mulatnak és Összekapnak – felelte.

Mindenki nyelt egyet Görgey tapintatlansága miatt. Tudnia kellett volna, hogy az összetűzés egyik szereplője magának a hercegnek a fia volt.

Az történt ugyanis, hogy egy Marquese nevű osztrák főhadnagy, aki a győztes pózában tetszelgett az egyik váradí cukrászdában, hangosan piszkolta a magyarokat.

– Kossuth-kutyák! Rebellis disznók! – ordította. Hasonló tónust használt a lengyelekkel szemben is.

Mindaddig senki sem törődött vele, amíg egyszerre meg nem ütötte a körülötte ülő orosz tiszték fülét Rulikowski neve.

– Én tépném le a holnapí tárgyaláson ennek a pimasz fickónak a vállrojtjait! Beszenyezze az orosz egyenruhát! Akasztófát neki!

Egy orosz kapitány, az Olga-huszárezred tisztje, aki jól tudott németül, felkelt asztalától, és Marquese főhadnagyhoz lépett.

– Szovoljev kapitány vagyok, és felszólítom, hogy vagy maradjon csendben, vagy hagyja el a helyiséget.

Az osztrák tiszt nagy legénynek akart látszani.

– Semmi közünk egymáshoz, távozzon az asztalomtól! A hangos szóváltásra már mindenki rájuk figyelt.

Szovoljev emelt hangon válaszolt:

– ön Kossuth-kutyának nevezi a magyarokat. Akkor

138

miért szaladt előlük úgy, mint a nyúl? Tudja, ki a disznó? Maga!

Marquese főhadnagy a kardjához kapott. Szovoljev gyorsabb volt, felragadott egy pohár bort, és az osztrák tiszt arcába lötytyentette. Dermedt csend fogadta a rettenetes sértést. Senki sem vette észre, hogy az ajtóban megjelent a fiatal Paszkevics ezredes, aki maga is megdöbbenve nézte, hogy mi történik.

Marquese főhadnagy alig tudott magához térni a sértés súlyosságától. Letörölte arcáról a bort, és tehetetlenül hörögte:

– Ezért elégtétellel tartozik!

Az orosz tisztnek háborúban tilos volt a párbaj. Ez villant át Szovoljev agyán. Különben sem volt nagy kedve, hogy egy ilyen nagyszájú alakot lovaggá üssön.

– ön nem méltó arra, hogy lovagias elégtételt adjak! Ez aztán mindennél több volt. Egyet jelentett azzal,

hogy Marquese ledobhatja magáról az uniformist.

A cukrászda ajtajában álló ezredes most az egymással farkasszemet néző tisztek közé lépett: mindenki felismerte Paszkevics fiát. Az orosz tisztek minden asztaltól felugrottak, és vigyázzba vágták magukat. Paszkevics ezredes, az alig harmincéves fiatalember, a világfi eleganciájával odafordult az osztrák főhadnagyhöz, és nyugodt hangon megszólalt:

– Egy orosz tiszt megtagadta öntől az elégtételt, öntől, akit megsértett. Helyette én kész vagyok elégtételt adni.

Szovoljev elsápadt. Meglepetés, ámulat, tetszészaj hullámszórt végig a helyiségen.

Az orosz kapitány halk hangja hallatszott:

– Herceg, köszönöm a leckét. Aztán az osztrák tiszt felé fordult.

– Várom a segédeit.

Paszkevics higgadtan, de erélyesen odaszólt még Marquese főhadnagyhöz: „_

– Vegye tudomásul, én is lovagiatlannak tartom viselkedését. Akiket harcban nem tudtak legyőzni, nem gyalázzhatja azután, hogy nincs kezükben fegyver. Tulajdonképpen nem érdemel elégtételt. De ha egy orosz tiszt megsért valakit, mégsem tagadhatja meg.

Ezután, mintegy kiengesztelésképpen, kezet fogott Szovoljewal, és elhagyta a cukrászdát.

Szovoljev másnap a város határában agyonlőtte az osztrák főhadnagyot. Paszkevics főparancsnoknak jelentették az eseményt. Nyomban tisztí értekezletet hívott össze. Szovoljev kapitány súlyos büntetésre számított. A herceg azonban mindjárt ezekkel a szavakkal nyitotta meg a megbeszélést:

– Uraim, közlöm önökkel, hogy Marquese osztrák főhadnagy kolerában meghalt. Megértették? Kolerában!

Szavait franciául is megismételte:

– Il est mort dans le cholera. Entendez-vous bien? Mindenki fellélegzett. A tiszt urak eltávozhattak.

... Marquese főhadnagy halála így játszott közre abban, hogy Paszkevics magától Görgeytől akarta megtudni, hogy mi az igazság a Rulikowski Kázmér ellen emelt vádban.

– Mit tud erről, tábornok úr? Rulikowski kapitány ezredének kiváló tisztje volt. Nem szeretném, ha a cár egyik tisztjét alaptalanul rágalmaoznák, hogy elárulta uralkodóját. Érti, tábornok úr? A cárt!

Görgey úgy érezte, Paszkevicsnak nem lenne kellemes, ha a szökés ténye mellett nyilatkoznék. Ezért megkerülte a választ:

– Csak annyit tudok, hogy a kapitány Tiszafürednél került hozzánk, a neve szerepel a hadifogolylistán.

– Így hát a hadbíróásra vár, hogy ebben az ügyben igazságot tegyen...

Görgey hátradőlt a fotelban, kinyújtott lakkcsizmás lábán megpendültek a sarkantyúk.

A HADBÍRÓSÁG ELŐTT

A nagyváradi vártól a hadbíróóság épületéig nem volt hosszabb az út ötszáz méternél. Mindenki, aki a kora reggeli órákban az utcán tartózkodott, kíváncsian vagy ijedten nézte azt a különös menetet, amelyben nyolc fegyveres őr között egy orosz tiszt haladt. Bár uniformisán meglátszott az idők viszontagsága, mégis elegáns maradt. A sudár termetű, fiatal szőke tiszt nem tekintett se jobbra, se balra. Nem mintha a báméskodók hol tolakodó, hol részvétteljes pillantása zavarta volna. Ügy haladt az örök gyűrűjében, mint akit csak saját gondolatai foglalkoztatnak. Mi minden történt vele néhány hét alatt! Mintha csak tegnap lett volna, amikor a honiatycei kastélyban legközelebbi barátaival férfias kézfogással pecsételték meg fogadalmukat: ha kell, életüket is kockára teszik nemzetük szabadsága érdekében. A fogadkozók maguk mellett érezték abban a szent pillanatban egész népüket, minden igaz embert, aki gyűlöli a rabságot. És most egy idegen, távoli város utcakövei egyetlen, magára hagyott rab lépéseit verik vissza, aki elindult, hogy megküzdjön bírái előtt pusztá életéért. A váradi orosz főparancsnokság abban a kiürített iskolában rendezte be hivatalát, amely szembenézett a Szent László-templommal. A hadbíróósági tárgyalások céljaira a tornatermet használták. Két tágas ablaka a Körösre nyílt. A termekből ide hurcoltak át néhány tanári katedrát, amelyeken hosszú asztal állt. Az asztal

141

mellett hat szék várta a bíróság tagjait. A pódium mindkét sarkán egy-egy kisebb asztalt helyeztek el. Egyik mellé majd a katonai ügyész ül, a másik mellé a kirendelt védő. A vádlott helye egy pad volt, amelyen elfér két fegyveres katona között. Erre ült le a fegyverte, len, de rangjelzéseit még viselő dzsidás kapitány.

A bíróság bevonulása pillanatában a vádlott és őrei tisztelettudóan felálltak. Kázmér meglepetten nézett az emelvény felé. A bíróság elnöke ugyanis Vodlarov őrnagy volt, a régi barát. A hadjárat folyamán léptették elő. Vodlarov elfoglalta az elnöki széket, majd rangsor szerint egy százados, főhadnagy, altiszt és közember ült a bírói asztalhoz. Így szokás ez a katonaságnál. A katonai ügyész és a védő sem hiányzott, nyomban leültek asztalukhoz, amint Vodlarov őrnagy leült.

Rulikowski szíve hevesen dobogott. Eszébe jutott, hogy milyen baráti melegséggel teli órákat töltött a mindig jókedvű Vodlarovval. Valami azt súgta neki, hogy ez a nyílt és bátor ember a hadbírói székben sem feledkezhetik meg a régi és őszinte barátságukról. De azt is tudta, hogy Vodlarov nem érzélgős, amikor katonai ügyről van szó. Véletlen-e, hogy éppen Vodlarovot szemelték ki bírójául? Talán megmozdultak ezredének tisztjei, hogy megmentsek őt! Gondolatai egyre lázasabban csapongtak.

A hadbíróóság elnöke kezébe vette az iratokat, és megnyitotta a főtárgyalást. A hangja nem volt ellenséges, de nem bujkált benne semmi-melegség sem. Hivatalos hang volt ez, de Rulikowskinak úgy tűnt, hogy Vodlarov őrnagy szinte erőszakot tesz saját magán, és nem akarja elárulni igazi indulatait. Az elnök felszólította az ügyészt, ismertesse a vádat. Ridegen peregtek a perirat hivatalos mondatai, mintha nem is életről vagy halálról lenne szó. A vádat az ügyész így fogalmazta meg:

– A vádlott azzal, hogy szándékosan foglyul ejtette

142

magát, megszegte katonai esküjét, és hűtlenséget követett el.

Vodlarov az ügyészhez fordult.

– Bevégezte, ügyész úr?

– Igen, őrnagy úr, bevégeztem.

– Nincs olyan irat, amelynek ismertetését a bíróság előtt szükségesnek tartaná?

– Nem rendelkezem ilyen irattal, őrnagy úr.

– Úgy tudom – folytatta Vodlarov –, hogy az orosz császári hadseregnek átadott hadifogoly-névsor a fogságba esett orosz tisztokról és katonákról Rulikowski Kázmér nevét is tartalmazza.

– Az iratok között csakugyan itt fekszik Korponay honvéd ezredes jelentése, amely szerint a vádlott kilenctagú őrzésével fogságba esett, s mint hadifogoly, embereivel együtt az ország belsejébe továbbított.

Rulikowski szívéből sóhaj szakadt fel, Vodlarov őrnagyra nézett, de az őrnagy nem nézett vissza reá. Megkönnyebbülés töltötte el: az a tény, hogy a hadifogolylista az iratok között fekszik, egyet jelentett számára az étettél. És még valamit tudott most már egész biztosan: 835t, hogy Vodlarov jó szándékú, talán meg akarja menteni.

– Mondja el részletesen, hogyan került fogságba -fordult az őrnagy a vádlotthoz.
Rulikowski röviden előadta elfogatása körülményeit. Az ügyész szót kért.

– Ellenállást fejtettek ki önök?

A vádlott alig hallható hangon válaszolt:

– Körül voltunk véve.

Vodlarov őrnagy kiegészítette a választ:

– Egy tanúvallomás szerint önök nem adták meg magukat ellenállás nélkül

Kázmér szíve és agya úgy lüktetett, hogy nem tudta, mit feleljen.

143

– Igen, őrnagy úr...

Vodlarov ki akarta segíteni zavarából.

– Még a bíróság nem látja tisztán, fogságba esés vagy szökés történt-e, de beidézte Kuszinkó káplárt, aki részt vett a járőrben. Üljön le!

Odaszólt az ajtónálló katonának:

– Jöjjön be Kuszinkó káplár.

Rulikowski, aki már-már bízott megmenekülésében, most egész testében megrázkódott.

Kuszinkó káplár az az ukrán dzsidás volt, aki egyedül szállt szembe Poroszlónál a huszárokkal, és súlyos fejsébet szerzett. Kuszinkónak tudnia kellett, hogy nem adott parancsot az ellenállásra.

A káplár belépett a tárgyalóterembe. Odaállt a hadbíróasztal elé, és szigorú vigyázzban várta a kérdéseket. Bemondta személyi adatait, amelyeket a jegyző papírra körmölt, aztán az elnök feltette az első kérdést:

– Részt vett B,ulikovjvsW kapitánv vezetése alatt abban az őrzőjáratban, amely a Tiszánál fogságba esett?

– Ott voltam.

– Harcba elegyedtek a magyarokkal, vagy kardcsapás nélkül adták meg magukat?

Kuszinkó kihúzta magát. A kis káplár mintha megnőtt volna tíz centivel.

– őrnagy úr, ezt a vágást a homlokomon akkor szereztem. És ha a kapitány úr nem gondolkozott volna, ma nem állhatnék itt.

A bíróság tagjai között moraj futott végig, Rulikowski tekintete fátyolossá vált. A hadbíró ügyész nem akart belenyugodni ebbe a vallomásba.

– Kuszinkó káplár, tudja maga, mivel vádolják a kapitányt?

– Tudom, azzal, hogy átpártolt az ellenséghez. Vodlarov ismét kapott az ügyész kérdésén.

144

– Mit gondol, tizedes, szándékosan esett fogságba a kapitány?

A tanú megcsóválta a fejét.

– Nem úgy láttam, jelentem alázattal.

Vodlarov most nézett először Kázmérra. Mintha biztató, bátorító pillantást küldött volna felé.

„Megmenekülök! Megmenekülök!” – ujjongott fel magában Kázmér.

– Üljön le 4)tt hátul, Kuszinkó káplár! – rendelkezett az elnök. – Kíván-e még a katonai ügyész úr előterjeszteni valamit?

– Igen, még egy tanú kihallgatását kérem.

– A tanút be kell idézni? Tehát a tárgyalás elnapolását óhajtja?

– Nem. A tanú ma reggel jelentkezett nálam, és künn várakozik. Fontos bejelentést kíván tenni a hadbíróasztal előtt. A tanú neve gróf Forgách János.

Az elnök odaszólt az ajtónálló katonához:

– Szólítsa be!

Rulikowskit villámcsapásként érte a hír. A terembe lépő gróf osztrák századosi uniformist viselt, csákóján egy vadászszerep zöld tollai lebegtek. Kevély léptekkel a bíróság elé állt, a vádlottak tekintetére sem méltatta. Kázmér némán, dermedten ült a vádlottak padján, Forgách felbukkanása számára jót nem jelenthetett. A tegnapi honvédszázados, aki le akarta őt beszélni arról, hogy a magyar ügy mellett harcoljon, vajon milyen vallomást tehet most a bécsi császár kabátjában?

– ön gróf Forgách János? – kérdezte az elnök.

– Az vagyok.

– ön tanúvallomást kíván tenni?

– Ügy van, azért jöttem ide.

– Ismeri a vádlottat?

Forgách gróf most sem nézett a vádlottak padján ülő dzsidás kapitányra, és úgy válaszolt:
145

– Ismerem. A poroszlói honvédtáborban találkoztam vele.

Vodlarov őrnagy arcán meglepetés látszott.

– Ön az osztrák hadsereg kapitánya. Mit keresett pár héttel ezelőtt a honvédtáborban?

Szíveskedjék, gróf úr, ezt a bíróság számára megmagyarázni.

Fojtott csend ülte meg a termet. Csak Ruiikowski kapitány liallotta saját szíve dobogását. A gróf hangsúlyozott minden szót:

– Én valóban a lázadók között voltam. Uram és császárom legkegyelmesebb parancsára viseltem azt a szíveimtől távol álló egyenruhát, amelyben e? az áruló is látott.

Az előkelő osztrák tiszt és magyar mágnás fellépése zavarba ejtette Vodlarov egyszerű lelkét.

– Kérem, gróf úr, mondjon el mindent, aint ebben az ügyben tud.

Forgách gróf válasz helyett gögösen zsebébe nyúlt, és

146

egy cédulát vett elő, amelyet a bíróság asztalára helyezett. Az a cédula volt, amelyet Rulikowski írt francia nyelven Gyöngyösön, és Bereg Gedeon tiszteletes juttatott el Korponay ezredeshez.

– Íme, a bizonyíték, a kapitány saját kezű levele.

Kázmér a mellére ejtette a fejét. A levelet tehát Korponay ezredes irodájában csakugyan Forgách gróf dugta zsebre.

Az elnök felvette a levelet, és elolvasta a francia szöveget, majd lefordította orosz nyelvre.

Forgách gróf diadalmasan nézett a bíróság tagjaira.

Vodlarov valósággal megrökönyödött a levél Tartalmától. Menteni akarta bajtársát és barátját, bár nem volt benne biztos, hogy a vád ne lett volna igaz. Ezt követelte tőle saját becsülete, az ezred tisztikara, de Pasz-kevincs számára is az lett volna kedvesebb, ha a cári hadseregben nem akad hitszegő, *forradalmár!* Különösen tiszt, s méghozzá lengyel.

A fordulat azonban meghiúsította Vodlarov minden jó Szándékát. Még csak egyet tehetett, megkérdezte:

– Rulikowski, jöjjön közelebb. Nézze jól meg ezt a levelet. Maga írta? A saját keze írása?

Kázmér kiegyenesedett. Szembenézett a hitvány gróffal. Forgách felfogta tekintetét, és gúnyos mosoly jelent meg az ajka szögletén. Várakozott a feleletre.

Nem kell a felkínált élet, nem alázza meg magát egy nemzetét eláruló himpellér előtt – viharzott át a kapitányon.

– Igen, én írtam – mondta határozottan. – Saját kézírásom!

A dzsidás kapitány arca kipirult. Forgách arcára a szégyen sápadtsága telepedett.

Az-őrnagy berekesztette a tárgyalást. Komoran összeszedte az iratokat, majd a bíróság tagjai átmentek a szomszéd szobába, hogy meg hozzák az ítéletet. Néhány

147

perc telt csak el, és máris visszatértek. Mindenki állva maradt. Vodlarov tompa hangon öfelsége, minden oroszok c[^]rja nevében kihirdette:

– A császári katonai bíróság Rulikowski Kázmért, a Woznieczenski-ezred kapitányát árulás és szökés miatt megfosztja tiszti rangjától, és golyó általi halálra ítéli.

A hadbíróstagjai közül kilépett a százados, leszállt a dobogóról, a vádlotthoz lépett, és letépte tiszti rangjelzéseit.

Forgách gróf végighallgatta az ítéletet, végignézte a jelenetet. A kezében tartott kancsukával idegesen veregette csizmáit. Vodlarov őrnagy szeretett volna leszállni a dobogóról, hogy kiragadja a gróf kezéből a kancsukát, és arcul verje vele. Szennyes szerepét az ő egyszerű gondolkozásával nem tudta sem megérteni, sem megbocsátani.

148

XX

APA ÉS FIO

A halálos ítélet délben hangzott el, délután már tudott róla az egész város és elsősorban a sereg tisztikara. Nyíltan a legtöbben pálcát törtek a dzsidás kapitány fölött, de nem kevesen hallgattak. A fiatal Paszkevincs ezredes is azok közé tartozott, aki került, hogy bárki előtt is véleményt nyilvánítsón.

Alig várta, hogy este kettesben maradjon az apjával, a varsói herceggel. A főparancsnok

különösképpen szerette ezt a fiát, sokra becsülte egyenes jellemét, szókimondását, bátorságát.

– Apám, beszélni szeretnék veled – lépett hozzá a fiú. Máskor is előfordult, ha kettesben maradtak, hogy

meghitt beszélgetésbe merültek. Így hát Nyikolaj Iva-novics kívánsága nem volt szokatlan.

– Tessék, beszélj, halljam, mit akarsz.

– Elsősorban meg akarom köszönni azt a kegyet, amelyet Szovoljev kapitánnyal szemben gyakoroltál.

– Számomra sokkal kellemesebb volt Szovoljevnak megkegyelmeznem, amiért párbajt vívott háború idején azzal az osztrák főhadnaggyal, mint ha veled szemben kellett volna ugyanezt a kegyet gyakorolni.

A beszélgetést megzavarta a hercegi komornyik, aki behozta a szamovárt, és két csészét tett az asztalra. Mikor betette maga után az ajtót, a fiatal Paszkevics maga vette kezébe a teáskannát, hogy megtöltse a csészéket a tündöklően sárga itallal.

149

Ezt a foglalatосkodást használta fel ürügynek arra, hogy minden további bevezetés nélkül az apjához forduljon.

– Apám, szeretnék kérni tőled valamit.

– Halljuk – mondta a tábornok –, miért vagy olyan ünnepélyes. Gyerekkorodban szoktál így tenni, amikor valami „fontos” kívánsággal jöttél hozzám. Ki vele: mit akarsz?

– Egy életet szeretnék megmenteni.

– Kinek az életét?

– Rulikowski kapitányét.

A tábornok felvonta szemöldökét.

– Ezért az árulóért merészelsz nálam szót emelni?

– Apám, húszéves!

– A cár dzsidasztiztje volt. Ha húszéves korában kapitánnyá lépett elő, úgy lehetett volna hozzá elég esze, hogy megítélje, mit cselekszik.

A fiú nem vesztette el bátorságát, tovább ostromolta apját:

– Felejtsd el most, hogy te voltál Varsó hőse, aki eltiportad a forradalom kígyófejét. De meg kell értened a lengyeleket is.

Az öreg Paszkevics az asztalra vágott.

– Lengyel, vagy nem lengyel, örméríy, kurd vagy bármiféle náció, ha uram és cárom ellen lázad, pusztuljon!

– Én, apám, a cárnak és szent Oroszországnak éppen olyan hű fia vagyok, mint te, de mégse tudnám elítélni sem a magyarokat, sem a lengyeleket, ha...

A tábornagy félbeszakította:

– Akik fel akarják borítani azt a rendet, amit Isten-kegyelméből a felkent uralkodók őriznek, halált érdemelnek. Gondolj arra, mi lenne az én sorsom és a tied, ha ők győznének. Vagy az én életem téged nem érdekel?

150

Az ezredes válaszából a rajongó fiú szeretetet szólt:

– A te életed? A te életedért kész vagyok bármikor meghalni. De ki fenyegeti a te életedet, apám?

A tábornok az íróasztalhoz lépett, és keresgélni kezdett az iratcsomók között.

– Hallottad már, fiam, ezt a nevet: Petófi?

– Hallottam. A magyarok nagy költője.

– Olvasd el ezt a titkosrendőri jelentést. A jelentésben néhány verssort találsz. Mellette van az orosz fordítás is.

Az átnyújtott papírlapon ez az idézet állt:

Lamberg szívében kés, Latour nyakán Kötél, s titánok több is jön talán...

– Na, mit gondolsz, Nyikolaj Ivanovics – harsogta a tábornok –, ha én a lázadást nem fojtom el Varsóban, nem lépek nyakára ebben az országban, vajon én és te elkerülnénk-e Lamberg és Latour sorsát? Gondolkozz, Nyikolaj Ivanovics, gondolkozz! Rvüikowski kapitányt nem én ítéltem el, saját maga ítélte halálra önmagát. Példát kell mutatni!

Paszkevics fia még mindig nem adta fel a reményt, hogy meggyőzi apját, és kicsikarja a

kegyelmet.

– De apám, egyetlen tisztünk volt, aki átállt a magyarokhoz. Csak nem retteghetünk álmodozó húszéves ifjaktól?

A tábornok most már teljességgel dühbe gurult.

– És a lengyel légió ezer és ezer tisztje és katonája, akik készek voltak átlépni a határt és felgyújtani szent Oroszországot? Egy szót se többet!

Elhallgatott, de aztán, mint akiben iszonyú gondolat ébredt, felhorkant, összehúzott szemmel néfett fiára, úgy kérdezte:

– Mondd csak, galambocskám, egyáltalában hogy jutott neked eszedbe ezért a szökevényért szót emelni? 3MB közöd neked hozzá? Talán csak nem...?

Varsó hercegének homlokát kiverte a verejték még a gondolatra is. Az jutott eszébe, vajon a fiát nem szédi-fették-e meg az Európában divatozó eszmeáramlatok.

Az ezredes megértette apja aggódását; így felelt:

– Nem vagyok semmiféle titkos társaság tagja, ettől ne tarts!

– Gondoltam, hogy ilyet nem tehetél – válaszolta megkönnyebbülten felsóhajtva a herceg. – Én ott harcoltam Napóleon ellen a borogyinói csatában, ott voltam Lipcsében, és Bonaparte bukása után együtt lovagoltam be a círral Párizsba... Borzasztó lenne még elgondolni is, hogy az én fiam... a cár ezredese... hogy még őt is... Ki mosná le rólam ezt a gyalázatot?

Kicsit megnyugodott, hörpintett a teájából, aztán átkarolta a-délceg ezredet.

– Vigyázz, fiam, vigyázz, hogy mit olvasol! A könyvek nagy kerítők.

Varsó hercege csöngetett, lefeküdni készült. Több szó nem esett Rulikowskiról.

152

XXI.

ÉLET ÉS HALÁL URA

A Habsburg császári ház, amint a magyar hadszíntéren megfordultak az események, nyomban visszaköltözött Olmützből Bécsbe. A Burg velencei csillárjai újra vakító fénybe borították a fogadótermeket, amelyekben ott tolongott az egész Monarchia valamennyi előkelősége. Briliánsokkal, diadémokkal felékszerezett mágnásasszonyokat fűztek karjukra a magas rangú katonák, a hímezett frakkú diplomaták s az a néhány meghívott bankár, aki idejekorán jókora kölcsönöket ajánlott fel a bajba jutott udvar megsegítésére. Ott voltak a fellendülő ipar új milliomosai, vasútépítő spekulánsok melegedtek ösz-sze a lila fejfedős egyházfejedelmekkel. Mindenkiből áradt a jókedv, és ha valamelyik császári főherceg elvegyült ebben a pompázó tömegben, a hopmésztetek által előírt etikett szerint hajladoztak hölgyek és urak. Legotthonosabban azok a magyar arisztokraták forgolódtak a Burgban, akik kezdettől fogva bizonyították, hogy mindhalálig a Habsburgok hűséges hívei. Most jutalomra vártak. A pozsonyi kiáltvány aláírói, akik ho-zsannáztak a cári beavatkozásnak, nem hiányoztak egyetlen estélyről sem. Sürgölődtek és dörzsölődtek; az Esterházyak, Apponyiak, Zichyek, Forgáchok, Czirákyak, Pálffyok, Károlyiak, Erdődiek hálát adtak az égnek, a császárnak, a cárnak, és gratuláltak önmaguknak, hogy nemcsak távol maradtak a harcoló nemzettől, de mindent megtettek azért, hogy elbukjon.

153

Ferenc József, a tizenkilenc éves császár már reggel hat órakor az íróasztalánál ült. Ott szolgálták fel neki a reggelijét.

1849. augusztus második felében az osztrák-magyar birodalomban nem volt fontosabb és izgatóbb kérdés a magyar szabadságharc likvidálásánál. Azokra, akik szerették hazájukat, a halál várt. Míg az árulók számára valóságos aranyeső hullott: jutalmak, címek, rangok, vagyon, állás, világi és egyházi stallumok egyaránt.

Az ifjú császár a friss posta után nyúlt. Legfelül a mindennap pontosan megérkező boríték, rajta a jól ismert kézvonások: Haynau jelentése.

„Mit akar még mindig ez a báró? – fanyalgott magában Ferenc József. – Ellenség már nincs, kevesebbet levelezhetne.”

Papírvágó késsel felhasította a borítékot.

Haynau jelenti, hogy az oroszok Görgeyt szabadon hagyták, minden tiszteletet megadnak neki, és Paszke-vics nagyváradi főhadiszállásán sűrű vendég. Haynau a volt magyar fővezér kiszolgáltatását

sürgette.

Halkan nyílt a kétszárnyú ajtó, és a vastag szőnyegen nesztelenül Zsófia főhercegasszony sietett felséges fia elé. Megcsókolta a homlokát. Ferenc József szótlánul odanyújtotta neki Haynau levelét.

Zsófia átfutotta a jelentést.

– Igaza van a tábornoknak! Görgey azzal, hegy a cárnak és nem nekünk adta meg magát, kimutatta a foga fehérét. Megbuktatta ugyan a forradalmat, de úgy, hogy nem te maradtál felül, hanem a cár.

– És ezt ország-világ előtt tette – toldotta meg a császár. – Persze Haynaut érte a legnagyobb pofon, így hát nem csoda, hogy szeretné Görgeyt a kezébe kaparintani. – Kérdően nézett édesanyjára a császár, tanácsot akart kapni.

Zsófia kifakadt:

154

– Miklós cár nyakunkra küldte a fiát, Konsztantyin -trónörökös, hogy kegyelmet eszközöljön ki Görgey számára. Írd alá, nincs mit tenni, de aztán senki másnak nincs kegyelem! Gondolj a keserű olműtzi napokra!

A kancelláriában még aznap megírták őfelsége Ferenc József császár rendelkezését: Görgeyt nem érheti bántó-dás! Ezt Haynaunak tudomásul kellett vennie, semmit sem tehetett ellene.

De amit nem parancsolt meg a császár, azt még megparancsolhatta a teljhatalmú tábornagy. Értésítette Görgeyt, hogy kegyelmet kapott, de nem maradhat Magyarországon. Egyelőre Klagenfurtot jelölte meg tartózkodási helyéül. Klagenfurtba – közölte Haynau levele -magával viheti feleségét és minden poggyászát. Útjára kísérőt is kap: gróf Andrássy Norbert császári-királyi őrnagyot.

Rulikowski Kázmér szemernyit sem aludt a halálos ítélet kihirdetése után. A hajnali szürkület úgy találta hanyatt fekve, a siralomháznak kijelölt altiszti szoba egyik priccsén. Bámulta a gerendás mennyezetet, amelyre remegő halvány kört írt a gyöngén égő olajmécses. A sarokból egy pók ereszkedett le, hajnali vadászatra indult. Kázmér nagy bajában is elmosolyodott: a pók most aligha hoz szerencsét. Nem félt a haláltól.

Mérleget csinált magában, és úgy találta, hogy jobb lett volna követni Visocki tábornok és Milkowski tanácsát. Még akkor is, ha évek vagy évtizedek teltek volna el idegenben. Az ő élete akkor használt volna nemzetének igazán, ha hajlandó lett volna vállalni a bujdosást, kenyértelenséget, hazátlanságot. Bem és annyi lengyel hazafi vállalta már az idők során, és most annyi jó magyar is útra kelt a bizonytalanságba. Ehelyett ő önként beleszaladt az egérfogóba.

155

Megbánta, hogy visszafordult a Dunától, de nem bánta meg, hogy átkelt a Tiszán.

A hajnali csöndet lépések zaja verte fel. Egy tiszt és egy altiszt nyitott rá, nyomukban egy katolikus pap. A tiszt közömbösen odaszólt a lelkésznek:

– Maradjon itt, végezze el a kötelességét. Tíz perctik van az indulásig.

A plébános vigasztaló szavakkal próbált közeledni a halálraítélthez.

– Köszönöm jóságát, atyám, nyugodtan halok meg. Nem hiszem, hogy vétkeimet Isten meg ne bocsátaná.

A tiszt újra megjelent.

– Legyen erős, Rulikowski! Parancsom van, hogy a vesztőhelyre vezessem.

A dzsidás kapitányt, ahogy kilépett az ajtón, tizenkét fegyveres katona vette körül. Elindultak a kis piac irányában. Amint a Szent László-templom tornyából az egyházfi meglátta a menetet, megcsendítette a lélekharangot.

A templommal szemben, a Fekete Sas szálloda kapuján ebben a percben hatalmas útihintó gördült ki. Mögötte két roskadásig megrakott kocsi hozta az előkelő utas málháit. A hintónak a kivégzési osztag előtt kellett elkanyarodnia. A tiszt álljt vezényelt, hogy helyet nyisson a mellettük elkocsizó uraknak.

Kázmér önkéntelenül rápillantott a kocsi utasaira. Fiatal hölgy mellett körszakállas, szemüveges férfi ült, velük átellenben egy osztrák katonatiszt. Németül beszélgettek. A hintó utasai kíváncsi tekintetet vetettek a menetre, amelyben egy tiszt rangjelzéseitől megfosztott orosz katonaruhás fiatalember haladt szuronyos őrei között. Oldalán pap, a kezében kereszt és imakönyv. Semmi kétség: ki végzőosztaggal találkoztak össze.

A hölgy idegesen elfordult, hogy kímélje a komor látványtól idegeit. A szemüveges nyúlánk férfi kihajolt a

156

hintóból. Kázmér a polgári ruhában is ráismert Gör-geyre.

A tábornok összehúzta rövidlátó szemét, és visszanézett a gyorsan robogó batárról, ő is megismerte a dzsi-dás kapitányt. De arcán a legenyhébb árnyalatnyi változás sem jelent meg, amely arra vallott volna, hogy a találkozás megrendítette. Az ő útja az életbe vezetett, a másiké a halálba.

Miután a kocsik elporzottak, a menet újra elindult. Keresztülhaladtak a Kispiacon, és jobb felé fordulva, egy gesztenyefasorhoz értek. Kázmérnak úgy tűnt, hogy már egyszer járt erre. Nem mentek többet egy negyedóránál, amikor kiértek a szabad mezőre.

A hajladozó kukoricatáblák azt az éjszakát idézték fel benne, amelyet csapatával és Milkowskival töltöttek itt. Író barátjával együtt akkor hallgatta az öreg pásztor meséjét Rákóczi fejedelem megölt kapitányáról. Szét-

157

tekintett egy kis dombról a vidéken: csakugyan újra ott volt a Bóné-kútnál.

A tiszt megint álljt vezényelt. Kázmért egy ölnyi vastag gesztenyefa alá állították.

Reggel öt óra volt. Messziről kolompszó hallatszott, lassan cammogva, port verve közeledett a csorda és a mesemondó csordás. Ahogy az öreg magyar felért a dombhajlatra, és meglátta a forrás mellett felsorakozó katonákat, amint vállukhoz kapták a fegyverüket, akaratlanul felemelte görcsös pásztorbotját. Mintha maga lett volna az élő tiltakozás.

A fegyverek eldőrdültek. Mire a füst elszállt, arccal a földre bukva fiatal katona feküdt.

Nagy bajszú, szakállas tiszt intett a csordás felé. Az öreg odaballagott. Ásót nyomtak a kezébe. Ebből értette meg, hogy mit akarnak tőle. Amikor elkészült a sír, megfordította a halottat. Sokáig nézte, nézte. Aztán a pásztorgyerek után kiáltott, aki ijedtében a szokottnál messzebb hajtotta el a teheneket.

A holttestet ketten eresztették a gödörbe, és kicsi halmot emeltek föléje. Aztán a katonák elvonultak, az öreg meg bement a kukoricásba, és a csőszkunyhóból egy deszkadarabbal tért vissza. Leült a sírdombra, faragni kezdte a deszkát, a fiú melléje heveredett. Egyikük sem szólt egy szót sem. Csak a kés sercegése hallatszott, ahogy kialakult az egyszerű fejfa.

A gyerek megkérdezte:

– Aztán milyen nevet vés rá?

– A nevét nem tudom, de hogy ki volt, azt tudom. Aztán elkezdett mesélni arról a lengyel tisztről, aki

három héttel ezelőtt járt erre.

– Annak mondtam én el Boné Ferenc, a kuruc kapitány történetét. Ez is kapitány volt. Orosz kapitány, aztán Kossuth kapitánya lett belőle...

158

UTÖSZÖ

Azt a hosszú útvonalat, amely a nagyváradi Rhédey-kerti sétánytól a római katolikus, görög hitű s innen tovább az izraelita temetőig vezet, Rulikowski útnak nevezik. Ezen az úton gesztenyefák állnak sorfalat, s a magasra nőtt, vastag törzsű, évszázados fák között temetési menetek vonulnak lépésben, és szerelmespárok andalognak karonfogva, messze a kisváros árgus szemétől. Az egymásra következő kaszárnyák kapujában a sübak súlyba ejti fegyverét, és a trombitás réztrombitájába fúj, ha halottat kísérnek az utolsó útra. Mindegy, hogy ki volt életében polgári tiszte szerint, mindegy, hogy a halottaskocsi hol teszi le utasát, a lecsukott szemű utazónak az ősi szokás szerint egyformán kijár a tisztelet. A gyalogjárón sétálók megállnak, a civil leveszi kalapját, s a katona sapkájához nyúl összezárt tenyérrel, ahogy az szokás feljebbvaló előtt, s ki lenne magasabb rangú feljebbvaló, mint a halál?

Ennek a városrésznek a lakói sohasem tisztelték a császári sást. A Rulikowski útból kinövő apró utcákat mind a forradalom vértanúiról nevezték el: Aulich utca, Lahner utca, Vécsey utca, Batthyány utca. Maga a termető szintén Rulikowski nevét viseli, a dzsidás kapitányét. Halottak napján, amikor népvándorlás indul a sírkertbe, és minden család elviszi az emlékezés csokrait, meggyűjtja a múltba világító gyertyafényeket, a temető

159

kapujában, az első kőoszlopnál mindenki megáll, lehullajt néhány őszirózsát, odatűz egy-két gyertyaszálat. Rulikowski Kázmér nyugszik e hantok alatt, aki fiatal életét feláldozta a magyar szabadságért.

A kegyelet koszorúi az elv egyetlen szakában sem hervadnak el ezen a sírdombon. S a novemberi estében, amikor a gyertyák százai lobognak az idegen tiszt sírhalmán a terjengő félhomályban, mintha csak az eltávozott hozzátartozókkal való találkozás melegétől enyhült, ereszkedett volna meg a hűvösség.

Én magam is láttam nemegyszer, hogyan fogadták Várad lakói magukénak a cár egykori tisztjét. Láttam, nemcsak a rég letűnt arcokat felidéző ünnepi esten, de tűző nyári napfényben, hervadásszínű őszi fellegek alatt és téli vasárnap délelőttökön is, amikor fehér csend ül a behavazott fejfákon. Hogyne láttam volna, hiszen erre haladt el az utam a túlnani temetőbe, ahol apám és öcsém fekszenek, vadrózsa- és orgonabokor borul rájuk. Még anyám drága keze ültette őket. A kegyetlen hitleri rabszolgaság ellen folyó véres küzdelemben nem maradt nekem, más hozzátartozóm, mint aki itt van. Anyám, feleségem és kislányom, Marika sírján nem nőhet virág. Máglyán égtek el, mint a szentek. Hamvaikat felkapta és szétszórta a lengyel pusztákon nyargaló szél. Talán a honiatycei temetőben is leterített néhány porszemet, hogy közöljék egy porladó édesanyával a váradi sírhant üzenetét: meg kell védeni a szabadságot, mert jaj annak, akit rabszírja fűz a szolgaság rendje! Úgy éreztem, kötelességem, hogy megírjam a dzsidás kapitány alig ismert történetét, aki szembeszállt a halállal, mert gyűlölt mindent, ami erőszakot tett az emberi életen...

160

Végül zárszóként álljon itt, hogy a váradi szájhagyományokon kívül milyen adatok, könyvek, történelmi munkák segítettek megrajzolni Rulikowski Kázmér alakját. A magyar szabadságharc lengyel vértanújáról kevés adatot találni. A korabeli feljegyzések még életkorát, katonai rangját, születése helyét és a kivégzés időpontját is különbözőképpen említik. Két döntő forrásmunka állt mindössze rendelkezésemre. Az egyik Grabbe osztrák százados 1849. augusztus 30-án kelt harmincsoros bizalmas jelentése a császári-királyi főparancsnoksághoz a kivégzésről. Ennek a hivatalos feljegyzésnek a másolatát a budapesti lengyel követség volt szíves a varsói állami főlevéltár útján megszerezni. A másik forrásmunka Milkowski Zsigmond lengyel író *A bölcsőtől egy életen át* című háromkötetes visszaemlékezése. (Milkowski írói neve T. T. Jeza.) Az író maga is a lengyel légió kötelékében harcolt. Memoárjaiban néhány oldalon keresztül foglalkozik Rulikowski tragédiájával. Megírja, hogy végzetét az a levél okozta, amit egy magyar pap útján juttatott el a honvédparancsnoksághoz, bejelentve, hogy át akar állni. Milkowski számol be arról is, hogy a magyar ügy elveszte után Visocki tábornok és ő is rá akarták bírni Rulikowskit, hogy menjen velük emigrációba. A dzsidás kapitányt azonban annyira meghatotta katonáinak a ragaszkodása, akik haza akartak térni szülőföldjükre, hogy inkább kitette magát egy hadbírószáki tárgyalás kockázatának. Grabbe osztrák százados emlékezik meg jelentésében arról is, hogy maga Paszkevicz ezredes, a varsói herceg fia járt közben a húszéves lengyel tiszt életéért, de eredmény nélkül.

Az egykori váradi cukrászdában lezajlott Marquese-jelenetet gróf Sherr-Thoss Artúr volt honvédtiszt írta meg a Budapesti Szemle 1881. évfolyamában. Számos vonatkozást találtam Bihar megye két írogató főtisztviselője, Hegyessi Márton főjegyző és Lakos Lajos nagy-

161

váradi főlevéltáros könyveiben. Horváth Mihály, Steier Lajos, Qracza György, Jókai Hóry Etelka, Haraszi Éva és Divéky Adorján művei is segítettek a kor és történelmi hősei megrajzolásában.

Azt a kémnőt, akit e kis regény Duvernier-né néven említ, a valóságban Boryné Hellenbach bárónőnek hívták. Zichy Ferenc gróf sötét szerepe külön könyvet érdemelne; 1937-ben egy váradi újságíró az élesdi Zichy-kastély padlásán egy leveles ládát talált. Százával kerültek ki belőle azok az írások, amelyek a császári főbiztos rangját viselő magyar főúr legbizalmasabb titkait hozták napvilágra. Forgách János gróf pedig nem egy visszaemlékezésben úgy szerepel, mint aki Világos után hol osztrák, hol cári uniformist viselt, és Nagyvárad nyilvános helyein kezében kancsukával jelent meg.

Azzal zárom le Rulikowski Kázmér dzsidás kapitány történetét, hogy megkérem az olvasót, emlékezzen hősmre úgy, mint szülővárosom, amely halottaiban fiává fogadta, és soha el nem ielejti. Erre tanú az elmúlt évszázad...

Bárdos László

162

TARTALOM

I. A cár futára..... 5

II. A Woznieczenski-ezred tisztjei..... 13

III. „Goszpodin pomiluj”	24
IV. Asszony a táborban.....	34
V. Az elefántcsont nyelvű és az ezüstagyú pisztoly.....	37
VI. Hajnali őrjárat.....	43
VII. Egy kör, benne egy pont.....	52^
VIII. A magyar nem ellenség.....	61
IX. Gróf Mefisztó.....	65
X. Augusztusi csillaghullás.....	76
XI. A feketekönyv.....	81
XII. Találkozó utak.....	91
XIII. Jáci, táci, vojáci.....	103
XIV. Négy lengyel hazát keres.....	112
XV. Egy férfikéz búcsút int.....	116
XVI. Milkowski főhadnagy levele Rulikowski Kázmér édesanyjához.....	126
XVII. Sasok szárnyak nélkül.....	129
XVIII. Egy zajos város.....	134
XIX. A hadbírótság előtt.....	141
XX. Apa és fiú.....	149
XXI. Élet és halál ura.....	153
Utószó.....	159

Megjelent a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében
A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelés szerkesztő: Mnjtényi Zoltán. Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Marosi Gyöngyi
Műszaki szerkesztő: Simon Zoltán
Készült 44 800 összpéldányszámban, ebből 2600 példány
a Madách Könyvkiadó (Bratislava) részére, ar Móra Ferenc
Ifjúsági Könyvkiadó (Budapest) gondozásában, 9,4 (A/5) ív
terjedelemben
73-2844. Szikra Lapnyomda, Budapest
IF 1858-e-7476